

ВАСИЛЬ КУДРИК

МАЛОВІДОМЕ З ІСТОРІЇ
ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ
ЦЕРКВИ

ТОМ I.

ВИДАННЯ
ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ ЕКЛЕЗІЯ
ВИННІПЕГ, КАНАДА.

1952

diasporiana.org.ua

ВАСИЛЬ КУДРИК

МАЛОВІДОМЕ З ІСТОРІЇ
ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ
ЦЕРКВИ

ТОМ I.

ВИДАННЯ
ВИДАВНИЧОУ СПІЛКИ ЕКЛЕЗІЯ
ВИНІПЕГ, КАНАДА.

**Printed by The Trident Press Ltd.,
Winnipeg, Manitoba**

Printed in Canada.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Збирати матеріали до історії Греко-католицької Церкви, що друкувалося і дальше друкується в „Вістнику” п. з. „До Історії Уніяцької Церкви”, заставив мене похід латинізму проти Української Церкви й українського народу. Щоби цілі досягнути, латинізатори фальшують історію, перекручують і натягають історичні факти, або їх цілком промовчують, додають свої видумки; світлі сторони української історії очернюють; славні події й особи українського народу обезславлюють; ворогів українського народу величають як святих, як праведників і великих добродіїв; руйницецьку роботу ворогів вибілюють, або промовчують.

Що той похід є ділом не лише Риму, але й Поляків, се очевидне. Аджеж Польща сусідка України. Вона над Українцями панувала і дальше рада панувати. Латинізаційна перемога над Українцями влегчила би Полякам і політичний наступ на життя українського народу. **Унія з Римом, се також унія з Польщею!**

Польща сусідка України, і коли б Польща стала знов свободною, вона хо-

тіла би дальнє панувати бодай над західними землями України. Поляки дотепер панування над українськими землями й Українцями не зрекліся. Але щоби Українці не ставили сильного опору, треба їх златиніти, а з тим переробити на Поляків. Таку приготовчу роботу для Поляків виконують нині греко-католицькі латинізатори, чи то будучи для того змалку підготованими, чи під напором обставин, чи під напором Риму. Виглядає, що між тими польськими робітниками є і дійсні замасковані Поляки. Се треба мати на увазі.

Латинізаційний похід в Галичині був звернений проти греко-католиків, а на Волині і Холмщині проти православних. Нині він ще окремо до православних звертається. Всюди йдуть заклики, щоби православні Українці піддавалися папі, а се дасть їм і спасення, і культурність, і державу.

Фальшуючи історію, латинізатори говорять про гр. кат. Церкву, що якто вона в Галичині, будучи католицькою, вратувала Українців від винародовлення, їх освідомила, і виховала борців за народні права. А вся та животворна сила була в єї католицизмі. І тому в тій Церкві був лад, а єї начальство широко працювало для добра українського народу.

— 5 —

Нинішній час вимагає, щоби показати, що католицизм не був животворною силою в Галичині, як він не був українською силою ніколи; що в гр. кат. Церкві бували великі нелади; що були гр. кат. церковні правителі, які працювали на шкоду і Церкві і народу взагалі, а на користь ворогів.

Є багато історичних фактів, що розкрили би дійсність, та вони порозкидані по всяких матеріялах, а тих матеріялів нині мало хто має. Є факти, що не згадані в історичних підручниках, а матеріяли, де вони згадуються, розгублюються. Такі факти засуджені на забуття.

Використовуючи час поза іншою працею, я вишукував мало відоме, або не-відоме, забуте, щоби винести його на світ як матеріял для нинішніх потреб і для історії. І які не були би недостачі моєї праці, то все ж вірю, що не буде вона безкористною. Що я зібрав, те кине жмут світла на ту сторону українського життя, яка дотепер була мало видною.

Розумієсь, що матеріялу є більше, ніж його можна в сій книжці вмістити, але і те, що подане, покаже цілу справу в належнім свіtlі. Дотого ж згадані джерела, з яких матеріял взято, вкажуть, де такого матеріялу є більше. А є жерела, які нині-завтра можуть цілком забутися і пропасти.

— 6 —

Се зроблено дотепер, але праця ще не
закінчена. Її треба ще продовжувати . . .

Автор.

ДО ІСТОРІЇ УНІЯТСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Уніяцька Церква.

Чи треба знати кожному Українцеви Історію Уніяцької Церкви? Відповідь може бути тільки одна: Треба конче знати!

Бо Уніяцька Церква (гр.-католицька), то вдійсності Українська Православна Церква, лише чужими поневолена.

Бо уніяти (гр. католики), то Українці, сини Українського Народу. Чужі люди насильствами примусили часту Українців до унії з Римом.

Історія Уніяцької Церкви покаже нам живими примірами, якими лютими ворогами Українців були католики Поляки впродовж сотень літ, та аж до нинішніх часів.

Покаже, яким в відношенню до Українців був католицизм, кілько було в нім дійсного християнства, і яке християнське та взагалі культурне виховання давав Рим і католицький Захід тим Полякам, що були під його науковою і впливами.

Вкінци покаже, як ще й нині оброн-

ці Риму та унії, оскілько можуть, вживавути тих самих способів, яких вживали завсіди Поляки, яких вживали Єзуїти, щоби Українців баламутити.

Історія Уніяцької Церкви, се частина нашої загальної Церковної Історії, се частина Української Історії взагалі. Не можна з нашої загальної Історії викинути справи унії, — хто її заводив, як заводив і на що заводив. Годі не згадувати які насильства заподівали Поляки заводячи унію, та і вже під унією. Не можна не згадувати, як Українці завзято себе обороняли. Не можна не згадувати, як в обороні Православної Церкви і народу стало наше славне Козацтво.

Знати Історію Уніяцької Церкви, се знати точніше і ширше цілу нашу загальну Українську Історію.

Крім того Історія Уніяцької Церкви ясно показує, чим був і є папський католицизм взагалі. Нам не треба питати в католиків, що се Католицька Церква, бо ми маємо сильніше свідоцтво — її діла. Українці бачили католицизм в живій роботі католиків від Казимира і дотепер, отже впродовж 600 літ, а се важніше від того, що говорять католицькі книжки, або католицькі балакуни. Діла говорять!

Ось чому нам всім треба знати Історію Уніяцької Церкви. І православним і гр. католикам.

Нема Історії Уніяцької Церкви.

Хоч Берестейську Унію почали заводити 1596 р., однакож дотепер нема дійсної Історії Уніяцької Церкви. Ані велика “Історія Унії” еп. Пелеша з 1878-80 р. (видана по німецьки), ані “Начерк Історії Унії” з 1896 р., ані які другі більші і менші такі Історії не є дійсною Історією Уніяцької Церкви. Се однобічні, повикривлювані Історії й Історійки. Всі вони зладжені на один польсько-римський лад і призначені на закріплення римського панування над Українцями.

Вони оповідають головно про дуже гідну роботу і великі чесноти католицьких уніяцьких єпископів, деколи і польських та Риму. Се зожної сторони коли не цілі святі, то бодай півсвяті люди. А про те, що багато з тих єпископів були польські шляхтичі, які влізли до Церкви, щоби збагачуватись її майном і не дати Українцям піднести; про те, що деякі з тих єпископів були з польських урядовців і дальнєше помагали Польщі нищити Українців — вони не згадують.

Не говорять, в якій погорді, убожестві і темноті жили таки вже під унією уніяцькі священики. В якій неволі, темноті і нужді жив український народ, і як польська повінь заливала українське життя.

В тих історіях все католицьке дуже добре, золоте, святе, біле, а все право-

славне, грішне, гидке, чорне. Навіть Поляки дуже добрі люди і приятелі Українців. Правда, деколи недогодять Українцям, але се хвилеве. А папи уніятів дуже любили, і завсіди були їх великими приятелями й обороноцями та помічниками.

Про те, як Уніятська Церква й уніатські Українці прийшли під Австрію обдертими, голими, босими, темними, несвідомими себе самих, в тих Історіях хіба маленькими, неясними натяками згадується. Про те, що ще під Австрією уніятські епископи вживали в урядованню польської, або латинської мови, що проповіди в церквах (головно по містах) були польські, і чому, чи говорять?

Про те говориться багато в інших історичних матеріялах, але в Історіях Уніятської Церкви воно промовчується. Отже самі уніяти, оскілько вони ті Історії читали, не могли довідатися того, що вони повинні би перші знати.

Назви Уніятської Церкви.

Вже сказано, що Уніятська Церква, то Українська Православна Церква. Коли ж унію заводили і завели, то не було іншої назви, як Уніятська Церква. Так звали її Українці, так звали і Поляки. Тоді розумілося, що Уніятська Церква, то

Церква Православна, яка є лише в унії (в єдності) з Церквою Католицькою. Отже побіч себе стояли дві Церкви — Православна Уніятська і Римо-католицька.

Церква Уніятська мала свій власний православний зміст, свої права, свій ґрунт. **Уніят** — се був Українець, що мав Церкву. **Католик** — се був Поляк, що мав Костел з латинським обрядом. В унії не було католицизму, він був в Поляків.

Назвою „уніятська” Українці відгороджувалися від костела і Поляків. Та назва показувала, що вони мають свою власну Православну Церкву, яка є лише в злуці з папою.

Доперва багато пізніше, вже аж під Австрією, придумано назву “Греко-Католицька Церква” й уніятів почали звати “греко-католиками”. Се вже зводило Українців з їх власного ґрунту й одною ногою ставило на той ґрунт, на якім стояли передтим лише Поляки. За Уніятської Церкви на католицькім ґрунті стяв лише Поляк, а тепер вже став й Українець.

Але на тім не скінчилося. Недавнimi часами почали закидати назву “греко-католик” і на її місце ставити „Українець католик”, що ще більше зводить Українців з їх власного ґрунту. Бо з назви “Українець католик” тяжко вже вгадати, чи той “Українець католик” належить до

Церкви, чи до Костела. Ознаку принадлежності тут знищено. Тепер легко сказати: "Коли тобі ще ходить про українство, то Українцем будеш, хоч будеш належати до костела і до римо-католицького обряду".

Побіч того були вже намагання звати греко-католиків **"римо-католиками грецького чи східного обряду"**.

Так крок за кроком зводять Українців з їх власного ґрунту і ведуть на ґрунт чужий — неукраїнський.

Ознаки православія в унії.

Церква Уніяцька, що почалася ~~зі~~ Берестейської Унії, навіть в унії не перестала бути явно Православною. Найвиднішим доказом того було, що згадувалася вона як Православна в уніяцьких церковних книжках до недавних часів, і на Великім Вході в часі Служби Божої священик голосив: **"і всіх вас православних"**. Ті слова аж недавно, бо перед якими 30 літами почали викидати з Служби Божої католицькі провідники, не оглядаючися на вірних. А нарід обурювався на таку зміну.

Дальше будова церков була та сама, що в Українській Православній Церкві, ті самі обряди, той самий Церковний Календар, ті самі звичаї, такі самі священичі ризи, та сама церковна мова.

Одним одиноким католицьким було те, що вона урядово признавала папу своїм найвищим головою.

Але і в життю уніятів не було нічого католицького. Нарід лишився з тим усім, що мав в Православній Церкві. Коли він в "Вірую" говорив "від Отця і Сина", то всеодно для нього се не була ніяка догма, але звичайні слова молитви. Він на догмах не розумівся, — бо хіба католицькі верхи дбали про те, щоби перед ним розкладати догматичні тонкості? Він же сотні літ був невільником католицьких панів, несвідомий, неписьменний, загулюканий. Йому забороняли вчитися, бо він має бути "до плуга, до ціпа, а не до книжки". Піддавши його урядово під владу папи, вони відмовляли йому людських прав,уважали робучою худобою.

І той поневолений "уніят" тримався того, що дала йому Православна Церква. Й одного, що було йому найбільше потрібне, волі й освіти, католицизм йому не давав.

Навіть ті гр. католицькі священики, що виховувалися вже під Австрією в часах скасовання панщини (1848 року) і ще після того, були лише з назви католики. Вони виховувалися по православному, лише з тим додатком, що вони звязані з Римом. Такий визначний між гр. кат. священиками тих часів, як Степан

Качала (1815—1888 р.), декан, вчений, великий український патріот і працівник, каже в своїй книжці “Політика Поляків...”, що Кунцевич був мучителем Українців. Те показує, кілько в нього було католицизму. А таких було більше.

І в народі жила завсіди жива свідомість, що: “Ми всі були православними”, в того народу, що не читав Історії України, але чув се від своїх батьків, дідів, прадідів. Тая свідомість живе і дотепер і тому уніяти (гр. католики) вертаються нині до Православної Церкви.

Вертаються і свідоміші Українці римо-католики зрозумівши, що польські пани буками привели їх предків до костела.

Буде тут на місци пригадати такий дійсний примір ще з Галичини. Латинник Назвальський ходив не до костела, але до місцевої церкви. І раз запитує його на дорозі місцевий польський дідич, Міхал Гарапіх (в Цеброві):

- Чому ти ходиш до церкви?
 - Бо я Русин, — каже запитаний.
 - Адже ж ти римо-католик.
 - Так! Однакож я Русин, в нас таке записано.
 - Записано? Де записано?
 - Так записано: коли була панщина, то ваш дід мому дідови буками на плечах записав, що ми Русини.
- Більше Гарапіх не допитувався.

Все те взяте разом є свідоцтвом, що гр. католицька Церква, се Церква Українська Православна.

ЩО ТРЕБА РОЗУМІТИ ПІД УНІЄЮ.

Коли нині говориться про унію з Римом, то мається на гадці лише **Унію Берестейську**, коли то епископи Потій і Терлецький поїхали до Риму 1595 року і піддалися папі. І коли оборонці унії говорять, що унії не заводили ані Єзуїти ні Поляки взагалі, то вони також говорять лише про Берестейську Унію. З того виходило би, що перед Берестейською Унією Поляки про унію не думали, і поза такою унією, як Берестейська, ніяка унія не може бути. Та се мильний погляд.

Унія з Римом, — се взагалі злука з Римом тих, що перше з Римом не були звязані, без уваги на те, в якій формі ту унію довершено.

Коли б Українці були гуртом перейшли на римо-католицизм (на латинство), то се була би також унія (злука) в повному того слова значенню. Се була би одна форма унії. Коли ж епископи 1595 року піддалися папі, але Церква лишилася Церквою, то і се також унія, лише в назверх іншім вигляді. Отже можна “унію” так означити:

1. Унія Всенародна, — коли то нарід цілком лишає свою Церкву і приймає Церкву Римську, латинську.

2. Епископська Унія, — коли самі єпископи піддаються Римови, але Церква залишається. Такою була Унія Берестейська.

Від самих початків, коли Поляки почали приходити на українські землі, вони мали на увазі перший рід унії, — вони старалися перевести Українців відразу на римо-католицизм. Коли ж побачили, що се ім не вдається, то придумали другий спосіб, — найперше піддати Римови Церкву, а тоді вже через Церкву переводити до римо-католицизму і так рівночасно польщити Українців.

Уніятська Церква мала бути тимчасовим містком, по якім уніяти мали перейти до повного латинства.

Наділі один чи другий спосіб мав на гадці ту саму польську ціль, або як каже приповідка: “чи буком, чи палицею, то все однаково”.

І тому коли хо каже, що Поляки були проти Берестейської Унії, то треба запитати: а як було передтим? Чи іх цілею весь час не було завести унії? Чи справа унії починається аж від Берестя?

„ЗАНЕПАД ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВІ” ПЕРЕД БЕРЕСТЕЙСЬКОЮ УНІЄЮ.

Коли приходиться читати про занепад Берестейської Унії, то історики, а ~~вже~~ головно всякі католицькі історики, говорять, який то страшний занепад був в Православній Церкві перед унією. Не було ладу, не було карності. Епископи були негідні, священики темні, народ непросвічений і забобонний. І той занепад могла усунути лише одна унія. Тому, мовляв, самі Українці, самі православні тої унії дуже прагнули, а вкінци таки її добилися.

Що занепад був, се правда! Але ті історики не кладуть натиску на те, що було причиною того занепаду. А без того виходить, що той занепад був з вини самої Православної Церкви — її недбалства, її бездушності.

Та наділі се не був занепад, — се було знищення Церкви католиками Поляками.

Перейшовши під панування Поляків, Православна Церква опинилася в такім положенню, як євангельський Юдей, якого розбишаки на дорозі напали, обрашивали, покалічили і заставили на загибіль. Чи можна казати, що той Юдей був занепав? Таке було з Церквою, — її обдирали і калічили Поляки. Як тоді можна говорити, що унія мала оздоровити Церкву, коли і та Церква і та унія

мала і дальнє лишатися в руках тих же Поляків?

І тому гола балачка, що Православна Церква була занепала і треба було унії, то се осуджування невинної Православної Церкви і виправдування винних Поляків.

Не унії було треба, але щоби Поляки з української землі забралися, а тоді Православна Церква була би і без унії піднеслася.

Володимир — Данило — Ізidor

Вже Володимир Великий мав клопоти з Поляками і католицизмом. Його син, Святополк, оженився з дочкою польського короля Болеслава, і вона привезла з собою до Києва латинського єпископа Райнберна. Історія каже, що Райнберн старався притягнути Володимира до латинства й Володимир Райнберна арештував, та очевидно і за іншу його роботу. Святополк за намовою Болеслава, а певно і Райнберна, хотів викликати повстання проти батька і заводити лад по лінії Болеслава та Райнберна.

Католики силуються також доказувати, що вже княгиня Ольга 959 р. звер-

талася до німецького цісаря Отона I-го за латинським епископом і священиками, але се також натягання справи. Тоді Рим був у такім моральнім занепаді, що всіх добрих людей собою відстрашував.

Щоби показати, як Українці завсіди прагнули унії, католики вказують на галицького короля Данила (1205 до 1264), що нібіто вже він хотів увійти в унію з Римом. Та наділі воно не так.

Коли зі сходу сунула татарська сила, то Данило шукав союзників проти татар на Заході і вдався також до папи, бо думав, що папа своїм впливом йому поможе. Але що папа дармо не помогає, то Данило мав за ту поміч піддати Православну Церкву під владу папи. Коли папа не дав помочи, то і Данило не дав папі влади над Православною Церквою.

Се не була справа релігійна, але з Данилової сторони політична, а з папської купецька. Дам тобі поміч, але заплати.

В католицькій книжці „Начерк Церковної Унії”, ст. 11, читаємо:

„Справи державні, а не церковні спонукали також і нашого князя га-

лицького, Данила, звернувшись під покров папи римського".

Подібне і з митрополитом Ізидором, на якого католики покликаються.

Коли Турки почали бути загрожувати грецькій державі, то грецький цісар сподівався, що папа дасть йому оружну поміч проти Турків, отже з патріярхом вибрався на папський Собор до Феррари 1438 року. За папську поміч цісар готов був увійти в унію з Римом — піддати свою Церкву папі. Хоч ані папа помочи не дав, ані з унії нічого не вийшло.

Тоді поїхав був до Феррари і київський митрополит, родом Грек, Ізидор (мешкав в Москві), щоби помогти Грекам. Він був щирий грецький патріот. Він казав: „Лучше згодитись на унію (піддатись папі) і мати до чого вернутися, ніж без унії вертатись нема куди". Се він говорив про Греків. А щоби папі приподобатись, він заявив, що і свою Церкву віддає під владу папи. Те піддання мало помогти лише Грекам.

Коли ж вертався він до Москви, як вже уніят, то подорозі Поляки дуже радо його витали. Він правив Богослужження в польських костелах — в Санчи, в Krakові, у Львові. А в Холмі навіть при королеві. Поляки раділи, бо

унія була їх справою, — унія з Римом, се також унія з Поляками.

Наділі се не була релігійна унія, але політична торгівля. Дай мені, а я тобі дам. Та Греки сподівалися бодай дістати поміч, а Ізидорова Церква не мала тут ніякого інтересу. І тому православні Ізидора прогнали і він помер в Римі.

В згаданім „Начерку Історії Унії”, ст. 11, читаємо:

„Бувало, що і самі грецькі цісарі зверталися до Папи, шукаючи у него помочи і признаючи його первенство, але на жаль, діялось се радше задля потреб політичних, чим душевних”.

Згадані історичні події треба нам мати на увазі, коли говориться про те, що діялося перед заведенням Берестейської Унії. Се треба також мати на увазі, коли чуємо, що „цілий український нарід дуже прагнув унії з Римом”. Коли хто думав про унію, то одиниці, які не були „цілим народом”, а також і те, що і ті одиниці руководилися не релігійними причинами, але іншими.

Як Поляки нищили Православну Церкву перед Берестейською Унією

Нищення Церкви почалося в половині 14-го століття. Вже 1340 року поль-

ський король **Казимир Великий** (1333 до 1370) нападає на Галичину, обробовує Львів, вирізує, розграблює і спалює Святоюрський монастир і полишає за собою згарища і руїни. Се був напад католицький, але нічим не ріжнivся від татарського.

Опісля Казимир будує „новий Львів” для Поляків, а старий вважає передмістям нового, і на тім передмістю позволив Українцям мешкати. Він забирає церкву Успення і перемінює на костел. Опісля і церква Чесного Хреста в Львові стає костелом.

В 1463 р. в українськім Львові Поляки владили перші погроми на Українців, а за тими вже пішли дальші.

Церкви звали Поляки синагогами, а православну віру поставили в правах нарівні з жидівською. „Синагогами” та „божницями” звали й уніятські церкви.

В Перемишли була церква Івана Хрестителя, з тесаного каміння, і тую Поляки забрали, розібрали і побудували костел. Говорить польський історик Морачевський:

„Як лиш Казимир Русь до Польщі прилучив, то звиклим польським способом почав нищити Церкву і заводити Костел. Хто з боярів перехрестився на латинське, той набував значіння”.

Згадуючи, як гідно православні оборонялися, каже той же історик:

Тілько нікчемних людей не обходить поневолення їх релігії і народності”.

Дальший крок переслідування Української Церкви починається з **Ягайлого** (Ягелло, 1386-1434), що 1386 р. став польським королем. Він вже при коронації прирік, що Литву і Русь переведе на латинство.

Він права признавав лише тим з Українців, що стали латинниками. Забирав церкви і перемінював на костелі.

В Перемишли забрав православну катедру, кости похованих там єпископів повикидав, церкву перемінив на костел, і, — як каже Морачевський, — „серед плачу, крику і проклонів місцевого населення завів туди латинське духовенство.” Згадуючи таке, каже Морачевський:

„Ляхи латинники віддавна нівечили Руську Церкву (Українську), владиків виганяли, край бурили, а князів, боярів і нарід переслідували”.

Ягайло 1434 р. передав польському єпископові в Перемишли добра православного єпископа.

Але наступ на православних і їх церкву готовився ще навіть перед Казимиром. В 1324 р. 1-го вересня, писав папа Іван 22-ий до польського короля Володислава Локетка, що дає відпуст для тих, які вмрутуть від ран на війні з шизматиками (православними), Татарами і поганами. Отже для папи Православна Церква була така сама, як татарська і поганська і він заохочує Поляків, щоб православних нищили.

Папа Урбан 4-ий поручив чеському королеві 1264 р., щоб разом з Татарами воював українську землю за те, що Українці не хочуть признавати папи.

Коли папа Григорій 11-ий довідався, що є єправославні єпископи, то 1372 р. казав їх виганяти.

За Ягайла скасовано 1414 р. галицьку Митрополію і Поляки аж до 1539 р. не дозволили галицькій дієцезії мати православного єпископа. Цілих 125 літ. Однакож за той довгий час православні таки не дали знищитися.

Каже польський історик Ліковський: „Ягайло стався приєднати Русинів до католицизму дорогою законодавства” — значиться, приказами згори, насильствами; не питуючи православних, чи вони хочуть піти до католицизму, чи ні. Вони мусять.

Поляки 1375 р. поставили в Львові

свого архієпископа, хоч тут латинників майже не було. Полякам ходило про те, щоби він забирає добра Православної Церкви і ширив латинізм. На те саме вони ставили своїх єпископів в Пере-мишлі, Холмі та ще де.

Таке всюди діялося. В Галицьких Городських Актах записано: „Парох в Галичи при костелі св. Станіслава, що перероблений з церкви чи синагоги св. Пантелеймона обряду грецького, або руського”. Се показує, як церкви звали „синагогами” і заміняли на костели.

Домінікані нищили церковні книги.

Жигмонт 1-ий дав польським єпископам право візитувати „руські синагоги”.

Латинізаційну роботу на українських землях під Польщею вели Францішкане, спроваджені ще Казимиром, дальше Домінікане, а ще дальше Єзуїти.

Вже в роках 1381, 1463 Поляки забороняли православним будувати нові церкви, та заборонили старі поправляти. Такі заборони нераз повторялися.

Король Іван Альбрехт (1492-1501) на-казував, щоби Українці польські свята заховували.

Поляки заборонили Українцям у Львові публично померших ховати, дзвонити, а навіть до хорих з Св. Тайнами йти. Коли тіло визначного Українця провадили через Львів з процесією, то

польський уряд старших передових Українців арештував і засудив на кару 60 гривень. Заборону публичних українських похоронів видано 1578 року, отже небагато перед Берестейською Унією.

Львів був осередком української сили, отже Поляки мали його найбільше на увазі.

Львівський польський архієпископ Суліковський 1583 р. зорганізував гурт польських католицьких бандитів і на Різдво вночі пістав по Львові. Бандити нападали на церкви, священиків били, нарід розганяли, а церкви замикали і запечатували. Не мали тоді Українці ні Різдва, ні Йордану. Аж коли Українці почали готовитись до кровавої розправи, Поляки настрашилися і церкви повідмікали.

В 1550 р. забрав Жигмонт 2-ий церкву в Сяноці, а Українцям позволив збудувати церкву, але до трьох днів. Коли за той час не збудують, то втратять право. Й Українці збудували. Купили стару деревляну церкву в Ясенові, працювали день і ніч, перевезли і збудували. Гідне подиву завзяття!

В 1511 р. Поляки почали заводити панщину, а 1520-го була вона вже загальною. Разом католицизм і панщина!

Король Баторий (1574-1586) забрав 14 сіл, що належали до православних

монастирів, і передав Єзуїтам в Полоцьку. Таких забирањ було всюди багато.

Коли в Львові дзвіниця при Волоській церкві була готова, Поляки не позволили завішувати дзвонів.

Коли в Львові мурували церкву, то Поляки перешкаджали, і тоді вдавався Єремій, мультанський господар (князь) зі скаргою до короля.

Українцям забороняли Поляки займатися торговлею, а також і деякими ремеслами.

В 1449 р. Поляки запросили українських православних бояр на наради до Перемишля і там іх вимордували. Подібне хотіли зробити і з литовською шляхтою в Почаєві, але тут не вдалося.

Матеріал тут поданий взято з католицьких жерел, з „Політики Поляків” Качали, з Ліковського, з „Відношень Обрядових” та ще деяких. Там точно позазначувані автентичні (гідні віри) жерела, де про ті справи навіть багато ширше говориться.

риться.

Отже тут ми ще всего не вичерпали, однакож наведене вже ясно показує, які страшні насильства виконували Поляки над Українцями ще перед Берестейською Унією, отже понад 250 літ.

Але не можна забувати, що ті насильства виконувалися не тільки руками, чи волею королів, — але і польської

шляхти, і польських єпископів, і католицьких монахів.

А ще дальнє... Рим мав у Польщі своїх представників, які бачили, що діється і давали йому звіти; а що він навіть сам заохочував до нищення православних, показують наведені приміри. Отже і Рим був співучасником польської роботи.

Впродовж сотень літ Українська Православна Церква була великою Мученицею; Український народ великим Мучеником. А мучителями були католики Поляки.

І ми мусимо низенько схиляти голови перед гідністю наших предків, що серед страшних насильств не відступили від своєї Церкви і зберегли себе Українцями.

Польський патронат

Польським насильством, що від кореня нишило Православну Церкву, був польський патронат, отже опікунство над Православною Церквою.

Передтим митрополитів і єпископів вибирали князі, бояри, духовенство і народ, вважаючи хто був гідний такого становища. Свої вибирали для себе своїх.

Опісля польські королі присвоїли собі право настановляти єпископів для Православної Церкви і власть над монастирями, — отже беруть в руки православні єпископії і православні монастири з усім їх майном і настановлюють туди своїх людей, яких їм треба. Дальше польська шляхта стала **патроном** (опікуном) православних церков і назначувала православних священиків та виробляла з ними що хотіла. — Патронат називали також правом „**поданя**”.

Послухаймо, що про той польський патронат писала 1905 р. львівська „Ніва”, орган гр. кат. духовних в Галичині.

„Користолюбна і неморальна Італіянка, Бона (мати Жигмонта 1-го) користувалася правом „поданя” зовсім самовільно. Вона не лише місця насттельські (парафіяльних священиків), але і єпископські катедри не вагалася давати, або продавати своїм любимцям, більшою частиною людям неспосібним, розпустним, і гулящим.

„Жигмонт 1-ший не вагався роздавати монастири як нагороди за услуги оказані Річи Посполитій (Польщі). Архиєпископи і єпископи одержували від него монастир один за одним, як нагороду за свою добру службу, а не маючи можливості самі ними заря-

джувати, своєю чергою віддавали їх, або лише монастирські церкви, в аренду світським особам.

„Він то став роздавати монастирі і церкви не лише духовним, але і світським особам за услуги Річи Посполитої, причім давав їм право суду і розправи над: „попами і монахами, черцями і цілим станом духовним”, через свого намісника, якого він мав був від себе поставити.

„Вони одержавши від короля право бути опікунами монастиря, або лише користуватися доходами з його маєтків, не обмежувалися сим однім правом, а розпоряджалися монастирськими справами поному, судили всіх, як хотілося їм або їх слугам, не звертаючи уваги ані на суди духовні, ані на канонічні постанови.

„За Баторія і Жигмонта те зло дійшло до дуже широких розмірів. Богаті епископи і монастирі здіалися тепер предметом забігів: на них стали глядіти, як на средство збогачення, розкішного і без журного життя.

„Такими уганячами стають по більшій часті люди світські, ніяк не приготовані до виконення високих єпархічних (епископських) обовязків.

„Часто право на епископію король давав двом особам рівночасно і тоді

межі двома кандидатами счиняється спір, що нераз переходив в отверту війну.

„Ставшись управителями епархій, духовними пастирями, вони по кілька літ управляли ними в світськім стані, не приймали свячення (на єпископа), з титулом назначеного єпископа.

„Навіть по принятю свячення вони полишалися при попередніх судейських і воєнних норовах, навичках, забаганках, вели часті і нескінчені процеси по судах і счиняли нераз чисту війну на єпископських престолах. З товпою узброєних гайдуків, з пушками, гаківницями і іншим огнепальним оружем вони йшли один на другого здобувати єпископську резиденцію, робили наїзди на маєтки сусідних володільців, счиняючи розбої і рабунки на битім шляху”.

Таке говорить орган гр. кат. духовенства. Тай польський еп. Ліковський в своїй книжці „Берестейська Унія” говорить, що — за прислуги для Польщі королі назначували настоятелями православних монастирів „людей світських”, що: „жили в монастирях разом з жінками і дітьми”.

Се був простий розбій, коли православним відобрано право до їх власності і тою власністю орудують Поляки,

як їм захочеться. Й орудують так, щоби Православну Церкву з усіх сторін нищити.

Коли ж таке діялося, то католицькі історики (головно нинішні) винують за „занепад Православної Церкви” головно самих православних, що нібито вони довели Церкву до занепаду. Та навіть православний історик, Орест Левицький (1849-1922) хоч вичисляє цілу купу польських насильств, все ж вину за „занепад Церкви” складає найперше на самих православних. Така вже короткозорість!

Право „патронату” мали ще й під Австрією польські пани-дідичі, що своєю волею принимали до української парафії священика, який був ім на руку. Говорилося, що вони давали „презенти” священикам, себто дарунок-згоду. (Презента — надання парафії). Тих панів звали також „коляторами” — опікунами, що мають право вибирати священика.

Тая ж католицька „Нива” писала ще раз в 1913 р. про те право патронату під Австрією (писав гр. кат. священик), де читаємо:

„Чув я немало нарікань від старшої „братії” на право патронату. Коли прийшов мені час о парохію старатися, коли я притім зазнав ріжких „приємностей” на власній шкірі, переко-

навем ся, що слухні були наріканя старших священиків, і тверджу, що право патронату се щось так огидне, так понижуюче наш клір (духовних), так невідповідаюче духови нинішніх часів, а притім се така велика тата (перешкода) у розвитку нашого національного патрона, що всі без виїмку, кому лише добро нашої Церкви і нашого національного патрона, лежить на серци, повинні ужити всіх сил, щоби повалити се перестаріле право патронату.

„Патрони наших церковних посад, се члени ворожої нам нації і то тої частини, яка стремить до знищення нашого національного патрона, до поневолення єго, до пониження нашої Церкви, до спинення нашого поступу.

„Патронам наших церков не лежить зовсім на серци добро нашої Церкви, нашого національного патрона. Єдина їх ціль, — щоби в єще більшу неволю взяти наш національний патронат”.

Отже таким лихом був той польський патронат і під Австрією, що затримався з часів ще перед унією, і священики нераз на нього нарікали. Однакож не було чути про те голосу гр. кат. єпископів, — тих, що повинні були перші дбати про добро священиків і добро та повагу гр. кат. Церкви і народу.

Але на тім не кінець. Коли повстала недавна Польща і між папою і Польщею змайстровано договір, чи Конкордат (1925 р.), то папа відновив той патронат для Поляків в повній силі, — отже віддав гр. кат. Церкву цілком в руки Поляків. В Арт. 11-ім Конкордату говориться:

„Вибір архиєпископів і епископів належить до св. Столиці. Його Святість згоджується звертатися до президента польської республіки перед призначенням архієпископів і дієцезійних епископів... щоби впевнитися, що президент не має проти того вибору замітів політичної натури”.

Так чорне на білім, що політика польського президента рішає, хто має бути гр. кат. епископом, а папа лише підтверджує. Один чужий рішає, другий чужий підтверджує, а щоби запитати ще самих гр. католиків Українців, про те нема і згадки. Про Українську Церкву рішають чужі без Українців.

Знов же в Арт. 19-ім сказано, що парафій не можуть дістати „особи, яких діяльність суперечить з безпекою держави.” Значиться, щирій гр. католицький священик, який буде противитись польським насильствам над Українцями, не дістане парафії. Патронат на цілій лінії!

Що папський Конкордат був в користь Поляків, а на лихо Українцям, се

ясне. Польський краківський „Час” тоді писав:

„Уніяти з Підляша (постановами Конкордату) будуть відтепер підлягати епископови латинському. Православні, що приймають католицьку віру, будуть принимані до римо-католицької церкви. Цею справою апостольська столиця дуже уважно інтересується . . .”

Все дотепер сказане показує значіння патронату, — **себто опікунство чужих над Українською Церквою**, — православною, чи греко-католицькою. А головна сила того чужого патронату спочиває в Римі. І Рим пильно дбає, щоби той патронат затримати.

Роля Єзуїтів в заведенню унії

Коли не вдалося православних златинщити, то Поляки придумали церковну унію.

Церква буде, але коли вона належить до папи, то вона ніби католицька, така, як костел. Уніяти вже можуть до костела ходити. Поляки тепер уніятам близші, ніж православні. Православних треба обминати, ненавидіти, бо їх віра неправдива, шизматицька.

До приготування нової унії взялися Єзуїти, відомі цілому світові зі своєї хитрости. От що каже про них католик, проф. Сушко в своїй розвідці „Єзуїти”:

„Ми твердимо, що Єзуїти незвичайно багато потрудилися та причинилися до так бістрого проголошення Унії на Берестейськім Соборі. Ми з настиском підносимо, що єзуїтська рука ярко замітна у всіх фазах розвою ідеї Унії в доберестейській добі, — замітна таксамо і рука польського правительства. Єзуїти в саму відповідну хвилю виступили на Литві і Русі з уніятськими гадками”. А дальше: Сміло станули Єзуїти до борби з рускою Церквою. Головними заборолами (головною силою) уніятської пропаганди були єзуїтські монастири-колегії, що в короткім часі розсіялися по всій Русі та Литві, розсіялися немов гриби по дощі.” (Були в Вильні, Ярославі, Львові, Пороцьку, Несвіжу, Любліні). Подібно говорить і Ліковський.

Езуїтів спровадив до Вильна польський еп. Валеріян Проташевич 1569 р. і вони поширилися і на українські землі під Польщею. І невдовзі: „Звернули віленські Єзуїти свою увагу на Русинів, а

гасло до бою дав золотоустий Скарга.”
(За Сушком).

Петро Скарга (1536-1612) був завзятим польським Єзуїтом і написав книжку „О єдносьці косьцюла Божого . . .”, в якій захвалював унію. Нею багатьох збаламутив і потягнув до костела.

Другим визначним єзуїтом був Венедикт Гербест, що 20 літ волочився по українських сторонах й обговорював справу унії з визначнішими людьми. Таких було багато.

Унію приготовляв папський посол в Польщі Поссевін. За його порадою папа засновував школи для української і російської молоді, і такі школи повстали в Римі, Оломунци, Празі і Брунберзі. Там мали виховуватися прихильники католицизму. Заходами Поссевіна видавалися книжки проти православних.

Головним способом Єзуїтів були їх школи, де православну молодь на свій лад виховували. В 1590 р. мали в Вильні 800 студентів. Тут причина, чому діти багатьох українських родин, що в тих школах вчилися, в дорослім віку переходили до Поляків. Сушко каже: „Вабили молодіж всякими штучками в роді величавих та близкучих процесій, драматичних вистав та диспуту.”

А Ліковський говорить:

„Обмежувалися вони (Єзуїти) на захвалювання її (унії) в проповідях, в приватних розмовах, на народних місіях, в письмах, зі шкільних катедр (в своїх школах), а передовсім з катедр виленської академії.”

У Львові їх робота була така нахабна, що 1585 р. студенти з митрополичної школи обкидали їх камінням і вони на час свою роботу спинили.

Ще визначними Єзуїтами були Лявінський, Лятерна і Каспер Нагай. Той Нагай був Татарином. Отже і Татарин працював для заведення унії між Українцями. — Ще говорить Сушко:

„Коли вкінци призначено синод до Берестя (де проголошено унію), тоді львівські патри (Єзуїти) розбрелися по всіх усюдах, йшли від села до села, скрізь голосили радісну вістку та визвали руско-православних попів збиратися в Берестю на велику раду.”

Така була роля Єзуїтів в приготованню греко-католицької унії. Про те можна сказати більше, та і згадане покаже, що унію приготовляли Єзуїти з рештою Поляків, тай якими способами.

Тут треба додати, що розвідка „Єзуїти” була поміщена в „Альманаху русь-

ко-українських богословів", а те надає й більшої ваги.

Великі протести проти унії

В цілій унійній справі бачимо лише одну сторону, що готовить унію, — сторону польську. Сторона православна, сторона українська стоїть ціла проти унії. Уніятські епископи стоять на польській стороні і не мають ані одної своєї церкви, ані одної громади. Се епископи Поляків.

Вже 1595 р. Острожський видав був відозву до православних, яка підняла між православними такий протестаційний рух, що король настрашився і не міг довго рішитися, чи Потія і Терлецького до пати посилати. Довго над тим нараджувався. Коли ж оба висланники до виїзду збиралися, то, — як каже Ліковський, — „вже здалека доходив до них відгомін бурі, яка збиралася над їх головами”.

Навіть митр. Рагоза, хоч підписав заяву унії, хитався. А два епископи, Балабан і Копистенський, від унії відступили й опісля проти неї виступали. Ціла унія, то були Поляки і тих кількох, яких згадував Острожський в своїй відозві.

Коли ж Потій з Терлецьким з Риму

верталися, то — як знов говорить Ліковський, — „гірка доля зачалася тепер для ініціаторів унії”.

Відбувалися тоді земські соймики, що вибирали послів на варшавський сойм. Каже Ліковський:

„Не відбувся ні один соймик, на котрім би не заложено протесту проти злухи Русинів з Римом і на котрім би не поручено послам, щоби жадали на соймі в Варшаві: усунути з уряду Потія і Терлецького і призвати довершений ними в Римі акт неістнуючим.”

А на соймі 1596 р. був великий крик проти Потія й унії. Голоси Українців Поляки заглушували криками. Тоді Острожський виголосив перед королем промову про гнет зі сторони Поляків. Потій і Терлецький настрачилися і просили короля їх наново затвердити, що король і зробив.

Сильно виступало з протестом Віленське Братство і публично називало Потія і Терлецького зрадниками. Такі протести лунали від північних до південних сторін.

Поляки зі своєї сторони взялися до переслідування тих, що найголосніше протестували, а Потій з Терлецьким цупко трималися за польську полу.

Щоби вспокоювати народ, король 14-го червня, 1596 р. проголосив, що

унію вже заключено в імені цілого народу (хоч і без народу), і що 8-го жовтня, 1596 р. скликає Собор, на якім можуть бути лише ті духовні і світські, що прихильні унії.

Унійні помічники Поляків

Приготовляючи унію Поляки приготовляли передовиків для ведення наступу на Православну Церкву. Хто ж вони були?

Іпатій Потій. Зроду був він православний, потім протестант, даліше ма-
бути римо-католик, даліше знов православний, а вкінці уніят. Був королівським секретарем, був суддею, був каштеляном (високий шляхотський титул). В березні (марті) ще світський чоловік, а в цвітни вже епископ.

Каже Ліковський, що будучи весь час в польськім окруженню, мусів Потій стрічатися з папським нунцієм Коммендонім, з Замойським, Сапігою, Скаргою, Гербестом. Тут він перенявся справою унії і вдався з тим до польського епископа Мацейовського. І в Мацейовського приготовлялися перші пляни унії.

Отже серед Поляків приготовлявся Потій на унійного робітника. І король дав йому каштелянство, щоби Потій міг

бути сенатором і мав більшу силу в уній-
них приготуваннях.

Ліковський згадує Потієві листи, ко-
ли той вже був єпископом, де є такі ви-
слови про православних: „великі лотри,
неспокійна зволоч, хлопський народ,
зрадливі, вигнанці, котрі поздихали в
прокляттю, Наливайківська орда, галай-
стра, нерозумна худоба...” Се свідоц-
тво його характеру.

Кирило Терлецький — був секрета-
рем литовського скарбника Тризни. По-
тім випросив собі у короля дуже багате
луцьке й острожське єпископство і по-
чав відбирати майно тих єпископств, яке
всякі шляхтичі порозтягали. В книжці
„Іпатій Потій” читаємо:

„Не вдавався на судову дорогу, але
висилав озброєних людей і насильно
відбирав. При таких наїздах не обій-
шloся без насильств, грабежей, про-
ливу крові, а часто й убивств. Жало-
би на ті насильства доходили до ко-
роля, але Терлецький вмів з кожної
справи викрутитися. (Якже) почув,
що під ногами тратить ґрунт, шукав
способу приподобатися королеві і
правительству польському, і для того
взявся до переведення унії.

„Само собою розуміється, що він
не був переконаний о правдивості ідеї

унії, а діяв лише для власних користей.”

В згаданій книжці є увага, що Терлецький не був таким гідним чоловіком, як маює його Ліковський.

В унійних приготуваннях нараджувався Терлецький з Мацейовським і другими Поляками, вдавався і до короля. Отже вся та робота провадилася на польськім гурті, між Поляками і разом з Поляками. (Подібно еп. Будка в Канаді видав свої тайні „Правила” 1915 р. по нараді з латинськими єпископами, але поза відомом Українців).

Історія згадує ще інші закиди, що були проти Терлецького, — він втопив священика Добринського, підробляв гроши, за ним були поважні неморальні вчинки ...

Михайло Рагоза (Рогоза) — був виходцем з Єзуїтів, був на польській службі. Патр. Єремія ставить його митрополитом на поручення короля. Сам Рагоза був чоловіком слабої волі, податливим. Для нього польські Єзуїти приготували були інструкції, де було сказано, що він має робити. Говорилося там:

„Вибір руських єпископів забраний з рук руської шляхти. Не треба зважати на висше духовенство, ані на нік-

чесні бунти нерозумної черні. На священиків ставити простих, убогих і таких, що були би в повній залежності. Коли б же на пралатурах (місцях висших церковних достойників) були вперті, то їх позбаватися і ставити податливих.

„Деканів поучувати, на попів накладати данини і вважати, щоби не відважувалися сходитися і мати наради. Непослушних замикати.

„В церкві наглих змін не робити, можна буде зміняти потрошки. Треба з латинським костелом нібито сперечатися, щоби замилювати очі шляхті і загалови. До боротьби з народом явно не виступати, але поволи і скрито. Для руської молоді закладати школи, але не забороняти ходити до костелів, і щоби кінчили науку в Єзуїтів. Унії не згадувати. Надію покладаємо на короля, який має право роздавати духовні посади, і на ревних державних достойників, які мають право патронату і будуть ставити (священиків) лише уніятів”. (Про те в Качали „Політика Поляків...”)

Се були ті найперші. До справи унії втягали і князя Острожського, але він хотів, щоби ціла Східна Церква про те рішала; він хотів Собору, де були би і світські вірні. З тим Поляки не годили-

ся, отже зоставили Острожського на боці.

Йосафат Кунцевич — його вважають великим стовпом унії. Він родився 1580, зроду православний. В висших школах не був, перенимався релігійним духом читаючи релігійні книжки та під впливом того, що чув з польської сторони. Потій поставив його архимандритом монастиря в Вильні. В 1617 р. стає єпископом, помічником полоцького архієп. Брольницького, а по смерти того сам стає архієпископом.

Був він сліпим унійним фанатиком. В листі до Сапіги писав, що треба пра-вославні церкви давати на посміх; писав, що йому вільно неуніятів топити, відру-бувати їм голови... В книжочці жовків-ських Василіян „Жите Йосафата Кунце-вича”, 1902, читаємо:

Схизматиків любив, але для самої схизми не було в нього пощади. Всюди проти неї виступав на проповідях, усував схизматицькі книги, не давав схизматикам церков, священиків при-клонних схизмі видаляв з своєї епар-хії.”

Се показує, що се був чоловік, який свою роботу провадив насильствами, очевидно при допомозі польської оруж-ної сили.

За заслуги для Польщі папа прого-

лосив Кунцевича спеціальним застуپником Польщі. (Подрібно про життя і роботу Кунцевича можна довідатися з книжочкою „Життя Йосафата Кунцевича”, виданої в Винипегу 1948 року).

До перших стовпів унії належить і Рутський, та про нього буде окремо.

Потій епископом — моральний занепад в Польщі

Князь Острожський був за поставленням Потія в епископи, однакож митрополит Рагоза не був тому рад.

Король вже 4 березня, 1595 р. передає Потієви всі маєтки володимирського і берестейського епископства, хоч Потій не був ще епископом. А вже 20-го березня каже Рагозі, щоби поставив Потія епископом. Коло 30-го березня Потій став монахом, а в квітні епископом.

Коли Острожський Потія близше пізнав, то з ним розійшовся.

Каке О. Левицький, що Потій був за тим, щоби нарід не мав ніяких прав в церкві. Нарід має лише слухати епископів і мовчати. Потій був проти Церковних Братств, де організувався свідоміший загал. Він казав:

„Гірку кривду терпимо ми, руські владики, — і від кого? від простих посполитих (звичайних) людей, ремісників, що покинувши ремесло: дратву, ножиці і шило, та присвоївши собі власті належну в Церкві лише одним пастирям, своїх правних епископів безчестя, неславлять і брешуть на них.”

Се було проти ремісників, що в Братствах гуртувалися і які проти поганої роботи тодішніх епископів виступали. Левицький каже, що подібно, як Потій, думали і деякі другі, для яких вдійсності Церквою були їх особисті справи.

Страшний занепад був тоді і серед польської шляхти. Головні єї гріхи були: пянство, розпуста, тайні вбивства при помочі отруй, охота до поєдинків (дво-боїв), забирання чужої власності, бучі і всякі вбивства.

Поляки ставили свій католицизм вище православія, а разом з католицизмом була в них найбільша некультурність і безбожність.

Таким же було і вище польське духовенство. Говорить тодішній письменник Міхальон:

„Епископи жили, як розпущені сибарити (люди розкошей), тримали наложниць (жінок), одягалися пишно, лінюхували та банкетували. Не вдово-

ляючись своїми великими доходами з маєтків, вони домагалися ще управи багатьома церквами, котрі винаймали світським людям і купцям”.

Дійшло до того, що хутори висшого польського духовенства були вдісності домами публичоні розпусти.

ДАЛЬША РОБОТА ПОТІЯ

Першою роботою Потія і його помічників мусіло були забирання **православних церков**, бо своїх церков уніти не мали. Треба було рабунком забирати чуже. Найперше до унії прилучували православні церковні будинки і церковне майно.

Поляки усували Потієвих противників, кого могли, але не могли усунути Острожського, бо він був надто сильний. І коли вийшов бунт польської шляхти проти короля і той був в клопотах, то Острожський примусив короля до заяви, що буде обсаджувати церковні достоїнства духовними „чистої грецької релігії”. Але бунт скоро скінчився, Острожський 1608 р. помер і все по давньому залишилося.

Найбільшою тепер силою православних були міщани і Церковні Братства.

А до тих Братств належали не тільки релігійні, але й визначні православні.

Дуже сильним було Братство Св. Духа в Вильні, був і монастир Пресв. Тройці, отже туди звернув очі Потій. Кунцевича, а потім Рутського всунув туди за архимандрита. Забрав в місті десять православних церков і катедру. Православним зосталася лише одна одинока церква.

Зрозуміло, що Потій не виконував того рабунку сам один голіруч, він послугувався всюди збройною польською силою. Коли православні судовою дорогою домагалися звороту своєї власності і трибунал слушність їм признав, то король рішення трибуналу уневажнив.

Можна собі уявити, яка велика розпуха була в православних і яка ненависть до розбійників. Говориться, що коли Потій по забранню церкви вертався додому, то один православний напав на нього з шаблею і поранив.

Таке було всюди. В 1596 р. Потій вдерся з озброєними людьми до церкви св. Іллі в Володимири, позривав власними руками все з престолу і знищив Антимінс, на якім правилася Служба Божа.

Таке і подібне згадують самі католицькі історії, лише виправдують ті розбої тим, що правдива уніятська віра має право нищити віру „шизматицьку”.

Потій казав зловити священика Пав-

ла, який йому противився, і замкнув до вязниці. Він непослушним священикам голив бороди, інших виганяв.

Коли 1599 р. король поставив Потія митрополитом, піднялися велики протести зі сторони православних. Обороняючи себе в соймі казав Потій:

„Нас водять по судах так, якби ми були світськими людьми. Простим людям в Братствах дали нечувану владу, противну церковному праву й увільнили їх від єпископської влади, вдійсності дали їм єпископську владу. Отже хлопня в своїй простоті присвоїла собі таку управу, що ані на єпископів, ані на панів не зважає”. (Ліковський).

Потій виявив тут вповні свою диктаторську політику і хотів, щоби нарід не мав права перед насильствами оборонятися.

В памфлетах виленських православних з 1608 р. писалося:

„У Потія все зі срібла і золота, тарілки, таци, полуночники, а піп — його брат, хліба не має. Потій має килими макати (шовкові матерії), — а вітварі неукрашенні, стіни в церкві нагі.”

Що Потій чув себе паном, се він висловив в іншім місці, де каже, що він

без місця в сенаті (тепер) чує себе рівним кожному панови. Що ж до його домашної обстанови, то се нагадує їй обстанову в домі Кунцевича, де рівно ж були золоті і срібні начиння, були бочки з вином і пивом. (Життя Кунцевича, вид. Василіян в Жовкві). Видно, що уніяцьким єпископам під польською опікою жилося дуже добре. А поза тим по всіх сторонах нарід терпів і підносив крики.

Митрополит Велямин Рутський

Рутського (1574-1637) вважають стовпом унії. Родився на Литві, син протестантів. Вчився в Празі і Римі. Дальше стає 'латинником'. Опісля папа примушує його перейти на грецький обряд. По смерті Потія стає київським уніяцьким митрополитом (1613-37), бо польська влада до Києва сягала.

Щоби створити для себе силу, Рутський дає монастирі, які мав в руках, під одну владу і бере Єзуїтів, щоби Василіян реформували. Засновує деякі школи і семинар за грошовою підмогою папи. Все чужим підпорядковує.

Та не все йшло гладко. Прибув до Києва Єрусалимський патріярх Теофан, висвятив православного митрополита і

шість православних єпископів на ті місця, де були єпископи уніяти. Православні почули силу, а з ними і козацтво, якого залежність від короля була слаба. Король став проти всего того; Рутський православних єпископів проклинав, але того ніхто не боявся. Козаки заявили: коли король признає православних єпископів, тоді козаки будуть з Польщею.

На соймі 1621 р. сила православних була велика. Тут Рутський вичисляв користі з унії для Польщі, а йому помогав папський нунцій Діоталлеві. Про Польщу їм ходило! Рутський звертався за помочею до короля і папи, а козаків звав безбожниками.

Коли ж вітебщани вбили Кунцевича за його насильства, папа пише королеви:

„Вставай преславний королю, хай пай за зброю і щит, і коли того вимагає спасення народів (розуміється — Поляків), огнем і мечем нищ заразу схизми (православних). Покарай ложних єпископів, огорни опікою уніатських . . .”

Та всеж православні здобули луцьке і перемиське єпископство.

Представники унії були Польщі дуже вірні, але їх Поляки, як рабів, всеодно до сенату не допускали. Каже Ліковський:

„Трудно повірити, якої погорди і

якого легковаження дізnavав епископат (уніятський) від латинських епископів і взагалі від польської спільноти. Навіть виленський суфраган (помічник-епископ) не хотів призвати Рутському першенства перед собою. Навіть краківські каноніки (звичайні старші ксьондзи) вважали себе висшиими від руських епископів, і на похороні Жигмонта III. не хотіли їм позволяти іти перед собою.” — А дальше:

„Шляхта вязнила руських (уніятських) священиків і по судах водила, змушувала до панщини нарівні з хлопцями. А коли руські парохії були в окрузі латинських, то латинські парохи жадали десятини не лише від руського народу, але і від руських парохів.”

Але ані в Рутського, ані в його епископів не було ані здорового розуму, ані почуття сорому. На їх очах Поляки нівечили уніятів, а Рутський зі своїми і дальше поширює унію, — поширює ґрунт для ще більшого польського насильства. Разом і дурнота, і безбожність, і явна поміч польським розбоям.

З чим вдається Рутський до Риму

Хоч як Поляки зневажали уніятів, але ті, як вірні раби, не гнівалися. Пише Рутський лист до Риму 1624 р. і каже:

„Часто роздирається наше серце із-за упокорень і погорди зі сторони латинників не тому, щоби ми жаль до них мали, але тому, що єсьмо людьми і ніщо, що є людським, не є нам чуже. Дякувати Богу, що таке поступовання з нами не відвернуло нас від святої Унії . . .”

Гідних людей було би відвернуло, але негідних ні.

До Риму писав Рутський багато разів. Скаржиться, що українська шляхта великим числом переходить до костела; що від заведення унії до 1624 року перейшло до костела 200 студентів, а других тільки служить по польських дворах і польщається. Інші польщаються при війську. А з шляхти кожного року найменше 100 переходить до костела.

Окремо скаржиться, що на латинство переходят і Василіяни, та що польський епископ в Луцьку заявив, що прийме кожного Василіянина до костела і дістане їм на се дозвіл з Риму. Щоби монашество ратувати, він просить в папи латинських Кармелітів, щоби молодих монахів виховували. Кличе вовків, щоби овець виховували. Дійшло було до того, що в монастирях лишилося ледво 100 монахів, а решта перейшла до Францішканів. В однім 1623 р. перейшло коло 100 монахів. І Рутський благає, щоби Рим

заборонив на латинство переходити. Просить заборони в того, хто помагає тому переходови. А монахи робили, що хотіли. Рутський скаржився, що коли зажадає від монаха послуху, так той за- бирається до Поляків.

Отже від самих початків в уніяцькій церкві не було ладу, та і не могло бути. На те ж унію створили вороги українського народу, щоби при її допомозі Церкву нищити і заводити на її місце Костел, а Українців переводити на Поляків. Унія була уплянованим неладом **Поляків і Риму, щоби тим неладом знищити Українців.**

Тільки Рутський не бачив, де корінь лиха, і скаржився:

„І чи ж не мають схизматики говорити, що ми, стаючи уніятами, впали жертвою підступу, бож нам що іншого приобіцяно, а що іншого маємо при довершенню унії.”

Сам Рутський бачив, що унія виглядає на підступ, на ошуку з бою Поляків і Риму, і признавав слушність православним, що се підступ, однакож і дальше унію поширював. Таке запаморочення!

Він просить, щоб Рим заборонив Єзуїтам перетягати до костела українську молодь, яка в них вчиться, щоби перехід до латинства заборонив. Але Рим не спішився. Каже Ліковський:

„Здавалось би, що коли б не налягання Рутського, то Апост. Столиця понехає унію і буде дивитися байдужо на перехід Русинів на обряд латинський.”

Коли папа перехід на латинський обряд всім заборонив, то король спротивився, і папа зробив так, як Поляки хотіли. Заборонив переходити лише священикам і Василіянам. А латинники (Поляки) можуть на грецький обряд переходити, коли стають Василіянами.

Рутський помер 1637 р. заповівши, щоби унію піддавали в опіку королеви.

ВІДНОШЕННЯ РИМУ ДО УКРАЇНЦІВ І ІХ ЦЕРКВИ

Що Поляки ставилися ворожо до Українців і їх Церкви, те мало хто вже заперечає, але що до Риму, то оборонці унії стають на тому, що Рим був великим приятелем Українців, обороняв їх перед Поляками, бажав їм завсігди добра, заступався за їх Церквою й обрядом, домагався для них політичних прав...

Але все те неправда, бо Історія доказує, що папське відношення до Українців не було інше, як і польське. Папи і Польща були одною руйницькою силою для Українців.

Історик Ранке написав “**Історію Папів**” і їх роботи. Матеріали до неї вищував і в папській бібліотеці, і зробив відпис багатьох документів, які або повним змістом подає, або подає коротші частини для підтвердження своїх виводів. Отже візьмемо з Ранкого Історії кілька місць:

„Папа Климен VIII говорить в одній своїй інструкції, що коли ще був кардиналом і папським легатом в Польщі, **радив Жигмонту III, щоби давати право занимати місця в публичних урядах лише католикам.** Таку пораду давали часто і передтим, як Павло IV, кардинал Гозій, кардинал Бельонетто. Тепер така порада набрала повної сили. Чого не можна було досягнути від часів Жигмонта Августа, або від Стефана, про те скоро рішив Жигмонт III. Він поставив се своїм правилом — **ви-сувати на урядові місця лише католи-ків;** і папа Климент має слухність, коли каже, що якраз таке правило причинилося дуже до поступу католицизму в Польщі.”

Тут треба звернути увагу, що в Польщі **католиками** вважали лише Поляків, або тих, що покинули свій народ і спольщилися. Уніати звалися лише **уніятами**, а не католиками, отже папи радили, щоби й уніятів позбавляти прав. Тому По-

ляки навіть уніяцьких єпископів до сенату не допускали, хоч там місця їм належалися.

Рим точно знов, що в Польщі робилося, отже в інструкції (1622-3) еп. Лянчельотому, якого призначував на свого представника в Польщі, говорилося:

„Через унію в Польщі такі нелади, що малошо не завалилася. Дуже мало духовних, а ще менше з народу раді принимати унію, кажучи, що її заводять для особистих цілей кількох, і без їх участі.”

Отже Римови відомо, що духовні нарід унії не хотуть. Але йому було треба того, що робилося, і там дальнє говориться:

„Ще клопоти можуть бути, і тому деякі думають, що красше, коли б тої унії не було. Вони твердять, що багато легче було би переводити шляхту поодиноко, родину за родиною, до Католицької Церкви (зн. до римо-католицької, до костела). На доказ того наводять, що ті, які поодиноко покинули грецький обряд, твердо держаться нашої (римо-кат.) Церкви.”

Отже ясне як сонце, що папи були за златинщенням Українців так, як і Поляки. Вони спільно коло того працювали. А

в той час уніяти вдаються до Риму, щоби боронив їх перед латинізацією, З якою погордою мусів Рим на таких дивитися!

Як піддавалися папі.

З Krakова виїхав Potій з Терлецьким до Риму 26-го вересня, 1595 р., а з ними Поляки духовні і світські. Іхали сім тижнів і 15-го листопада були вже в Римі.

Папою був тоді Климентій 8-ий (1592 до 1605), бувший папський представник в Польщі.

Підданча церемонія відбулася 23-го грудня, 1595 р. дуже величаво. Potій і Терлецький низко кланялися папі, на віть цілували папські ноги. Поляк Волович читав перед папою грамоту, якою вони папі піддавалися. Так само Волович і другий Поляк, Лука, читали їх присягу папі. Польських достойників було багато, як от: Алберт, Волович, Лука, Вартоломей, Фірлей, Опалінський та інші польські духовні.

Було багато Поляків, а з Українців, що ніби представляли Православну Церкву, був мабуть лише Potій з Терлецьким, бо хто ще міг бути? Отже два як сироти в окруженню Поляків та інших чужинців. Вони два піддаються і просять

папу, щоби був ласкав лишити їх Церкві її обряди і церемонії.

Се була найбільша зневага для Українського народу! Ті, які з народом не радилися, але з його ворогами, йдуть з тими ж ворогами до дальших чужих і заявляють, що дають той нарід в чужу залежність.

Яке право мало кількох людей рішати про Церкву, яку покидали; про Церкву того народу, якому не хотіли виявити, що вони задумують? Церкву того народу, який протестував проти їх роботи, оскілько про неї знат. Чи се було по християнськи? Чи згідне з розумінням справедливости? **Се була продажа і купино чужого майна без відома його власника!** Рівне тому, як патріярх продав Українську Церкву Москві не спитавши про те Українців.

Але Потій і Терлецький не були рабами. Се були люди горді, що самі любили панувати над другими. Вони не хотіли з народом числитися. І їх робота вдійсності не була релігійною, хоч закрашена релігійними церемоніями. Се була політика.

Затримання обрядів, се тактика. Не треба народу дразнити. Зміна обрядів зробиться пізніше, як про се писали Єзуїти Рагозі. Але на зміну Календаря годилися. І просьба, щоби не заводити свята "Божого Тіла" була лише такти-

кою. Поляки те свято силою накидали, отже нарід був проти нього. Хоч пізніше заведене воно до уніатської Церкви як свято “Евхаристії”.

Під грамотою було 9 підписів, хоч з тих Балабан і Копистенський вже були унії відреклися. В грамоті ті підписані кажуть папі:

**“Длятого то за відомом і волею
нашого Пана Жигмонта Третого...
котрий занявся тим ділом, посилаємо
до Вашої Святості ...”**

Отже не за відомом і волею православного народу, але за відомом і волею польського короля, ворога православних, вони післиали Потія і Терлецького.

По всім тім порозіслав папа листи до короля, до польських єпископів і державних польських достойників, щоби опікувались уніатськими єпископами і допустили їх до сенату. Папа показав добру міну, а Поляки папу розуміли і вступ уніатським єпископам до сенату заборонили. Так відразу Поляки унітів пошанували!

З початком лютого 1596 р. вибрався Потій з Терлецьким з Риму, а з початком березня були вже вдома. І тут на радощах польський єпископ Мацейовський править вроčисте Богослуження з подякою Богу за довершену унію.

Тепер приходить черга на проголо-

шення унії, — але перша трудність в тім, що де Церква тих епископів уніятів? Є уніяти епископи, але нема уніятського народу. Уніятські пастирі були пастирями без овець. Одні, що за ними широкою лавою стояли, то Поляки.

Вони піддавали папі Церкву, якої не мали, — отже чужу їм Церкву, а та Церква була проти них, як ми вже бачили і побачимо даліше, — отже треба було ту чужу їм Церкву здобувати рабунком. І той рабунок почався.

Сироти — Пропаганда — Зміни

“Пропаганда”

Піддаючись папі Потій і Терлецький ставили будучих уніятів в положення круглих сиріт. Коли їх зведені з рідного ґрунту, то вони вже безрадні і з ними можна робити все як з сиротами.

Папа накладає на Поляків обовязок мати унію під польською охороною.

Папа дає уніятів під власті тої Пропаганди (міністерства в Римі), що має навертати поган, вона звалась “**Конгрегаціо де пропаганда Фіде**”. Папа зачіслив уніятів до поган.

Так цілий час, і давно і донедавна римо-католики вважали уніятів погана-

ми, яких треба навертати до правдивої римо-католицької віри. В них дійсний католик, се римо-католик. Досить пригадати слова папського делегата в Америці, Сатоллія, який казав греко-католицькому священикови:

“Доки в вас Русинів співається “Господи помилуй”, то ви ще схизмою тхнете. Ви вже давно повинні розуміти, що повинна бути не лише одна віра, але й один обряд”.

Той же священик оповідає, що коли він зайшов в Америці до дієцезального римо-кат. єпископа, той не хотів признати його католицьким священиком. Призвав аж по довгих переговорах. Тоді показує йому лист від “Пропаганди” з Риму, де сказано:

“Коли до тебе колись зайдов би якийсь священик-Русин з австрійської Галичини, званий греко-католиком, викинь його!” — (“Нива”, 1908).

Яка зневага! А воно тягнеться від самого заведення унії, від 1595-б року дотепер. І ті зневажувані і погорджувані тішаться нині, що вони греко-католики, що вони лучші від православних.

Отже папські слова про задержання обрядів і ціла папська оборона, се були облудні слова, як показує ціла довга історія.

Рим за зміною обряду.

Завести всюди римський обряд, се ціль Риму. Папа Сикст 5-ий (1585-1590) заснував на те **“Конгрегаціо Сакрорум Рітуум”** — конгрегацію святих обрядів. Вона має, де вдається, другі обряди низити і заводити римський обряд, отже і в уніяцькій Церкві. Се пригадував і Сатоллі.

Минуло трохи часу і багато в Уніяцькій Церкві (гр. католицькій) змінили. Змінили обхід кругом Церкви в праву сторону. Замість трираменного хреста ставлять високий римський. Трираменний нагадує ап. Андрея, що був на київських горах, а не в Московщині і той вони викидають. Вже потрошки починали вживати “Пан Ісус”, — польське “Пан Єзус”. Зміняють Церковний Календар. Наблизили крій священичих риз до латинського крою. Завели фани замість хоругов. Ввели свято “Божого Тіла” назвавши його святом “Евхаристії”. Заводять “корунки” (“вервиці”), як в Поляків. Ввели “монстранцію”. Вже заводили звичай хреститися раз і цілою рукою, як в Поляків.

Віддавна мали в пляні викинути Іконостас, ту важну частину й ознаку Церкви. Вже 1720 р. на Замойськім Соборі рішили Іконостаси викидати, але боячись протестів, відложили на пізніше.

Та вже в Галичині були випадки, де дорогі Іконостаси викидали. Тому й еп. Будка в Канаді в тайних “Правилах” з 1915 р. поставив, що на Іконостас треба вже окремого дозволу.

Дуже важною зміною і потоптанням прав Уніятської (гр. кат.) Церкви було насильне введення целібату в 1920-их роках, проти чого були в Галичині великі протести зі сторони гр. кат. священиків і вірних. Целібат завели самі гр. кат. епископи наперекір спротивам священиків і гр. кат. загалу, вживаючи хитрощій, брехонь і насильства. Були ще деякі зміни.

А хоч ті зміни такі видні і голосні, то латинізатори голосять, що ніяких змін нема. От видали Василіяни 1937 р. в Жовкві книжочку: **“Митрополит Йосиф Велямин-Рутський”**, де говориться:

“Приречення дане нашим епископам при заключенню Унії з католицькою Церквою, що східний обряд остане ненарушений, додержала Апостольська Столиця до сьогодні.”

Так! Приречення є, але зміни роблять!

Разом з тим усім видно всюди пропаганду за тим, щоби відгородити греко-католиків “залізною куртиною” від православних Українців, настроїти їх найбільше ворожо проти них, показуючи

православіє і православних в найчорнішім світлі і закриваючи дійсну правду. Та вже і по першій війні було чути голоси з кругів гр. кат. духовних в Галичині, що латинізм йде сильним наступом на греко-католицьку Церкву, щоби її знищити. І той наступ набирає нині щораз більшого розмаху і розперезаності.

ДВА БЕРЕСТЕЙСЬКІ СОБОРИ 1596 РОКУ

Звичайно говориться, що в 1596 році був в Берестю Собор, на якім проголошено унію, та наділі було два Собори.

1. **Уніяцький Собор** — се був Собор польський, чи польсько-римський. Поляки його приготовляли і він відбувся за волею й участю Поляків. Вони на нім лише заступалися жменею уніятів, які їм прислугувалися.

2. **Православний Собор** — се був Собор Українців — Український Собор.

Оба Собори відбувалися окремо скликані окремими людьми.

УНІЯТСЬКИЙ СОБОР

Були на тім Соборі: митр. Рагоза, дальше епископи: Потій, Терлецький, Гермоген, Гоголь, Збіруйський і мабуть

Загоровський. Дальше три архимандрити і деякі священики. Хто не хотів унії, не міг тут бути. А вичислені, се ті, що покинули Православну Церкву і нарід і пішли за Поляками.

З Поляків були: архіеп. Суліковський, єпископи: Мацейовський і Гомолінський. Єзуїти: Скарга, Роб, Лятерна і Ногай (Татарин). Королівські комісари: Радивил, Сапіга і Галецький та багато визначної польської шляхти.

Верх на Соборі мали Поляки. Українці були як причепи.

ПРАВОСЛАВНИЙ СОБОР

На видному місці був тут князь Острожський з сином, бо він стояв на переді протиунійного руху.

Були православні єпископи: Балабан і Копистенський. Був архимандрит Печерської Лаври, Тур, ще інші архимандрити та багато священиків. Були заступники двох патріярхів, Никифор і Люкаріс та ще дехто з дальших.

Було 23 посли з православних округів та представники 14-ох Братств. З православної шляхти князь Полубенський; Боговитин, стольник волинський; Чаплич, судія; Павлович, судія і багато інших.

Отже се був Собор Православної Церкви і народу. А другий Собор був Собором Поляків, що всадовилися на українській землі.

ЗАКИДИ ОСТРОЖСЬКОМУ І ПРАВОСЛАВНИМ

Католики закидають, що Острожський зі своїми прибув на Собор з озброєними людьми, а дехто привів і Татар та гармати.

Та коли озброєні люди взагалі були, то се показує, як завзято православні оборонялися. Дотого ж православні памятали, що Поляки були для них завсігди гірші від Татар і Турків; що Поляки були проти Українців завсігди озброєні і кожної хвилі могли вжити своєї сили. Се ж ті Поляки, що давнійше вимордували в Перемишли українських бояр, запросивши їх на наради.

Треба жалувати, що тоді православні так не озбройлися, щоби прогнати Поляків з своєї землі назавсігди.

Другий закид роблять католики, що православні вязалися з протестантами. Ale ж се природне, бо і для православних і для протестантів Поляки були однаковим ворогом. **Онакож православні не ставали протестантами, — вони лише**

свою Церкву обороняли перед тими, що були гірші від протестантів. Судячи по ділах, то Поляки не були християнами.

Третий закид, що Острожський, як світський чоловік, клопотався Церквою так, ніби він голова Церкви. Але ж треба було комусь клопотатися, а се ж була його Церква.

Та яким правом польський король, що був також світським і чужим для Церкви, орудував чужою йому Церквою? Яким правом чужою Церквою орудували польські шляхтичі? Тай яким правом Православною Церквою орудували всі Поляки разом? Всі вони, і їх духовні, до Православної Церкви не належали, отже і вони були для православних і світськими і чужими людьми.

ЯК ВІДБУВАЛИСЯ ОБА СОБОРИ

Поляки з уніятами мали Собор в заєзденій Церкві, православні в іншім будинку. Православні робили заходи, щоби притягнути до себе митр. Рагозу, уніяти ж хотіли притягнути Острожського. Але обом не вдалося. Тоді уніяти проголосили православних грішниками, а православні уніятів зрадниками.

Ліковський каже, що по проголошенню унії: “кинулися латинські і руські

епископи в обійми і на знак єдності руської Церкви з латинською пійшли походом до латинської церкви (до костела), де співали спільно: **Тебе Бога хвалимо". А Скарга виголосив промову.**

Уніяти не могли зробити кроку без Поляків.

Знов же православні 9-го жовтня проголосили протест, де закликали всіх православних боротися проти унії. Острожський від себе і всіх зібраних розіслав відозви до соймиків, щоби при виборі послів до сойму вкладали на них обовязок протестувати проти унії. А такий же заклик видав Никифор до священиків і дяків.

Король Никифора арештував і він помер у Мальборському замку. Про нього Потій згадував, що “здох на Мальборку”.

Таким ладом унія заводилася. В катол. “Начерку Історії Унії” читаємо:

“Так отже, як бачимо, реальної (дійсної) користі під зглядом суспільно-політичним католицька (уніята) Церква не мала жадної”

Після проголошення унії Поляки починають нові насильства, щоби примушувати православних до унії. Вони дають уніятам оружну поміч, щоби забирали православні церкви і нарід до унії приганяли.

Боротьба літературна і політична

Боротьба літературна

З унію почалася літературна (письменницька) боротьба з обох сторін. Тут треба згадати визначніших.

За унію писали: Поляк **Скарга**, Потій, Рутський.

Проти унії: **Христофор Блонський** (Филарет) написав "Апокризис", де обороняє права вірних в церковних справах. **Юрій Рогатинець** (нап. "Пересторогу"). Архієп. **Мелетій Смотрицький** ("Тренос" — плач). Він опісля став уніятом, але його перші писання сильні. **Захарія Копистенський** ("Палінодія" — відклику). **Галятовський**, ректор Київської Академії та архієп. **Лазар Баранович**, який також був за автономією України.

Окремо визначився тут монах **Іван Вишенський**. Він перебував на Атонській Горі, але коли почалося заводження унії, він вернувся був на Україну, щоби обороняти Православну Церкву. Написав коло 20 Послань, що назагал дуже сильні.

Писав в обороні Православної Церкви митр. **Петро Могила** ("Літос або Камінь").

Так Поляки і їх помічники обороняли унію і понижували Православну Цер-

кву, а православні доказували, що не Римська, але Православна Церква стоїть незмінно на первісних апостольських основах і що вона є Церквою українського народу.

/

Політична боротьба

Православні могли сяк так оборонятися в варшавськім соймі, де мали послів, але в сенаті був лише один Острожський.

Та коли в Польщі час від часу починалися великі нелади, коли Польща була в клопотах, тоді православні ставили твердо свої домагання і на якийсь час потрохи свого добивалися. Так при міром на соймі 1603 р. добилися того, що король віддав київський Печерський монастир православним.

Правда, коли клопоти миналися, то Поляки знов старалися робити по давному.

Головна польська сила спочивала на Заході, де близько жив польський загал, де жив король, був сойм і сенат. Тут польська рука найбільше тяжіла над Українцями.

Знов же головна українська православна сила була на Сході, де було православне козацтво і куди польська рука

менше досягала. Тут Українці могли свою силу свободніше організувати. І так в війнах Хмельницького з Поляками по кожній перемозі козацтво домагалося знищення унії, а то й саме воно проганяло чужих ширителів унії з української землі.

Се Польща причинилася до того, що Хмельницький був примушений звязатися з Москвою 1654 року. В боротьбі з польськими розбоями українська сила так вичерпалася, що вже тяжко було тим розбоям ставити опір. Коли ж Хмельницький з Москвою звязався, то се вже була для Польщі страта східних частин України. Тут же вийшла і війна Росії з Польщею, що знов Польща відчудла. Але коли те минулося, Польща взялася знов завзято до унійної справи. Вона заводить унію в Галичині; забирає Луцьке православне єпископство.

Жабокрицький не хотів унії і сім літ, як кандидат на єпископа (номінат), на неї не годився. Але йому треба було ще посторонній помочи із Сходу. Київський православний митрополит мав поставити його єпископом і в Києві на те годилися, однакож московський патріярх тому противився, бо Жабокрицький в світськім стані був жонатий з вдовою, а церковні Канони на те не дозволяють. Для патріярха Канони були важніші ніж справа Церкви і народу. Він зпоза Кано-

нів навіть Церкви не бачив. Се причинилося до того, що православна Луцька єпископія стала уніятською 1702 року.

Так Поляки господарили на тих українських землях, які мали ще в своїх *и єп віл іпчгоЦ лжгаша* оже хажд тоді їх панування над Українцями не цілком закінчилось, бо Росія довгий час не виступала проти унії по розборі Польщі і давала Полякам волю в унійній справі. А таксамо і під Австрією польська рука мала багато сили над Українцями.

Замойський Собор

В 1720 р., скликав уніятський митрополит Лев Кишка (1714 - 1729) Собор (Синод) до Замостя. Був там також папський нунцій Гримальді, було 7 єпископів, архимандрити і 129 священиків.

Говорили про виховання свідомих священиків, про духовні семинарі, про народну просвіту, хоч на тій бесіді все скінчилось. Говорили, але нічого не зробили. Рішили впровадити тику (читану) Службу Божу ("циху мшу"), рішили викидати Іконостаси і поробити ще деякі зміни в церковнім обряді.

Собор той гідний уваги ще тим, що по нім 1722 року, видав Кишка книжку

п. з. "Собраніє Припадков", се підручник для уніяцьких священиків. Та книжка показує і польську політику і те, якими темнimi були тоді уніяцькі священики.

Розділ про церковних служителів починається від "Вратара", чи дверника, і там говориться:

"Уряд Вратара есть — двери церковні відмикати і замикати, але в нинішніх часах се робота світських людей (паламарів); крім того Вратар доглядає священичих одеж, Жидів, Ере-тиків і Людей виклятих з церкви виганяє і до церкви не допускає, дзвонить до церкви, з церкви пси виганяє" ... (Стор. 52 на обороті).

Отже церкву змальовано тут як місце, куди хмарою лізε всяка погань, і треба окремого чоловіка, щоби ту погань виганяв і єї недопускав. Наче б та погань цілий час чередою стояла перед церквою і лише ждала нагоди, щоби до церкви влізти. Се було плянове оплюгавлювання церкви перед уніяцькими священиками, для яких та книжка була призначена. Мовляв, — бачиш, яка твоя церква? Йди до костела, там такої погани нема. Там погань не лізе.

В іншім місци говориться, чи священик під гріхом смертельним має кожно-

го дня відчитувати Полуночницю, Утреню і др., і тут сказано:

“Римляне (Поляки) повинні під гріхом смертельним, але Грекове і Русь не повинні під гріхом смертельним, бо — Римляне мають доходи великі, а Русь (уніяцькі духовні) мусить сама собі хліба заробляти; Римляни мають Пацери (молитви) малі, а Руская Полунощница, Утреня, Часи, Вечерня і Повечерня довгі...” (Стор. 56 на обороті).

Ясне, про що тутходить. В церкві маєш довгі молитви, а доходів нема; в костелі молитви малі, а доходи великі. Йди до костела! Бо то ж “вшистко єдно”.

Щоби піднести якнайвисше папу як наслідника Петра, говориться там:

“Священиків посвятив сам Господь Наш Ісус Христос при послідній Вечері, на котрій і запричастив Апостолів Тілом і Кровію своєю. Але на епископа посвятив тільки Святого Апостола Петра, коли Ангели на воздухі співали три рази: Аксіос! (гідний), як Про те в стародавніх книгах пишуть Сирійці.” — (Стор. 63 і на обороті).

(Давно в книжках числили не сторони, але картки. Друга сторона картки, се був “оборот”).

З наведеного найперше бачимо, які люди правили тоді церквою. Се були латинізатори і польонізатори, для яких не було перебору в способах, щоби Церкву оплюгавити, знищити і завести костел.

Бачимо дальше, якими темнimi були тодішні уніятські священики, коли аж такими книжками треба було їх просвічувати. Їм можна було казати, що Апостоли, крім Петра, були лише дяками, або паламарами, і вони повірили б. А памятаймо, що се було 126 літ по проголошенню унії. Так їх католики Поляки тою унією просвітили!

Як православні до своєї Церкви верталися

Говорилося тоді, що коли епископ став уніятом, то вже ціла його дієцезія уніятська, але се не було prawдою. Загал мовчав, кілько мусів, але його свідомість, його душа була православна. На доказ того візьмімо кілька примірів.

Перший розбір давної Польщі був 1772 року і тоді Галичина прийшла під Австрію. Польщу тоді трохи обкроїли. Другий розбір був 1793, а третій 1795 року, і тоді Польщі цілком не стало.. От-

же гляньмо що було, коли Польща гинула?

В Київській дієцезії, що належала тоді до Польщі, було 32 уніяцькі деканати (округи), кожний деканат мав понад 60 церков. З тих до березня 1773 р. лишилося в руках уніятів лише 9 деканатів. Інші вернулися до православія. Так унія стратила 23 деканати впродовж одного року.

Еп. Віктор Садковський в Слуцьку мав 1785 р. 94 церкви на Литві (в сторонах, що колись до Литви належали), а вже 1787 р. належало до нього 300 церков. Отже за два роки.

Коли уніят. архиеп. полоцький Смогоржевський перенісся з Вильна 1779 р., то перейшло від унії до православя 800 церков парафіяльних і понад 100,000 народу. До костела було перейшло 24 парафії, але й вони невдовзі до православія вернулися.

В дієцезіях Київській, Камінецькій, Луцькій і Володимирській до 1796 року, тільки 200 парафій лишилося при унії. Так від першого розбору Польщі (1772) до 1796 р. покинуло унію 8 мільйонів вірних в 9,316 парафіях і 145 Василіянських монастирів. — (Про те говорить Качала, де подає джерела звідки він се бере).

Отже бачимо, що коли на верхах була унія, то на долині, між народом її не бу-

ло. І треба зазначити, що тут не було ніякого примусу, бо прим. Росія поставилася ворожо до унії аж багато пізніше. Вона зпочатку дала була уніятів під заряд римо-католицької колегії, що була в Петербурзі. Цар Николай встановив 1828 р. гр. кат. колегію для уніятів і заложив для них семинар в Жировицях. Все те використовували Поляки під Росією і ще більше намагалися переводити уніятів, які ще були, до костела, з чого повставали спори, головно між світськими уніятськими священиками і монахами.

Таке нахабство Поляків довело до того, що 1839 р. зібралися в Полоцьку (столиця Кунцевича) уніятські епископи, зложили меморіял, де вичисляють польські кривди, і прилучилися до Православної Церкви.

А Росія звернула пильнішу увагу на унію аж з польським повстанням 1831 р., коли побачила, що унія має для Поляків політичне значіння.

Сила Церковних Братств

Українці не мали під Польщею організацій на лад нинішній. Представниками народу вважалися багаті — князів-

ські та шляхотські родини. Вони були багаті і в тім була їх сила; вони мали широку шкільну освіту, се була друга їх сила. Але і ті багаті родини не творили між собою тісної організації. Грунтом, що їх вязав між собою та з народом, була Православна Церква. Вона була спільним ґрунтом для всіх. І давна українська шляхта, що давніше звалася “боярами”, дуже щиро дбала про церкви і монастири.

Але коли Поляки стали “патронами” Церкви, то взяли Церкву в свої руки і почали в її проводі ставити людей свого вибору, отже провідна сила Церкви ослабла. Okремо почали Поляки українську шляхту латинізувати і польщити. Тоді головна і тверда сила Православної Церкви лишилася головно в народі, в селянах та міщанах, а вже лише частинно в багатих родинах.

І тоді починається організувати нова сила в Церковних Братствах по містах. Ті Братства мали в початках на увазі вузкі церковні справи, — дбати про церковний будинок і лад при церкві; далішне — давати братчикам матеріальну поміч ітп. Але напір Поляків примусив Братства до ширшої церковно-політичної діяльності. Так починають Братства виступати проти самоволі деяких епископів і починається між Братствами і епископами боротьба. Бачучи, що за

Братствами слушність, патріярх забирає Братства з під влади єпископів, бере їх під свою власть і каже їм стояти на стоячі Ієрархії. Такі Братства звуться вже Ставропігійськими.

Братства починають клопотатися просвітними справами. Так пр. Львівське Братство заснувало таку школу, що сюди приїздили вчитися молоді люди і з чужих країв. Мабуть і Петро Могила, пізніший славний київський митрополит, тут якийсь час вчився. Братства, як зорганізована сила, засилають до польсько-го уряду домагання та протести.

Так в Братствах поза звичайними міщанами, ремісниками, почали збиратися Українці доброї волі і з поважніших. Досить згадати, що навіть гетьман Сагайдачний записався був до Київського Братства разом з усім козацтвом. Так Братства набирали видної політичної сили.

Найстаршим Братством було Львівське. Сильне Братство було в Вильні та Києві. Та всюди було багато Братств, — в Гологорах, Рогатині, Городку, Берестю, Луцьку, Перемишлі, Станіславі, Красноставі, Комарні та ще в других місцях. Львівське Братство набрало великої сили і значення, коли заснувало школу і друкарню. В тих часах друкарня мала велике значення.

Братства були тоді представниками

Православної Церкви і народу; були наче парламентами українських справ, і тому проти них звертається польська сила і ширителі унії взагалі, як проти сили, що твердо стояла проти заводження унії.

ПОЛОЖЕННЯ УНІЯТИВ ПЕРЕД ПОДІЛОМ ПОЛЬЩІ

Робота польських єпископів.

Гляньмо, яке було відношення польських єпископів до єпископів уніяцьких, отже і до Уніяцької Церкви. Беремо з католицької книжки “Начерк Історії Унії”.

“Опір, неохота й упередження латинських єпископів до уніяцьких були причиною, що нашим владикам відмовляли аж до послідних літ перед поділом Польщі участі в сенаті. Церква не мала своїх власних бесідників й оборонців.

“Мимо запоручення рівноправства з латинським духовенством, спадали на уніяцьке духовенство заледви окрушини тих прав і привілеїв, які мало духовенство латинське.

“На посліднім провінціяльнім синоді в Варашаві видав польський епископат таку уставу:

1. Св. Синод упомінає (уніятів), щоби не присвоювали собі привілеїв і прав епископів римського духовенства.

2. Щоби не вживали титулу Пресвята, а золотого ланцюха щоби вживали тільки при Богослуженню.

В такім пониженню були весь час уніятські епископи, чи уніятський епископат взагалі. Розуміється, що уніятські епископи латинізатори і польонізатори лиха не терпіли, бо їх Поляки наділяли всячими достатками.

Робота уніятських Василіян.

Окремо говориться в тій книжці про українських Василіян, що складалися в великій мірі з дійсних Поляків. Василіянами ставали Поляки, щоби перебирати в свої руки монастирі та епископії з усім їх майном і вести Церкву до загибелі.

Замойський Собор навіть поручив Василіянам виховання уніятського духовенства. Послухаймо дальше, як ті Василіяни виховували:

“Зі страху, щоби з того духовенства не вийшли мужі, котрі стали би епископами і висшими достойниками, Василіяни не дбали про образовання духовенства.

“Не досить того: деякі епископи, що вийшли з Василіян, ставили на перше місце своїх (з Василіян), не хотячи других допустити до ревної праці над образованням світського духовенства.”

Отже якраз Василіяни дбали, щоби уніяцькі духовні були темні. Се тоді, коли нині чуємо, що унії було треба, щоби підносити освіту серед Українців.

Ще говориться в тій книжці, що папи дуже дбали про унію і забороняли Полякам кривдити уніятів, **однак Поляки папів не слухали**. Пошо ж було тоді тих заборон, коли з них не було ніякої користі? І чи такі заборони можна заборонами звати? Яке добро було з тих заборон Українцям?

Та наділі Рим стояв тісно з Поляками, знов, що їх робота в його користь, а всі його заборони були лише для замілювання очей уніятам.

Ще там читаємо:

“Праця над знищеннем унії поступала скоро також за панування Августа 3-го (1735 — 1763), але відбу-

валась більше тайно. За Понятовського (1764 — 1795) зачалась вже явна боротьба проти русько-католицької Церкви. Поляки на кожнім кроці старались перешкодити змаганням владик коло добра руської Церкви."

Такий був стан унії в Польщі до єї упадку. Та не диво. Унія була польським твором, а для Українців унія була панчиною. І коли нині греко-католики боронять унію (греко-католицизм) як свою святу власність, то наділі боронять **вони польську власність**. Се те саме, що хтось обороняв би панщину як свою власність, хоч ту панщину поклали поляки насильством на українську шию.

Свідоцтво Петра Камінського

Треба згадати одного великого свідка унійного положення під Польщею, а то Василіянина, Петра Камінського. Він був авдітором (членом церковного суду) при уніяцькім митрополиті Кипріяні Жоховськім (†1693). Камінський коло 1685 р. написав розвідку про тодішнє положення Уніяцької Церкви під Польщею, отже 90 літ по проголошенню унії.

Його рукопис видав 1929 р. В. Щу-

рат в Львові книжкою п. з. “В обороні Потієвої Унії”. Камінський широко змальовує той пекольний гнет Поляків, який тяжів на Уніятській Церкві, і ми тут подамо дещо з того, що Камінський каже. Він великий свідок того, що було. Говорячи, як польські епископи присвоювали собі право вибирати епископів для уніятів, каже Камінський:

“Як можуть вибирати вони чужого епископа проти усіх прав, яких ніколи дотепер не мали, бо ріжняться від нас обрядом і релігійними практиками. Латинникам епископа не треба, то і не треба їм його вибирати. Коли прийдеться вибирати, то виберуть ма- бути латинського; а Русь вибере собі Русина, якого нам треба”.

Каже він, що поки візьмуть добре в руки, то:

„Не залишають нас притягати лагідними словами; особливо їх митр. Жоховський, котрий навертає нас до віри, покликуючись на приманчіві обіцянки привілеїв виданих св. Отцем. Вказує на папери, що впродовж 85 літ зробив для уніятів св. Отець.

“Тут поспітатись би в митрополита: коли та постанова (папська) і те гаряче поручення увінчалось успіхом? Ніколи!

Значиться — папи не жалували паперу, на якім писали смачні обіцянки уніятам, але з тих обіцянок впродовж 90 літ не було ніякої користі.

Згадує він, що хоч силою тих папських обіцянок уніятські епископи мали засідати в сенаті, то до сенату Поляки їх цілком не допустили. Дальше каже, що навіть польський найнизший епископуважав себе важнішим від уніятського митрополита. Коли ж справа за те опинилася в Римі, то там аж **“по зрілім розваженню справи”** признали першество митрополитови. І говорить Камінський:

“Гей, милив Боже! Київський (уніятський) митрополит, котрого юрисдикція (влада) на 500 миль, приступленням до Римської Церкви заслужив, що аж завдяки римському декретови доступив бідного першества перед одним (польським) суфраганом (низшим епископом). Маєш ізза чого отче митрополите тріумфувати! Відай дарма наша надія!

„Коли епископи сенатського крісла не доступлять, то грецький обряд загине скорше, ніж коли б вони не були в унії.”

Окремо оповідає Камінський, як Поляки обряд нівечать. Каже він:

“А що маємо тепер трохи свободи в обряді, так се тінь свободи. Все, що Русь має, обряд і церемонії, все бажають викоренити. Прислухатися в школах, як латинську (польську) мову проти руського народу юдять, яке там глузовання з самих уніятів. Коли посміятається, то над Русином. “Кобусниками” (ковбасниками) їх називають, так, що неодин мусить покинути школи. Інші криються з тим, що вони Русини.

„А що за безбожні зневаги висипують на Богослуження! Церкви інакше, як божницею не називають; як можна, то і з опаратів (церковних риз) на комедіях сміхи творять; по улицях за духовними “Господи помилуй” кричать, і хлопами називаючи, камінням за ними кидають. Студентів Русинів на Службу Божу не пускають, але кажуть їм бути на своїх Богослуженнях. Коли не буде, то й різками дадуть, що й волить обряд змінити.

„Нехай би в найменшим їм не додив, зараз охрестять схизматиком. Вкінци щоби Русь ставалася Поляками, церкви на костели відбирають. Коли б сказав щонебудь, то зроблять

його бунтівником, козаком, що й життя не буде певний".

Так виглядав той польський розбій на гладкій дорозі, що був 90 літ по заведенню унії.

Камінський мусів тодішні відносини знати подрібно, бо се був бувалий і со-вісний чоловік, і жутився тим, що бачив.

Як Поляки забирали церкву

Оповідає Камінський, як в місточку Тиличу уніяцьку церкву Поляки забирали. Поляків в Тиличу не було, хиба урядники. Люди були Українці, уніяти. Для урядників передше збудували Поляки костел, а в тій будові помагали також уніяти. Каже Камінський:

"Староста з плябаном (польським парохом) прийшов до церкви з озброєними людьми і виважили двері силою. Плебан казав свому капелянови (помічникови священикови) забрати св. Тайни до костела. Потім сам пле-бан порубав престіл і перевернув. Образи, мальовані на дошках, кинули на Стружку (річку), і по них, як по лавці, виносили інші річи. Образи на стінах сокирою обтесано; паперові образи в дійниці попалено. Потім пле-

бан добув фляшку з горівкою і пив до капеляна, кажучи: „Мосці ксєнже, дай вам Боже здоровля за здоровля каплиці!” І так церква 200 літ тому збудована, обернулася без потреби дорогою насильства в каплицю. Бо „єдність свята”.

Тут Камінський переказує, як ставилися до того польського рабунку уніати:

“Яке там нарікання, плач і лемент счинили люди руського народу, годі оповісти. Жінки і діти, в домах і по улицях, кидалися на землю і голоси аж до неба підносили; не було духа, що сльозами не залився б. Були тоді на торзі лютри, Угри з Бардієва, то й вони плакали, видячи такий вереск убогого люду. І всі дуже дивувалися, що уніятам відбирають церкву”.

Зверталися тиличани з тою справою до еп. Малаховського, і до короля, і до папського представника, але все стало на тім, що:

„Або тиличани уніяти, або не уніяти. Коли уніяти, то нехай ходять до костела, бо єдність свята. Коли вони не уніяти, то їм, як схизматикам, вільно відібрati церкву. Коли одним задля унії, другим задля неунії відбирають церкви, — одно лихо”.

Говорить Камінський, що таке було і в Ярославі. За намовою Єзуїтів церкву викинули з міста, і наложено великі карі на тих, що впроваджували б до Ярослава православіє. Також забороняли уніятам в суботу їсти мясо, отже:

“Ходили гайдуки по хатах, а де в суботу знайшли мясо, забирали і кидали пісам, а господарів карали бридко”.

Переслідування священиків.

Послухаймо, як Поляки знущалися над уніятськими священиками:

”Духовні мусять самі собі купувати ґрунт на так довго, доки духовний живе. Другий по нім знов мусить купувати. Поки хтось дійде висвячування, мусить заплатити панови за презенту (дозвіл). І так духовні є вічними невільниками.

”Раз ішов уніятський духовний зі Служби Божої, коли їхав пан на полювання(на лови). І звелів йому пан вивернути козла три рази перед собою (перевернутися на землю через голову), що духовний зі страху перед насильством мусів зробити. Слуги римського обряду всміх, а Русь вплач. До такого поважання прийшли

духовні будучи в єдності (в унії). А приводом до такого гнету є найперше клир (духовні) латинського обряду".

Поляки примушували уніятських священиків з цілого округу збиратись на їх процесії на свято Божого Тіла. Каже Камінський:

"А на процесіях що за сміх з духовенства — Боже ти бачиш! Що грецькому обрядови до латинських процесій? Чи для них то установлено? Ксьондзи міркують, що коли б Руси не було, то вони мали би більші доходи. О доходи тут йде, а не о чиєсь спасення".

Монастири.

Окремо говорить Камінський про Василіянські монастири, до якого стану вони під унією прийшли.

"Кулемчинський на ніщо зведений. Від Дубенського значні посіlosti відірвано. Троцька архимандрія лежить пусткою, бо єї добра хто інший загорнув. Лавришівський терпить багато кривд. Віленському відібрано маєток Спякло. Іншим другі шкоди діються,

дарма, що є булі від св. Отця (папи),
котрі найменшого наслідку не мали".

Тут Камінський подає, що по аж 90
літах під унію в Римі вирішили: "що
руські уніатські епископи є епископами
і так треба їх титулувати й узнати".
До того часу вони для папи не були епи-
скопами.

Дальше говорить ще про монастирі,
що уніатський митрополит Суша (По-
ляк) забирає доходи з маєтностей бага-
тьох монастирів, а монахів є в них по
кілька, або жадного.

"В Городні був славний монастир,
а тепер з чернечих келій сліду нема.
Церква (монастирська) від кілька де-
сяти літ пусткою стоїть; в ній хвалу
Богу воробці цьвіріньянням прино-
сять

"В Кобринськім жадного монаха
нема. Служба Божа буває раз в році,
на відпуст. Всі доходи забирає воло-
димирський еп. Заленський (уніят), бо
треба йому великого кошту на незмір-
ну громаду псів. Сам він з трубкою
їздить (на лови).

"Лавришівський монастир. Нема
монахів, а мешкає світський свяще-
ник задля фільварку. Недавно там ме-
шкав рідний брат епископа з жінкою.

"Лещинський монастир. Через 10
літ не було Богослуження. Церква сто-

яла пусткою. Над великим престолом був голубник. Нарікання й Поляків примусили дати сюди побожного старця і той обхарив церкву і престіл, але зробив собі з нього магазин і ховав там горох, сало. А сало висіло на престолі.”

Говорить Камінський, що всіх монахів було в монастирях коло 150, а брехали перед папським нунцієм, що 500. Загально монастирі були в польських руках. А на нових монахів виховували:

“Німців, Чехів, Жмудинів, Литовців, Поляків, Мазурів.” — А ті (монахи), що вернулися з висших наук, — „на сплетнях і пиятиках бавляться поза піvnіч”.

Монахи робили заходи, щоби Богослуження правити по латинськи, та щоби завести латинський обряд.

Се лише частинка того, що говорить Камінській про тодішні уніятські Василіянські монастири, над якими Поляки панували.

Як виглядали церкви.

Ще послухаймо, як виглядали в Польщі уніятські церкви по селах.

“На кілька миль одна від другої.

Інші або зогнилі вже, або й перевернулися. По інших знаку нема. А в тих, що є, ладу не питай: ані свічок, ані обрусів, ані чаши, ні кадила, ні кропила. Люди отченашу не вміють. Умирають, як звірі, погребуються без духовних. Так то всякі дезертири з латинського обряду (Поляки) хазяйнують в чині св. Василія, такі чудеса творять на руськім хлібі. Самі уніяти плачуть і нарікають, ходять, як заблукані вівці. Ходять, як поварені, лементують, плачуть, нарікають”.

Камінський се великий свідок тих насильств, що католики Поляки на Українцах виконували. Голос Камінського тим важніший, що сам він уніят, тай ще чоловік високого становища. І з того опису видно, що його, як щирого чоловіка, дуже боліло те, що кругом діялося. А воно діялося під папським покровительством.

Свідоцтво Георгія Кониського

Визначним православним епископом був Георгій (Юрій) Кониський (1718—1795) в Могилівській епархії (дієцезії), якої до упадку Польщі не вдалося По-

лякам вповні перевести на унію. Кониський був дуже розумним чоловіком, діяльним, і щирим оборонцем Церкви. Він працював багато і по нім залишилося коло 80 проповідей і промов ("Слів"), де він змальовує, що тоді католики Поляки з православними виробляли. Тут маємо дещо з того, що Кониський говорить:

"Духовні при допомозі світських гонять православний народ, як овець, до костелів й уніяцьких церков, -- гонять не тільки з домів, але і з наших церков. В часі читання Євангелій заходить приказчик, бе народ нагайкою, виганяє немов худобу з хліва, як се діялося недавно коло самого Могилева.

"Відлучаючи дітей від матерей, а матерей від дітей, — дітей перед очима матерей блють, а матерей перед очима дітей. Тут лемент і ридання, які хіба вчасі катовання дітей Іродом можна було почути.

„Се сталось в містечку Улі. На моїх очах сікли дівчинку, зпочатку різками, потім шипшиною (дика рожа, свербивус), щоби відреклася нашої віри, — але не відреклася!

"Жінку з дитиною півроку тримали в вязниці і дитина там вмерла, а чоловік вмер від побоїв. Жінці пали-

ли пальці, щоби нашої віри відреклася, — однакож не відреклася!

“Інша в місточку Невлі була закована в “куницю” (рід кайдан на шию), і тою куницею задавлена на смерть”.

В 1765 р. поїхав Кониський до Варшави і 27-го липня виказував королеві терпіння православних, де говорив:

“Віра наша, то одинокий злочин, за який нас обвинувачують. Ми християне, але від християн терпимо. Запечатано наші церкви, а жидівські синагоги незачеплені. Осуджуєт нас на замкнення до вязниці, на рани, на сором, кару і спалення . . .”

Промову виголосив по латинськи так близкучко, що гонорова польська шляхта дивувалася.

Оповідає Кониський, як 1717 р. забороняли Поляки будувати нові церкви, а старі поправляти. Відобрали православним право на сойміках вибирати депутатів (послів). А р. 1733 р. позбавлено православних мати який будь громадський уряд. До того Поляків спонукували ще папи і їх епископи. (Про те є: “Лісти жимське в інтересі унії”).

І почався страшний похід проти православних. Їх висмівали всячими прозвисками, православну віру звали хлопською, аріянською, собачою. Україну і

Білорусь звали “партес інфіделіюм” — сторони безвірних. Каже Кониський:

“Хрести наші навмисне ломлять, образи святі кидаються в болото і ногами топчуть, як то було в Дрогочині”. — А про переслідування православних священиків оповідає Кониський: “Кілько їх повиганяли з домів, кілько тримали по тюрмах, в ямах глибоких; в псярнях разом з псами були позапирані, голodom і жаждою морені, сіном кормлені й убивані на смерть.”

Могилевський епископ Єронім записав, що від 1721 до 1748 р. Поляки були забрали рабунком 165 православних церков.

В містечку Костюковичах пан Івановський з гарматою і вояками забрав церкву. Каже Кониський:

“Були випадки, що коли нещасних силували до унії, а ті не мали нізвідки оборони, то з плачем і риданням бігли на цвинтар, обіймали холодні могили близьких і кликали: “Щасливі ви, що померли в православній вірі!”

В червні 1759 р. в Орші католицька озброєна товпа мало що Кониського не вбила. Він вийшов з Орші прикритий гноем, щоби не довідалися. В 1761 р.

домініканський монах, Зенович, узброй в єзуїтських студентів, ті вдерлись до дому Кониського, все били, ломали, а його не знайшли, бо заховався в льоху.

Кониський сходився з Львом Шептицьким, який був 30 років львівським уніяцьким єпископом, опісля ж митрополитом, й історія подає слова Шептицького, які він сказав Кониськові:

“Ми уніяти живемо ще за вами (за православними). Коли католики (Поляки) вас догризуть, то заберуться й до нас. Вже і тепер в сварках називають нас, як і вас, схизматиками”.

ЩО ПОДАЄ В. АНТОНОВИЧ.

Таке виробляли Поляки не тільки в західних сторонах України, що близше Польщі, але й в східних, що близше до Києва і Дніпра. Як тут вони робили, треба навести кілька примірів з книжки історика В. Антоновича: “**Нарис становища Православної Церкви на Україні від половини XVII до кінця XVIII ст.**” Подаючи приміри польських розбоїв Антонович в книжці всюди зазначує історичні джерела, з яких він бере. І так:

В Камінці (на Поділлю) запечатано всі православні церкви, а одну віддано уніятам.

Від 1727 до 1751 польські шляхтичі нападали на маєтності Київського Братського Монастиря понад 20 разів (в 24 роках).

В 1713 р. шляхтич Щеневський ранком напав з товпою на село Андріївку; товпа рубала, стріляла хто попався, тяжко ранила монаха Бонькевича, порубала монастирських слуг і нарабувала багато майна.

В Хлуплянах польські вояки виломлюють двері православної церкви і забирають все майно.

Шляхтичка Чехонська забрала землі Перекальського монастиря, била ігумена і хопила його за бороду.

В селі Врублівцях, коло Камінця, дідич Кобельський хопив священика за одежду, витягнув за село, там бив і поранив. І жінку священика, що прибігла, побив.

В Скородні дідич Прушинський приказував, як священик має відправляти, коли ж той не послухав, бив його кілька разів перед церквою, заложив кайдани і морив голодом і холодом два тижні.

Через село Вельбуйне їхав в часі празнику шляхтич Манєцький з двораками. Віхав між людей, повалив священика Петриковського на землю і бив шаблею. Коли люди відвели священика додому, Манєцький і туди поїхав та почав стрі-

ляти з лука через вікно, аж одна стріла застрягла в очі священика, від чого він і помер.

В селі Ласках польські вояки в церкві коло престола розтяли священикови голову.

Уніятський протоєрей Мартишевич йшов рано з Камінця до села Должок на відправу. Його покликав до себе Лянскоронський, присилував пити горівку, потім казав слугам завести Мартишевича до коршми і там ще напувати.

Ось що писав російський резидент (представник держави) Голембіовський, в урядовім листі до польського примаса (головного єпископа):

“Забувши страх Божий вони вбивають верхом (на конях) в церкву, стріляють в віттар й образи, рвуть їх, ломлять хрести; на духовних і світських вони нападають в церквах і на смерть їх вбивають; вони викидають черців (монахів) з монастирів, — а в жіночих монастирях, на посміховище, роздягають черниць до голого і так виганяють; майно забирають, церкви нищать: бути в них вікна, зривають дахи; образи Спасителя нищать ногами, ріжуть і пробивають ножами, тягнуть вулицями промовляючи безбожно: “Шизматицький Боже! Невже ж ти не станеш за свою кривду”.

Коли високий державний урядник таке писав, то певна річ, що він найперше мусів мати точно зібрани випадки, які згадує, де вони були, коли і хто там що робив.

Подібного, як тут згадано, в книжці Антоновича є багато більше.

Дотепер ми мали перед собою два описи польських насильств, перший уніята Камінського, другий православного Кониського, з додатком фактів поданих Антоновичем. І як точно ті описи сходяться! Уніят і православний показують Поляків однаковими, отже мусить бути правдою, що вони кажуть.

Коли нині говориться про насильства большевиків, то чи польські насильства не були точно такі, як і большевицькі? Та ні! — вони були страшніші, більше злочинні! Большевики явні безбожники, а Поляки звали себе християнами. І ще не те, — гідними християнами вважав їх папа і цілий католицький світ. Виходить, — що цілий католицький світ був співучасником тих насильств, які Поляки над Українцями сотні літ виконували.

А все те папи знали, бо вони ж мали в Польщі своїх представників, які їм про все доносили. Окремо доносили папі про всі кривди самі уніяти, що кілька

разів кожного року заносили до Риму скарги на польські розбої.

Але на давних Поляках не скінчилося. Співучасниками тих дальших польських насильств можна нині вважати всіх тих, що польські розбої промовчують перед Українцями, самі з Поляками сходяться як з "братнім народом" і дозволяють греко-католикам сходитися, а з Богу духа винними православними сходитися забороняють; ті, що папів звати добродіями і спасителями Українців, хоч історія ясно показує, що папи завсіди стояли тісно з Поляками та ще і поручали їм нищити Українців.

Польська пацифікація 1789 року

Поки пійдемо дальше, зупинимось на польській "пацифікації", що була 1789 р., а про яку в звичайній "Історії України" не згадується. А та пацифікація була з страшними насильствами, мука-ми, вішаннями і втінаннями українських голов. (Про те В. Антонович "Волинская тревога" і Бродович "Відок пшемоци...").

Перший розбір Польщі був 1772 р., а 16 літ по розборі Поляки встановили т. зв. "четиролітній сойм", щоби в незабраній Польщі заводити лад.

Найпершою справою сойму було: не випустити українських земель зі своїх рук. А що Поляки боялися відплати Українців за заподіяні їм лиха, то серед того страху поширились вісти, що Українці готовляться до повстання. Говорили, що московські переїзжі купці (маркитане — “педлерс”) тисячами розвозять зброю і гроші, головно українським священикам. Тими купцями були російські старовіри — “пишлипони”, але їх наділі було мало і се були невинні люди.

Сойм встановив “комісії ладу”, щоби розвідувались про все, арештували, судили і карали. Так почалися арештовання пишлипонів, священиків і народу. Сойм видав також відозву, де говорилося:

“Кожний хлоп обовязаний слухати свого пана. Се правило освячене релігією. Тому надіємось, що кожний підданий буде дбати, щоби земля, яку зрошує своїм потом, не зачервонилася його кровію”.

Окремо мали на увазі священиків. Коли священик жив з громадою добре, то він вже бунтівник. Досить було доносу одної особи, щоби чоловіка повісили. Офіцери розіздів (військових патруль) впадають до домів священичих, ніби шукають зброї, забирають

гроші коли знайдуть, лякають арештом і домагаються викупу.

На допитах арештованих страшно катували, а то і замучували на смерть. Коли хтось одним словом виявив недоволення з польського панування, він вже повстанець. Тут маємо кілька при мірів з тодішніх подій.

Посесор Вільчинський зробив донос на селян з Любча, що вони повстанці і мають зброю. А стрільби вони віддавна мали, бо околиця була лісиста і вони мали право стріляти дичину. Крім Вільчинського не було інших свідків, однакож суд казав одного з селян повісити. Других мали відправити з місця суду до Любча і подорозі в кожнім селі дати кожному 100 буків. А що подорозі було 11 сіл, то кожний з тих селян дістав тисячу і сто буків (1,100).

Другого дня після повіщення любчанського селянина, повісили Семена Яроцького, дяка з Жукова, який по пьяному балакав, що “буде різати ляхів і жидів”. Оба повішенні висіли 4 тижні.

За тиждень по тім повісили коваля з Кvasова й селянина з Острожця, що по пьяному говорили проти Поляків. Ще хотіли повісити селянина з Кроватки, але за ним вставився епископат, бо в нього діти і без батька погинуть з го-

лоду. Його помилували так, що відтяли праву руку і повісили її на шибеници. А він калікою пішов додому і за тиждень помер.

В Курилівці молоді господарі в Різдвяні Свята пійшли з колядою до дідички Прушинської. А що вона думала вже йти спати, то приказала розігнати колядників буками. Тоді один з колядників сказав: “Неласкава наша пані. Добре було би, щоби син Гонти навчив її як обходитися з людьми”.

Дідичка про те довідалася, арештувала кілька десять селян і комісія засудила 13-ох на кару смерті (одних повішано, другим втяли голови), а решту катували нагайками раз в Дубні, а другий раз в Курилівці для постраху.

Сотні селян судили, але доказів не було, що бунт готовиться. Чіплялися за щонебудь. Селянин Химич журився, що польське військо до села приходить, отже винен. Селянин Василь Возьний замовив ніж в коваля, — се вже повстанець. Антон Булат двозначно жартував з Жидом. Селянин з Чарторийська переночував в себе пилилона (торговця), отже дістав кару — 100 буків. Селян — Новака, Савицького і Познанського посадили в тюрму за те, що віддалилися від дому.

Поповичів Братковського і Лукашевича, кандидатів на священиків, трима-

ли коло три місяці в тюрмі за те, що виїхали з дому шукати для себе парохій. Міщане в Колках виталися поданням руки, се був знак бунту в очах Поляків, отже засудили 7 міщан на тюрму від 1 до 3 літ і 20 до 300 буків.

Дідич Рабіївки, Ястрембський, стрінув Кирила Пундика, робітника з млина, який видався йому передягненим запорожцем. Пундика арештували, допитували, страшно мучили, і він, щоби звільнитися від мук, видумував несоторені річи, — що є вже 5,000 повстанців, до змовників втягнув коло 80 сіл і коло 500 осіб, яких коли бачив, або про них чув. Отже пійшли арештовання, допити муки.

Коли опісля Люблінський трибунал розглядав справу "пундиківців", то сам признав, що при допитах "арештованих жорстоко бито і їх зізнання вимушенні побоями", і ще: "іх зізнання суд перевернув". Деякі особи, а головно Пундик, постійно зміняли свої зізнання, бо очевидно забули, що перше говорили, отже: "такі оповідання не можуть слугити за судовий доказ..." Але кілько народу перетерпіло тоді страшні тортури!

Судова комісія заборонила священикам перед Великоднем сповідати, щоби нібито не ширili бунту. Шляхтич Соболевський, з Шипра, поарештував

українських священиків з околиці і за-
брав до Луцька. Там на ринку бере від
одних хабарі і пускає, а других, що не
мали грошей, саджає в тюрму.

Переслідуваний невинно і держаний
в тюрмі свящ. Карповський, не маючи
від нікого оборони, старався дістати
отруї і згинути, але се виявилося і суд
засудив його на три роки тюрми, а
дальше на замкнення в монастири.

В Камянці сиділо кілька десять
арештованих священиків на гавптвасі
(в тюрмі головної сторожі) і в двох
тюрмах при Домініканськім монастири.
За час камянецькі тюрми так перепов-
нилися, що Полякам стало страшно, —
коли б арештовані видобулись, то По-
ляки не дадуть з ними ради. І магістрат
(міська рада) просить комісію, щоби
всіх арештованих вирубала. А хоч не
було доказів, що арештовані змовля-
лись до повстання, то все ж і дальше в
Камянці сиділо 70 осіб, а між ними 14
священиків.

Всюди йшли доноси, — і з пімsti на
когось, і щоби показати себе патріотом,
і щоби на тім особисто заробити. Аре-
штованих страшно катували, а ті в бо-
лях призналися до того, чого на сві-
ті не було, та і на других видумували
хто знає що. А судови було того до-
сить.

Полякам же тут ходило не тілько

про самий бунт, але також щоби винищувати українську силу, головно ж духовних, бо доки вони були, доти була Церква. І для того на українських землях тюрми заповнилися тисячами невинних жертв, доносів, грабовань; скрипіли шибениці, блискали мечі катів, свистали нагайки гайдуків — як в історії про те говориться.

Наша уява здрігається, коли таке читаемо, а се лише частинка того, що говорить історія. Кругом насильство, а помочи нізвідки, бо самі суди приказували виконувати насильства. А хоч Поляки були частиною загальної католицької Церкви з папою, однакож і папі і всім з ним ті насильства були байдужі.

Чи не красше, щоби Поляки були зороастрівцями (поклонники огню), браманами, буддистами і були гідними людьми, ніж з іменем християнами католиками, а разом мучителями християн Українців?

Подібна “пацифікація” була на українських землях під Польщею по недавній першій війні, а головно 1930 р. в Галичині, але і тепер і папа і цілий католицький світ мовчав. На просьбу греко-католиків щоби їх ратувати, сказав папа комусь, що буде за них молитися. Велика поміч! І про ту “молитву”

тацифіковані довідалися аж по кількох місяцях.

Та хоч Поляки були мучителями Українців сотні літ; хоч польські духовні сотні літ виявляли якнайбільшу ворожнечу і погорду до українського народу, між греко-католицькими провідниками є і нині такі, що звуть Поляків "братним народом", є такі, що з Поляками сходяться і правлять разом Богослуження, а на Богу духа винних православних Українців кидають каменем. Як таку роботу назвати? І до чого вона веде самих греко-католиків? ...

ЯК ЗАВОДИЛИ УНІЮ В ГАЛИЧИНІ

ЙОСИФ ШУМЛЯНСЬКИЙ

Коли в північних сторонах почали унію заводити 1596 року, то в Галичині завели її аж сто літ пізніше. Однакож і тут православіє частинно було до 1786 року, отже коло 190 літ від часу, як почали унію заводити.

По еп. Атаназію Желиборськім волею Поляків вибрано Львівським єпископом офіцера польського ейська, Івана Шумлянського, що назав себε Йосифом. Король потвердив його вибір 26 червня. 1668 року.

З того, що говорить Історія, видно, що не Церква, але церковне майно було в Шумлянського на гадці. Він вже 1677р. заявив папському нунцієви, що прийме унію, коли йому дадуть маєтности Київської Митрополії і маєтности Львівського єпископа; дальнє коли папа дасть грошеву пенсію. Домагався також доходу з маєтностей Київо-Печерської Лаври, що були в межах Польщі.

Дальше Шумлянський зібрав гурток визначніших осіб, які за польські нагороди готові перейти на унію, як—Інокентій Винницький, Іван Малаховський, Сильвестр Твардовський, Варлаам Шептицький і другі, і він їх Полякам поручив, як унійний матеріал.

Шумлянський став православним Епіскопом 1676р. а вже 'слідуючого року заявив в Варшаві, і повідомив папу, що приймає унію, але це мало бути тайною. Нарід не мав про те знати. І так 23 роки вдавав він перед людьми православного, поки виявив, що він уніят.

Свою унію він виявив на свято Петра і Павла 1700 року. Заповів він Богослужження в Успенській Церкві у Львові і запросив польського гетьмана Яблоновського, дорадників польського архиєпископа, міську раду і своїх при-

хильників шляхтичів. Члени Ставропигійського Братства розуміли до чого йде і церкву та всі брами позамикали. Вийшло замішання. Тоді Шумлянський просить Яблоновського, щоби казав воякам відчинити церкву. Військо через дахи увійшло до церкви, сокирами двері відчинило і всіх впустило.

Тут Шумлянський відправив Службу Божу, а польський Домініканець виголосив проповідь про унію.

Так заводили унію в Галичині. („Унія в Львівській Епархії”, гр. кат. священника І. Рудовича).

Братство вдалося зі скаргами до короля і той лише сказав Шумлянському, щоби не нарушував прав православного Братства, але унія вже була.

Шумлянський почав Братство вспомінати, говорив, що в унії „лише палу згадують”, а все друге буде як було, хоч Шумлянському не вірили. Та поки таке було, на Братство впало нове лихо, коли 1704р. Шведи здобули Львів, наложили окуп й обдерли Братство з усего майна. Тай з патріярхом Братство не могло порозумітися, отже виходу не було — і так 2-го травня, 1708р. Братство заявилося також за унією. Мусіло.

Тут треба пояснити ще одно насильство Поляків.

Братства були одинокою зорганізо-

ваною силою православія, бо не були залежні від місцевих єпископів. Вони були залежні від патріарха. Отже на соймі 1676 року Поляки заборонили Братствам порозуміватися з патріархом. Сойм рішив, що колиб хтось без дозволу уряду виїхав поза границі Польщі, або хтось чужий приїхав, то за те буде конфіската майна і смертна кара. Точно так, як під правлінням большевиків!

Все зводилося до того: коли не стане православних єпископів, то православні нових єпископів нізвідки не дістануть. Нікому буде висвячувати православних священників, і тоді загал мусить піддатися унії. Такий був польський унійний розбій на гладкій дорозі!

Ще скорше приняв унію перемиський еп. Інокентій Винницький. Він, як уже згадано, належав до того православного гурта, що і Шумлянський. В 1681р. він в Варшаві заявив Полякам, що стає уніатом, але перед народом так само тайвся з тим 10 літ, поки не виявив. Луцький еп. Жабокрицький в 1702р. став уніатом.

Тепер православними залишилися в Галичині лише два Монастири, Угорницький та Скит Манявський. Коли Угорницький монастир приняв унію 1724р. то зостався Скит Манявський, що був ще і під

Австрією. Його скасував в 1786р. циркулярний (окружний) станиславівський уряд, що складався з Поляків, хоч тому і цісар Йосиф 2-й був противний.

Зі Скитом Манявським закінчилось, православіє в Галичині. Але свідомість Галицьких Українців, що вони були православні, жила даліше, аж до наших часів. І на тій свідомості відновлялось православіє в Галичині, хоч і москофільське.

ГАЛИЧИНУ МАЛИ ДАВНО НА УВАЗІ

Галичина була важна. Там був Львів з сильним Церковним Братством.

В часі проголошення унії 1596р. Львівським єпископом був Гедеон Балабан (1569-1607). Він був став з уніятами, але скоро унію лишив і боронив даліше православ'я. Не допустив до зміни Церковного календаря. Заснував друкарню. Хоч і провадив боротьбу з Братством.

Треба пригадати, що вже 1604р. прибув Потій до Львова і хотів зайхати до Святоюрського православного Монастиря як до свого, однакож декан Негре-бецький його не впустив, бо еп. Балабан впустити не дозволив. Се зі сторони Потія було нахабство, бо ж він був уніят, а монастир був православний. Потій потяг-

нув Негребецького і Балабана до суду, але всеж мусів зо Львова забратися.

Та хоч уніятів в Галичині не було, то всеж Потій назвав Рутського галицьким епископом. Був отісля ще один такий титулярний епископ, Корсак, але на нім скінчилось, бо:

„Був опір народу і духовенства, котре бачило, що унію підтримує католицька (польська) шляхта, а вона все була для народу синонімом (однозначністю) гнету і неволі. Компромітували (безчестили) справу унії промахи католицької шляхти і латинського духовенства, котре уніятів перетягalo в латинство ще більше, ніж православних”, — (Рудович за Сушою).

Отже для уніятів польські насильства то лише „промахи”, але зате оборона православних перед Поляками, се страшні злочини, варварство. Дальше там говориться, що:

„Козацькі побіди і вандріvnі монахи (православні) підюджували народ до опору, до боротьби за свободу, не перебирали в способах і так опоганювали унію. Куди перейшли полки козацькі, там певно унія не встоялась. Нарід нераз сам вертався до православія”.

До боротьби за свободу треба було аж „підюджувати народ”. В гідних людей підюжується лише до злого, а до доброго заохочується, а в католиків до доброго підюжується, а до злого, очевидно, заохочується.

Так по першій пробі Потія Львів аж 96 літ пізніше був примушений силою прийняти унію.

Причини розбору Польщі

Польща зникала помало, її розбирали три рази, поки всю розібрали (1772, 1793 і 1795).

Причиною єї загибелі були не так злі сусіди, як власні єї гріхи. В Польщі ніколи не було ладу, тому самі Поляки казали, що “Польська нежондем стої” (неладом стоїть).

Нарід був панцирником. Кожний шляхтич поводився як самостійний король. Шляхтичі дерлися між собою, робили збройні напади (наїзди) один на другого, а то і проти короля робили бунти, коли чим невгодив.

А вже один великий злочин тяжів на Польщі аж до її упадку, — Поляки зацікавилися були забрати Україну й Українців або винищити або спольщити, от-

же не переривалися ніколи насильства над Українцями на тих українських землях, що були під Польщею. Поляки забирали чуже, щоби мати Польщу від моря Балтійського до Чорного (од можа до можа") і привели до того, що страстили і своє власне.

Польща була римо-католицькою, була в великій повазі в папів, і при співучасти Риму завзялася знищити Українську Церкву і на єї місце поставити Костел. Українці мали стати римо-католиками і Поляками.

Поляки знали, що душею українства є Церква, — за нею є історія, вона звязана тісно з українською культурою, з цілим українським життям, отже проти Церкви звернули всю свою силу.

Першим способом для знищення Церкви було звичайне насильство, але український опір був непереможний. Коли вже потягнули до себе багато передових багатих родин, то звичайний нарід стояв твердо при своїй Церкві.

Бачучи це Поляки вжили нового способу, — підступу, хитрощій, брехні і разом насильства.

До Православної Церкви Поляки не мали правного доступу, бо се була чужа їм Церква. Вони могли нищити її насильствами зверху, але лізти до середини бу-

ло тяжко. Коли ж до Церкви причепили “унію”, причепили папу, то вже церковні двері для них отворилися. Бо уніатська Церква се вже Церква католицька, — казали вони, — отже рівна польському Костелови. Головою уніатської Церкви, як і Костела, є той же папа, отже уніяти такі вже католики, як і Поляки, “вшистко єдно”. З уніатської Церкви перехід до Костела вже легкий, бо католицизм з папою є і там.

Полякам ходило про те, щоби знищити Українську Церкву взагалі, всеодно чи вона православна, чи уніатська, бо до ки буде Церква, доти будуть Українці. Церква, се ознака українства, як Костел ознака польськості. Церква, се українська твердиня, українське релігійне господарство, а Українці є в нім господарями. Костел же господарство польське, і в Костелі Українці будуть наймитами. Се Поляки знали.

Звязавши Українську Церкву унією, Поляки обсадили українські монастири Поляками, що позірно ставали Василіянами, а дальнє введено правило, що греко-католицьким епископом може бути лише Василіянин-монах. Так польські шляхтичі, що переходили через Василіянські монастири, ставали греко-католицькими епископами. Маючи за собою

і польську шляхту, і уряд, і польське духовенство, вони в уніяцькій Церкві верховодили. Коли ж були ще і деякі гіднійші Українці в церковнім проводі, то вони не мали вже сили.

Який був тоді провід уніяцької Церкви покаже нам вислів католицької книжки “Начерк Історії Унії” (Львів, 1896), де говориться:

“Межи латинським духовенством стрічалися такі монахи і священики, що приймали віру лютерську, щоби приподобатися Шведам, або схизму, щоби по зискати ласку Москви, — але ані один Василіянин не зрадив свого обовязку; багато єпископів і вельмож польських лучилося з ворогами Польщі, но жаден уніяцький владика або монах не оказался невірним королеви”. (Стор. 64).

Тут ясно бачимо, чим було православіє, а чим унія. Православне Козацтво, православні єпископи і монахи стоять завзято проти Польщі, як гнобительки України, знов же уніяцькі єпископи і монахи служать Польщі ще вірніше ніж польські єпископи і монахи. Православні раді вигнати з України Поляків, а уніяцькі помагають Полякам ще сильнійше всадовлятися на Україні. Така була між ними ріжниця. Таким добром була унія для Українців!

I та вірна служба Полякам залишилася

в уніятських (гр. католицьких) верхах дотепер. І нині уніятські верхи з Поляками сходяться, разом моляться, нараджуються, парадують, а вірним кажуть: „Йди до костела, коли нема греко-католицької Церкви”. Виходить, що унія (греко-католицтво), се служба Полякам.

Польські епископи домагаються, щоби Рим піддав уніятів під владу польських епископів **поки уніятів не златиншатель**. (Кс. Калінка: „Живот С. Йозафата”).

Такою безбожною і злочинною була політика Поляків в відношенню до Українців. Сама виконувала насильства, обробовувала Українців на всі боки, та ще і між Українцями виховувала відступників, виховувала зрадників собі на помічків, виховувала зрадників собі на поміч. Польські насильства давали Росії привід мішатися в польські справи і се вело Польщу до гробу.

І велике щастя, що так сталося. Коли б Польща не була згинула, то нині вже не було би Галичин греко-католиків, і не було би взагалі Українців на тих землях, над якими Польща панувала; не було би Церкви, а був би лише Костел і Поляки. Смерть Польщі вратувала Українців від смерті.

ГАЛИЧИНА ПЕРЕХОДИТЬ ДО АВСТРІЇ

Українці голі і босі.

При першім розборі Польщі 1772 р. Австрія забрала Галичину. Уніяти прийшли сюди крайними жебраками.

Нарід поневолений, приголомшений; нема школ; нема української інтелігенції; нема багатого міщанства; нема українських організацій; нема української літератури. Священики бідні, несвідомі. Коли 1783 р. австрійський референт (справоздавець) оглядав Галичину, то ствердив, що на 30 священиків один мав сяку-таку освіту, а деякі і не вміли писати. — Читати ще мусіли вміти.

Досить пригадати, що 5 літ по прилученню Галичини до Австрії австрійський уряд забороняв польським панам (інших не було) гнати греко-кат. священиків на панщину. І священики були панщиняками. Каже історія:

“Сільський священик мало ріжлився від селянина. Жив в нужденній хатині, орав, пив, бідував. Можна було бачити, як священик в подертій одежині, з обойчиком (ковнірцем) на ший, з люлькою в роті, з батогом в руках йшов коло своїх коней, або волів”. (Возняк: “Як пробудилося українське життя...”)

Не було шкіл для виховання греко-кат. священиків, отже щоби мати хоч якихнебудь, то єпископи в Перемишлі та Луцьку брали писарчуків та дяків, що знали письмо польське і церковне, і підучували на священиків. Ті кандидати днем ходили на зарібки, а вечером вчилися, і по кількох місяцях ставали священиками. Жартом звали їх "луцаками". Чи могли ті малоосвідомі священики бути якоюсь українською силою?

А яким був церковний висший провід? Він складався коли не з цілих Поляків, то зі спольщених Українців. Його мовою була лише польська мова і в бесіді і в письмі. Він поводився по польськи, знав лише польський лад, думав по польськи.

Від народу він стояв далеко і з ним стрічався лише посередно, через Церкву. Аджеж нарід був власністю польських панів-дідичів (інших, і не було); нарід був панцизняним матеріялом. Рабами.

Навіть красші з церковного проводу не могли знайти під ногами широкого і твердого українського ґрунту. І як передтим церковний провід служив без застережень польському урядови, так з переходом під Австрію він готовився служити урядови австрійському, і служив.

Нарід і його доля не був журбою церковного проводу. Коли і згадувалося, що людям треба освіти, то розумілося головно вузько релігійну освіту. Про

широку національну освіту не було і думки. Та і не диво. Те начальство вийшло з польських шкіл, з польського оточення, з польського ладу. Се були вдійсності Поляки греко-католицького обряду, хоч вони і вийшли з українського роду. Поза обрядом вони дуже мало були Українцями. В їх розумінню коли народови було чого треба, то хіба Катехизму церковною мовою, або церковно-польсько-українською мішаниною.

Воно до якоїсь міри мало на увазі долю й освіти низших духовних, бо духовенство безпосередньо входило в круг його справ. Взагалі ж Церкву, як інституцію, воно обороняло як свою посільність, як річ йому потрібну, і доказувало Полякам, як вищим від себе, що воно має до Церкви право, бо до "схизми" не хилиться. Се був одинокий доказ на своє право до Церкви. Українство їхньої Церкви не мало в них значіння.

Важні справи, які те начальство мало на увазі і під Польщею, а дальше і під Австрією, були такі:

1. Рим, папа. Він голова всьому. Він має вирішувати справи їх Церкви, а не вони.

2. Державний уряд. Від нього залежить багато їх особистих справ, а також і церковні справи в великій мірі.

3. Поляки, — се довголітні їх учителі і наставники. Се ті, що і папа з їх голо-

сом числиться більше, ніж з голосом греко-католиків. Отже на Поляків треба оглядатися і з ними числитися.

Взагалі вони не вважали себе повними господарями в Церкві як Українці, ані Церкви не вважали дійсною власністю українського народу, до якої чужі не мають права.

Коли глянути дальше, то всюди було не красше. Проповіди в церквах виголошувалися по польськи, крім хіба деяких церков по селах. Мова в священичих домах була польська. Так, що дійсне українство залишилося лише в безпрострінних панцизняків селян. До такого стану довели католики Поляки з папами, український народ накинувши йому унію.

Такою була уніятська Церква, коли Галичина прийшла під Австрію. Сюди перенісся і той лад, що був під Польщею. Поляки і тут стараються затримати свою висшість і власть над Українцями і їх Церквою. Як воно тут було, послухаймо, що каже катол. "Начерк Історії Унії":

„Коли Галичина прийшла під пановання Австрії, відносини між гр. а римокатоликами (Поляками!) не змінилися на лучше. Мимо виразних і повторних заборон Ап. Престола (папи) підтримувано перехід католицьких Руси-

нів на обряд латинський. Вірні греко-кат. обряду і їх душпастири находились в погорді і вважались в суспільнім життю чимось низшим. Руським Богослуженням і процесіям ставлено ріжні перешкоди. Віроісповідників Унії називано нераз "схизматиками", а їх церкви "синагогами". А крім того були змагання зі сторони латинського клира (духовенства) і єпархії (епископів) підчинити гр. кат. духовенство і вірних під владу і юрисдикцію латинських єпископів". (Стор. 91).

Та знаходилися і красші одиниці між висшими духовними, що бачили лихо, журилися, але були безрадні. Так 1773 р. писав (по польськи) львівський консисторський офіціял (судовик) Левинський до архидіакона Левинського в Варшаві:

"Я вже зжився з думкою, що швидше Русь згине, ніж ми чим будемо. Шкода велика, що ми вчилися чогось, бо коли б ми були так, як наші батьки, нічого не вміли й не знали, ми не відчували би тих кривд, які терпимо невинно; і не тільки те пониження не було б для нас таке приkre, але й відбування підвод (фірманок) так, як наші батьки їх відбували; а нарешті і на-каз робити панщину не був би для нас такий прикрий, як теперішня недоля. А коли б нам надозолили пан-

щина й підводи, то як православні селяне, легко могли б ми знайти опіку в Московщині... I певно швидше знайшли б її там, ніж в Римі... Шкода, що конфедератам (польській шляхті) не повелося: були б нас може вже вірізали й тим були би вспокоїлися, а так бути нас, бути, а не повбивають." (Возняк).

Таке було під Польщею до 1772 року, і таке, як бачимо, Поляки почали ще продовжувати і під Австрією. Коли ж згадуються повторювані папські заборони, то питання: пошо папа ті заборони видавав, коли Поляки папських заборон ніколи не слухали? Очевидно видавав на те, щоби затримати в уніятів ім'я їх оборонця і щоби латинізатори мали на що покликатися; а цілком певне, що Полякам папа казав: "Робіть як лише можете! Ті заборони вас не повинні обходити."

Але таке робили не лише явні Поляки. Перемиський гр. кат. єпископ Максим Рило (1785—1794), сам дійсний Поляк, вводив до Церкви багато дечого з латинського обряду, намовляв до переходу до костела, і казав свому деканови, що хотів би, щоби всі уніяти перейшли до костела і спольщилися, а він пійде за ними. („Відношеня Обрядові”).

Отже і красші одиниці були стратили вже віру, що Українці, як народ, можуть ще піднятися на ноги і жити. Та важне, що причину української недолі бачать вони не тільки в Поляках, але і в Римі, — в папах, від яких тяжче добитися помочи, ніж від Москви. Знали вони якто пали спішаться з помочею для Українців.

Від засновання унії, до часу, коли Українці прийшли під Австрію, минуло вже було 176 літ, а від заведення унії в Галичині 70 літ, і за той час католицька Польща з папами так ущасливила уніятів, що лишалася ім лише загибіль.

Де ж тут була та животворна, та спасаюча сила католицизму; де та папська поміч, яку латинізатори так прославляють? Але на те є латинізатори, щоби робити з чорного біле і баламутити Українців, вихвалюючи папів та унію. В згаданім “Начерку Історії Унії” при згадці про Замойський Собор (1720) говориться:

“Аж тепер двигнулася русько-католицька Церква з кілька-вікового сну і зажила новим свіжим життям, бо до-перва від Собору Замостського училася правдиво сполучена з св. Церквою Христовою”.

Виходить, що від 1596 р. до 1720 (124 роки) уніятська Церква не була ще з Христовою Церквою правдиво злучена. Та невже ж ходила вона самопас? Чо-

го ж Потій з Терлецьким іздили до Риму 1595 року? І чому аж 1720 р. двигнулася з сну? Чому унія і папи до того часу Церкви не пробудили?

Також — в чим вона двигнулася? До чого пробудилася? Аджеж при переході під Австрію вона була вже напівмертва. А Замойський Собор побалакав і розійшовся з тим, що рішив викидати з церков Іконостаси та ще дешо.

Та хоч латинізатори перекручують історію, але правди закрити не можуть. Хоч як подерте обертають, а діри видно, коли здоровими очима приглянутися.

З того, що латинізатори оповідають, видно, що Австрія знайшла уніятську Церкву в такім стані, як був євангельський подорожний, якого розбішаки обдерли, побили і заставили придорозі, щоби згинув. Для неї, як і взагалі для Українців, вже гріб був викопаний і хрест приготований. Лише Рука Божа вратувала Українців від загибелі.

Родина Шептицьких

Коли Галичина прийшла під Австрію 1772 р. Львівським спископом був Лев Шептицький. В 18-ім віку Львівськими епископами були три Шептицькі один

за другим: 1. Варлаам Шептицький (1710 - 1715); 2. Атанасій Шептицький (1715 - 1746); 3. Лев Шептицький (1749 - 1779). Також ще один, Атанасій Шептицький (1762 - 1779), був єпископом Перемиським.

Зі згаданих Львівських Атанасій і Лев Шептицький були також Київськими уніатськими митрополитами. А Лев Шептицький був найгіднішим з тодішньої родини Шептицьких.

Рід Шептицьких, се був колись український боярський православний рід, що мав свою назву від Шептиць, в Перемищині, в Галичині, де Шептицькі проживали. В 18-ім віку чотирох з тої родини є ще уніатськими спіскопами, а дальше рід Шептицьких зникає з Українського життя. Дальші Шептицькі, се вже дійсні цілі Поляки, польські графи. (Титул графів дала Шептицьким вже Австрія).

Аж 1888 р. зголошується граф Роман Шептицький (пізнійший митрополит Андрей) до Василіян в Доброму; дальше стає він Станиславівським єпископом, а вкінці Львівським митрополитом. Отже аж 108 літ по смерти Льва Шептицького зявляється знов Шептицький між Українцями.

Коли судити по роботі, яку Андрій Шептицький провадив, то виходить, що його прихід до Української Церкви

був подиктований польською політикою. Полякам треба було мати свого чоловіка на визначнім українськім церковнім становищі, як се бувало і давніше. Найважнійша його робота зводилася до **поширення унії** на Україну, як се нераз зазначували самі греко-католики. Він фігурує на „Велеградських Унійних Зіздах”. Він наперекір волі галицького духовенства, наперекір протестам богословів і цілого українського загалу заводить в Галичині целібат. Він не виступає проти москвофільства, що було в його Церкві, потурає йому. Він не стає в обороні українських справ тоді, коли того було конче треба, і коли його голос, як митрополита, міг найбільше заважити. А знаємо як польські єпископи і з Римом, і з папою, і з ніким не числилися, коли треба було обороняти польські інтереси. Він мовчки приймає Конкордат, яким греко-католицьку Церкву віддав папа в руки Полякам. Отже там, де ходило про життя і смерть українського народу, Шептицького не було. Або як кажуть: „У світську політику не встрявав”.

Та і в церковних справах провадив він „глухо-німу політику”, (перемиський „Український Голос”) коли виринали церковні питання великого національного значіння. Висилає спосібних студентів на науку до Відня Інсбрuckenу, Риму.

але ті вихованки, по словам гр. кат. духовних, були латинізаторами.

Правда, він заснував Український Музей, але се другорядна справа. Коли Поляки Церкву знищили й Українців спольщили, до чого вони всею силою стреміли, то нащо і кому той Музей потрібний? Він для Українців не був би **Музеєм**, але **Мавзолеєм** (надгробним будинком). І все друге, що Андрій Шептицький засновував, чи підпомагав грішми, було другорядного значіння, бо зі смертю Українців воно опинилось би в польських руках.

Робота Андрея Шептицького і близьких йому була такою, що її нераз натяками осуджувало гр. кат. духовенство; а був час, коли проти його роботи піднимались масові протести широкого греко-католицького загалу.

Але не такою була праця давного Льва Шептицького, що відкрито обороняв право українського народу на самостійне життя.

Лев Шептицький.

Польська шляхта і польське духовенство хотіло і під Австрією панувати так над Українцями, як панувало в Польщі. Вже 1774 р. польський архієп. Венцель Сіраковський робить донос на греко-католицьких духовних, де їх в найчорнішім свіtlі представляє. Він

просить, щоби греко-кат. епископами ставити і даліше лише Василіян, яких він вихваляє знаючи, що ті Василіяне Поляки, або спольщенні Українці.

Марія Тереса відповіла, що се все справа уряду, а епископами можуть тепер бути і немонахи.

Сіраковський знов звертається до Марії Тереси і представляє, що уніяти склонні до „схизми” (до православія), отже прихильні Росії, і тому радить греко-католицький обряд замінити латинським.

Цісарева знов відповіла 3-го серпня, 1776 р., що про гр. кат. обряд треба питати гр. кат. епископів, і наказала губерніальним властям в Галичині дбати, щоби гр. кат. обрядови не діялася кривда. І знов проти тих постанов сильно виступили Василіяне.

Тут еп. Лев Шептицький посилає цісаревій свого представника, каноніка Івана Гудза, з письмом, яке Гудз доручив 17-го липня, 1774 року. Там епископ доносить цісаревій про тяжкі кривди, що Поляки і Василіяне заподівають Українцям, а то:

1. Перетягають греко-католиків на латинський обряд. Від 1758 до 1765 року (7 літ) перетягнули самих визначніших 1200

2. Латинські духовні обходяться з у-

крайнськими духовенством негідно, погорджують і заподівають всякі кривди.

3. Українців звуть собаками, а їх віру собачою.

4. Українських священиків до гробівців межи трупів замикають.

5. Коли латинник сповідався в греко-кат. священика, йому відмовляють похорону.

6. Не позволяють гр. кат. духовним і Богослуження відправити.

7. Коли український Великдень не разом з польським, то не позволяють Українцям на Великдень дзвонити.

8. Польські священики не слухають навіть наказів своїх епископів (в справах, що відносяться до Українців).

9. Пани-дідичі зневажають українські свята і своїм під владним кажуть зневажати. (З Літопису Гарасевича).

Щоби польське панування над Українцями обороняти, архієп. Сіраковський 1775 р. їде сам до Відня і там знов малює Українців найчорнішими красками, і просить дозволу перетягати греко-католиків до латинства.

Лев Шептицький доказував урядови, що Українці є самостійним народом, окремим від Поляків; він дав про засновання духовного семінаря у Львові, щоби виховувати освічених священиків; за його стараннями уряд проголосив, що гре-

ко-католицька Церква рівна латинській; уряд завізвав Поляків, щоби жили в згоді з Українцями; постановив, що гр. кат. духовним належиться така пошана (титули), як і польським. Греко-кат. духовенство було дуже убоге, отже виєднав йому в уряду поміч.

Він то також вже 1774 р. домагався, щоби відновити галицьку Митрополію, а тоді гр. кат. Церква стала би цілком незалежною від Поляків, бо мала би свій високий провід, набрала би більшої поваги і могла більше дбати про народ. Правда проти відновлення Митрополії були Поляки, і папські булі (постанови) в справі Митрополії прийшли з Риму аж 1807 року (33 роки пізніше). Папа не квапився. Се якраз Лев Шептицький казав православному єпископови Кониському, що: „Тепер вас (православних) Поляки гризуть, а як догризуть, то почнуть нас загризати”. Він розумів, що цілею Поляків було — знищити український народ.

В тім часі праця Льва Шептицького була велика і потрібна. Йому ходило про збереження життя українського народу, а се було важніше, ніж засновувати Музей тоді, коли польський убійчий наступ йде повною силою на життя народу, як було за Андрея Шептицького.

АВСТРИЙСЬКИЙ УРЯД І УКРАЇНЦІ

Діставши Галичину австрійський уряд побачив, що тут живуть і Поляки й Українці, і звернув на Українців увагу. Він зрозумів, що перш усього треба дати гр. католицькій Церкві освічених провідників. Так 1774 р. цісарева **Марія Тереса** (1740-1780) засновує в Відні при церкві св. Варвари школу, т. з. „Барбареум” (Варвареум), для молодих людей з Угорщини, Семигороду, Хорватії і Галичини, які мали б дістати тут високу богословську освіту. Туди з Галичини мали взяти по шість студентів з Перемиської і Львівської епархії (дієцезії) і 2 з Василіян.

Читаемо в „Начерку Історії Унії”, що: „Заведення те було для рус. кат. Церкви, по довгих віках тьми і неволі (Під Польщею), угольним каменем відряднішої будучності”. Звідси вже вийшли визначніші церковні достойники, хоч розуміється, що чужа школа не дала їм того конечного знання, яке потрібне їм було як Українцям.

Вже згадувалося, що Марія Тереса заборонила гонити священиків на панщину; що постановила, що єпископи можуть бути і з немонахів; (з „блого духовенства”); що відкидала домагання Поляків, які хотіли взяти Церкву в свої руки та дати Українцям латинський обряд.

Якраз за єї панування рішено, що уніяцьку Церкву треба звати греко-католицькою і священиків не звати „попами”, як Поляки зневажливо називали. Було також рішення, що гр. кат. Церква і єї духовні рівні рим. кат. Церкві і єї духовним, і мають такі самі права.

А вже багато добра зробив син Марії Тереси — цісар **Йосиф 2-ий** (1780-1790). Він нім став цісарем, відвідав Галичину і побачив її злідні. „Без духовенства, — писав він до матери, — нічого не можна тут зробити для просвіти народу”.

Ставши цісарем він заснував 1783 р. у Львові духовний семінар на європейський лад; заснував університет, а також науковий інститут (студіюм рутенум), щоби виховувати ще окремо свідоміших священиків які не знали латинської мови.

Так хотів приспішити число свідоміших священиків. В тім інституті, що правда, вчили не народною українською мовою, але тодішньою книжною, — мішаниною церковної з народною.

Се вже для Українців був крок вперед. Про той інститут писав наочний свідок, Іван Гарасевич:

„Перший день місяця листопада, 1787 р., буде памятним в народнім життю галицького Українця: на Фі-

льософії й теольгії відозвалися професори „народним церковно-руським язиком” а три рази що місяця вправлялися наші кандидати в українській мові. З захопленням прислушувалися (професори), як молоді таланти виявляли бистрість свого розуму в рідній мові та які знамениті постути робили в справі освіти”.

Так українське життя відроджувалося, воскресало і набирало сили, хоч ще українські очі не цілком отворилися. Але вже почали отворятися.

Ще одно важне зробив Йосиф 2-ий, він обмежив владу дідичів над панщинами, хоч по його смерті дідичі знов робили по давньому. А ще за його матери відобрano від польських панів право мати власне військо, як було в Польщі. Так Поляки тратили ґрунт, а українці здобували, хоч і поволи.

Треба ще згадати, що Йосиф 2-ий позносив (позамикав, покасував) багато монастирів, а з їх маєтків створив „Релігійний Фонд” на допомогу священикам: звичайний священик діставав річно 300, а сотрудники і знемошлі по 150 золотих. Се вже була значна поміч.

Він постановив, щоби жебраки коло церков тихо заховувалися; в порозумінню з еп. Петром Білянським Йосиф 2-ий приказав, щоби Святі Дари не

в монстранції, але в пушці виставлялися; щоби коршми в часі Богослужень були замкнені...

Він то 1781 р. піддав Василіян під владсть епископів, обмежив права Василіян. А Василіяне, переважно Поляки, наслідували монахів польських, вже звали себе „аббатами” і „пріорами”, а не архимандритами й ігуменами; змінили одіж на латинську і приняли цілий латинський лад.

Силою постанов Йосифа 2-го засновано також Львівську та Перемиську Консисторію (епископську раду), платну з релігійного фонду.

Дальші австрійські цісарі не були вже подібні до Йосифа 2-го, але і вони потверджували те, що Йосиф 2-ий в користь греко-католицької Церкви постановив. Поляки ж і дальше домагалися своїх давніх прав і панування над Українською Церквою, хоч вже не могли добитися всого, чого хотіли.

Зі сказаного дотепер бачимо, як під Австрією українська справа постійно набирала сили, коли під Польщею з кожним днем українство наближалося до загибелі. І під Австрією не все йшло гладко, бо Поляки і тут не спали; і гр. кат. духовні Українці не були ще цілими Українцями, та все ж вони вже не були в такій польській залежності, як було під Польщею; деякі твердше стояли

бодай на своїм церковнім ґрунті, коли ще не на загально народнім. Вони мали ширшу освіту, хоч ще з під польських впливів не отряслися. Ще довго їх мовою була мова польська, але в декого вона вже тратила давне значіння. Бодай дехто з них, хоч і нерішучо, оглядався вже на нарід, на його потреби, на його мову, на конечність його освіти.

Та іскра українського життя, що під Польщею вже догасала глибоко під попелом, тепер починає розжарюватися. Були ще і такі гр. кат. церковники, що її гасили, але вона вже не гасла. Гасили в однім місці, а вона розжарювалася в місци другім, аж поки не загорілася ясним українським огнем, коли той попіл відважно розгорнув молодий український богослов Маркіян Шашкевич з своїми молодими товаришами.

І тоді ще церковне начальство, що не перенялося духом широкого українського життя, стараєсь гасити той український, незрозумілий йому огонь, але він вже не тлів, а горів щораз більше ясною полумінею.

Відновлення Галицької Митрополії

Хоч по смерти Йосифа II-го не так вже прихильно ставилося австрійське правительство до Українців, але все ж українське життя піднималося.

Нова сила народного руху виходить не від висшого церковного проводу, але з низів, від студентів і поодиноких священиків. Вони не оглядаються на “власть імущих” (маючих владу), але на народ, — хочуть йому волі, освіти, належних йому прав, хочуть створити літературу в його живій мові, хочуть для нього шкіл. **Не Рим, не уряд, не Поляки, не унія, в них були важні, але народ.** Вони йдуть перебоєм, хоч і терплять за те. Вони осуджують церковний провід, який за народ не дбає.

Се вже був той рух, що його спинити не було можна.

Важною справою було відновлення Галицької Митрополії. В Галичині були давно митрополити (православні), але пізнійше Митрополію Поляки скасували. Так Церква не мала тут свого найвищого проводу, що було Полякам на руку.

Ще Лев Шептицький домагався 1774 р. відновлення Галицької Митрополії, але проти того були Поляки, а

за ними і папа. Він своє рішення в тій справі прислав аж 1807 р., коли вже годі було дальше відтягати. Так 1808 р. відновлено Галицьку Митрополію, отже Церква стала на свій власний український самостійний ґрунт. Се мало і для церковного і для загального українського життя велике значіння.

Немало прислужився до відновлення Галицької Митрополії генеральний вікарій Михайло Гарасевич (1763-1836). А першим галицьким митрополитом став **«Антоній Ангелович, 1808 року.**

Та в якому ще стані тоді Церква знаходилася, покаже нам хочби те, що при візді Ангеловича на Святоюрське по-двір'я привитав його Гарасевич латинською промовою. А в церкві говорив по польськи. Він казав:

“П'ять століть минає від тої пори, коли зникла гідність галицького митрополита. Ріжні події зложилися на те, що ту єпархію (Галицьку) прилучено до Київської єпархії. Майже через три століття не мав сей край свого архипастыря; щойно 1539 р. на бажання клиру й народу назначено митрополичим заступником у Львові Макарія Тучапського. За ним слідувало в 266 літах 13 архипастирів: Арсеній Балабан, Іван Осталовський, Арсеній Желиборський, Атанасій Жели-

борський, Єремія Свистельницький, Йосиф Шумлянський (він вже уніят), Варлаам Шептицький, Атанасій Шептицький, Лев Шептицький, Петро Білянський і Микола Скородинський, — всі підчинені митрополитові київському, а заразом і галицькому”.

В цілім тім святі ніхто не чув українського слова: урядові промови латинські; проповідь в церкві польська; новий митрополит видав своє Посланіє по польськи, а вихованки духовного семінара витали митрополита також польською мовою. Се показує як церковні верхи далеко стояли від українства.

Гарасевич і Митр. Ангелович

Про Михайла Гарасевича треба більше сказати. Родився 1763 р. в Яхторові в священичій родині. Українську і церковну мову знов вже з дому. Богословіє студіював в Відні. Мав 24 роки, коли 1787 р. став учителем богословія у Львові. Пізніше вчив в українськім богословськім інституті. Помер 1836 р.

Гарасевич в роках 1792-1794, був редактором польського Денника патріотичних Поляків, отже стояв тісно з По-

ляками. Та зайдли події, що наблизили його до свого народу.

В 1809 р. Наполеон забрав Відень, а польське військо занимало Галичину і забрало Львів. Поляки готовились відбудувати Польщу при допомозі Наполеона. Положення австролюбів ставало грізне.

За впливом Гарасевича рішився митрополит стояти при австрійськім уряді і приказав духовенству згадувати цісаря, а не Наполеона, який помагав Полякам. Він не хотів виконувати польських приказів.

Тоді Поляки розпустили поголоску, що митрополит з Гарасевичем закуповує зброю, щоби знищити польське військо і вирізати всіх Поляків. Митрополит бачив небезпеку і тайком вибрався з Гарасевичом, щоби дістатися за Карпати. По дорозі дехто давав їм поміч, а вже в Карпатах треба було тікати пішки. В околиці Сенечола цілком ослали, головно ж митрополит. Тут стрінули вівчарів і попросили жентиці (сироватки з овечого молока). Пастухи пожаліли голодних і погостили їх мясом.

Звідси зайдли до сенечівського пастора, та тут начальник громади, багач, злакомився на нагороду, яку Поляки обіцяли за зловлення митрополита і Га-

расевича, видав їх Полякам, і ті відвезли зловлених до Стрия. Але того ж дня прийшла вістка, що Львів заняло австрійське військо і так митрополита і Гарасевича пустили на волю.

Ті переживання віддалили Гарасевича від Поляків і привернули близше до Українців. Тільки не митрополита. По п'ятьох роках він помер, 1814 р., маючи 55 літ, не зазначивши нічим свого українства. Свої брошури і Послання писав по французьки, по німецьки, по латинськи, по польськи, тільки не по українськи. Був чужим українству і не знати навіть де він похований.

Що ж до Гарасевича, то хоч лишився він дальше щирим австрофілом, однакож стояв вже близше українства.

Знаючи про його вченість, папський представник (нунцій) в Відні поручив Гарасевичеви, щоби написав історію української уніатської Церкви. І він справді написав по латинськи цінний великий твір — “Літопис Руської Церкви”, де зібрав багато цінних відомостей і подає багато документів. Він і другими своїми писаннями причинився до розбуджування народної свідомості серед вихованків духовного семинаря. Гарасевич належить до визначних істориків Української Церкви.

Він виготовив також Письмо авст-

рійському урядови, де доказував, що не можна піддавати шкільництва в Галичині під заряд польських Єзуїтів, на що тоді заносилося. Хоч вже і поза Гарасевичем дехто з духовенства підняв голос проти Єзуїтів.

СТАН НАРОДНОЇ ОСВІТИ В ГАЛИЧИНІ

Хоч при заводженню унії голосилося, що вона дасть Українцям освіту, якої не давало православіє, то на ділі під унією старалися тримати український нарід в темності. І не тільки нарід, але і священиків, бо коли б священики були освічені, то хотіли б мати й освічений нарід. А свідомий нарід, то загроза Полякам.

Коли Галичина прийшла під Австрію, то народних шкіл майже не було. В звіті львівського старости Мільбахера з 1774 р. говориться, що в Бобрецькім окрузі не було жадного учителя. В Залізнях парох удержував школу, що мала 4 ученики. В Озірній вів школу грамотний писар, але вчити не мав охоти і батьки про науку дітей не дбали. В Золочеві і Бережанах не було сліду зі школи. В Львівськім окрузі (Рава, Камінка, Городок, Бібрка, Броди, Зборів, Залізці, Бережани і др.) було ледви 10 дійс-

них учителів. Згадані, се міста і місточки, а про села і не говорити. Так проповідували унійні провідники!

Ще Йосиф 2-ий клав натиск на конечність просвіти, але дальші цісарі вже про те майже не дбали, — аж до 1848 року. Польським панам і польському духовенству свідомість українського народу була страшною. Єзуїти домагалися, щоби шкільну справу в Галичині дати їм в руки. Поляки знов набрали великої сили і влади.

З єпископів ще найбільше клопотався справою школ Пётр Білянський (1736-1797), львівський єпископ, що закликав священиків, щоби в кожній парафії постаралися про вчителя, щоби на проповідях говорили про конечність школи. Він боронив прав українського народу та його мови, а в Посланнях вживав не тільки польської, але і тодішньої книжної української мови. Його є защо згадати добрим словом.

За ним гр. кат. львівським єпископом був Микола Скородинський (1798-1805), Поляк, що навіть не вмів по українськи, і він був прихильником всого польського. Не клопотався просвітою народу й Антоній Ангелович (1808-1814), перший Галицький митрополит. Навіть католицькі історики про його освітну працю не мають що сказати.

А що не було учителів і підручників, то шкільна справа мало посуvalася. Де-куди вчили дяки з церковних старих книжок, і навчили читати Псалтир та Апостола. В усіх містах було тілько дві школи, де вживали тодішної української мови, — в Львові в Братській школі і в Дрогобичі при Василіянській гімназії. До того ж уряд дав 1805 р. звичайні народні школи під нагляд польської Консисторії.

А польські пани-дідичі окремо дбали, щоби українських шкіл не було. Дяків, які бралися вчити дітей, забирали до війська, хоч був закон з 1778 р., що забороняв дяко-учителів до війська брати. А то і забирали шкільні будинки на свої власні потреби. Їм помагало нищити українські школи й польське духовенство.

Що пани-дідичі виробляли, покаже просьба селян з Залуча 1840 р. до городенського шкільного надзорця. Там кажуть селяне:

1. Громада побудувала школу й обіцяла платити учителеви і платить. Як прийшли В.В.П. Айвас, казали зловити Григора Воєвудку, що в Княжу дякував і дітей почав вчити. Казали зловити з рекрутами, хоч він горбатий.

2. Сего року на нашого учителя Даниїла Воєвудку, що вже 4 роки вчив,

післав двірських слуг з війтом вночі, запровадив в двір і рано межи рекрутити закував. А вже його три брати жовнірами.

3. Хлопців, що вміють читати, беруть до плуга і кажуть: забудеш азбуку! А від плуга до церкви не пускають.

4. Ми позабували Отченаш, отже з велисьмо школу, а тепер хочуть, щоби і ті, які вміють читати, і те забули.

5. Нас відай ніколи не допустять, щоби вміли хоч читати, щоби Бога і царя вміли читти (поважати).

6. Чуємо, що глухих і німих вчать читати, а ми ні глухі, ні німі, і самі платимо за школу.

7. Не знаємо чому наш духовний і наш снятинський намістник про те мовчать. Нам здається, що наші духовні повинні за нами впінутися.

Просимо причинітися за нами до високої зверхності духовної, щоби нас поратували, щоби наука в школі наших дітей завсігди була. — (Возняк).

Отже бачимо, що нарід хотів освіти, готов для неї жертвувати що треба, але навіть українські церковні верхи (інших не було) або мало дбали, або і цілком не дбали. Ті, що дбали, то були одиниці і мало їх.

Зате польські католицькі пани і польське католицьке духовенство всіх

сил докладало, щоби Українці не мали шкіл, щоби були навіки темними. Такою була католицька політика в відношенню до Українців.

ЗАХОДИ КОЛО ПРОСВІТИ І РИМ.

В Перемишли заснувалося було Товариство гр. кат. священиків, і воно виготовило Статут, який затвердив єп. Михайло Левицький, а 5 липня 1816 також цісар. Статут мав на ціли видавати релігійні книжки мовою уживаною по селах. Ходило головно про науку християнських чеснот. Мали на увазі й книжки про господарство і др. Статут вичисляє також гріхи селян панщиняків: селянин дивиться на дідичів, віднаємців і мандаторів (панщиняних судіїв) як на "якихсь тиранів і своїх гнобителів"; відмовляєсь від панщиняних обовязків; панські достатки вважає плодом поту свого лиця і тому потайки забирає; "не завагається пустити з димом маєтку панів і їх урядовців..."

Головою Товариства був надзорець парохіяльних шкіл перемиських і референт (справоздавець) декан Іван Могильницький.

Можливо, що Товариство лише замасковувало свою роботу згадуючи грі-

хи селян, і розуміло, що просвічений народ дасть собі скорше раду і з панщиною, але Поляки з Римом своє думали.

Ледви ще забирався єп. Левицький перемиським священикам дати знати про Товариство, як вже дістав з Риму від кардинала Северолі письмо з датою 24-го лютого, 1817 р., де кардинал критикував Статут. Він казав, що через таку роботу вийдуть спори між українським і польським клиром (духовними). Ще робив і такий нахабний закид, що єпископ титулував себе тільки єпископом з Божої ласки без додатку ласки Риму, та ще дещо.

На те письмо Левицький відповів, а тоді папа власноручно висловив своє невдоволення.

От що значить залежність від Риму, чи взагалі від чужих! А так трактував Рим уніяцьку Церкву й Українців цілыми віками.

В ту справу вмішався уряд в Відні і хотів вияснення від Левицького. І Левицький, що був вже митрополитом, писав урядови:

“Се кульгаве доношицтво вийшло від черців Василіян і від Поляків. Василіанський провінціял, ігумен Святоюрського монастиря, Доротей Михаль-

ський (Поляк), член польського "уряду народового" в Галичині в 1809 р., бажав бути митрополитом, а Модест Гриневецький перемиським єпископом. Полякам же не подобалося Товариство гр. кат. священиків, що має за ціль укладати українські популярні (приступні народові) книжки. Так ті черці Василіяне за підмогою Поляків підюдили кардинала Североля написати те письмо." —

Уряд тим вдоволився.

Тут знов бачимо, що Рим, який зناє уніятів Українців від засновання унії, бо нераз діставав від них скарги на Поляків, числиться не з Українцями, що на своїй землі живуть і свої народні справи заступають, — він і дальше числииться з Поляками, заступає їх справи, а осуджує Українців. Він стоїть з Поляками, які є відвічними ворогами Українців.

ІВАН МОГИЛЬНИЦЬКИЙ

Який страшний удар завдали Поляки Українцям накинувши їм унію, видно з того, що аж по десятках літ під Австрією вони почали опамятуватися і поволеньки підносити голову. Доперва по-

літах почали думати про себе, хоч ще досить несміло, а й тих, що думали і за- биралися до праці, було дуже мало, се були одиниці. До таких належав свящ. Іван Могильницький (1777-1831), кри- лошанин (канонік) перемиської епис- копської ради, чи капітули. (Треба па- мятати, що в часах Маркіяна Шашкеви- ча був другий Могильницький, Антін, священик і письменник).

Коли в Перемишли заснувалося То-вариство гр. кат. священиків, то Іван Могильницький був його головою і роз- винув широку працю на полі шкіль- ництва. Довів до того, що на 697 па- рафій було в 1832 році 385 шкіл па- фіяльних, 24 звичайних народних й го- ловна школа в Лаврові.

До його праці належить гарний Бук-вар, що появився 1816 р., який опісля передруковано. Дальше Катехизм (1816), якого не заступлено другим по- над 70 літ. Був і Малий Катехизм (1817). Була книжочка про обовязки підданих й Шкільні Правила.

Коли Поляки почали робити закиди, що Українці не мають нічого крім Бук-варя й Катехизму, Могильницький склав Граматику рідної мови, що буда готова 1923 р. Була й окрема розвідка про укра-їнську мову, де він виказує єї самостій-

ність і незалежність від мови московської і польської. Все те з'явилося друком аж пізніше. В розвідці (“Відомість о руськім язиці”) він пригадує, що українська мова, се мова українських князів і ту мову народ має дотепер.

Був Могильницький і директором дяко-вчительського Інституту.

А що був бездітний, то приймав на виховання сироти дівчата по далеких свояках. Маєток записав перемиській капітулі на стипендії (допомогу) для 15-ох бідних учеників.

Пошестє холери, що зявилася 1831 р., перервала нитку його діяльного життя.

Праця Могильницького клала вже основи до тої більшої праці, що єї почав Маркіян Шашкевич з своїми приятелями.

Про таку працю, яку провадив Могильницький під пануванням Австрії, під Польщею не могло бути і мови. Польща тільки те робила, що нищила кожний прояв українського життя, щоби вкінці Українців цілком знищити, — спольщити. Ані “католицька правдива віра”, ані “папська оборона” не спиняла Поляків від такого злочинного діла, ані не давала Українцям найменшої помочі.

Такі одиниці, як Іван Могильницький, були тоді зіркою серед широкої темряви, в якій жила навіть та нечисленна інтелігенція, яка ще тоді була. А вона була бездійна, спольщена, дбала головно про себе, а народом не клопоталася. Отже можна слушно сказати, що української інтелігенції тоді так як не було. Дійсну українську інтелігенцію треба було доперва виховувати, і се розумів Могильницький. Про нього писав Юстин Желехівський, член перемиського гурта:

“Як знавець історії, знав він (Могильницький), що народ без шляхти й інтелігенції ніколи не може піднести-ся; знаючи, що українська шляхта перейшла на польську шляхту, а тодішня українська інтелігенція, що походила з середнього стану: з священиків, мандаторів й економів, була цілком байдужою, якщо вже не ворожою розвиткови української народності, — якраз звернув покійний наш патріот всю свою діяльність на освіту просто-то народу, який лишився вірним своєму обрядови й українській мові та зберігав свої традиції й історію в народних піснях. Отже просвічувати селян і міщан при помочи народних шкіл і творити з них інтелігенцію з

українським духом, було його одиночним задушевним бажанням.”

В усіх від долини додори був тоді викривлений погляд на просвіту. Всі думали, що школа має вести до легкого хліба. Добився хтось якого становища, то вже може жити безжурно і поза собою нічим не інтересуватися. Хиба що треба вважати, щоби висшого начальства не образити.

Отже така інтелігенція стояла поза народом, як окрема висша кляса і пильно дбала, щоби достроюватися до ще висшої польської кляси. Священики говорили по польськи, вдома, між собою, а то і проповіди в церквах по польськи виголошували. Про українство таке духовенство не дбало. Були священики, що по українськи, чи по церковному, не вміли навіть читати. Такі казали переписувати собі Службу Божу і Требник латинськими буквами і з того читали. Не дбали навіть, щоби церковної азбуки навчитися.

Шкільний товариш еп. Снігурського, Іван Парилович, почувався Українцем тілько, що вдома говорив по українськи, на Вечірни вчив молодь Катехизму по українськи, однакож що третої неділі виголошував проповідь по польськи. А слова Сл. Божої: „прийміть, споживайте”,

се єсть тіло моє”, тихо виголошував також по латинськи: “гок ест корпус меум”. Не був певний, чи церковно-слов'янська мова має належну силу. Така панувала несвідомість навіть в тих, що почували себе Українцями.

В 1830 р. видано слівник, де церковні слова пояснювано польськими, а не українськими. Хоч тут вже не було старої Польщі.

Горстка світських урядників, що походила з Українців, боялася признатися до українства. Від таких учителів і професорів ніхто не чув українського слова. Адвокати: Зарицький, Бачинський; радники: Білинський, Курилович; професори університету: Нападієвич, Михалевич і др. хиба тим виявляли своє українство, що в великі свята поздоровляли гр. кат. митрополита, — але по польськи. Польська мова була в священичих домах, в консисторії, була в світських інтелігентів.

Польщі давно не було, але священики і горстка світської інтелігенції і дальше польську справу піддержували. До такого безглаздя довела Українців католицька Польща. Лише звичайний народ стояв ще твердо на своїм ґрунті.

ЕПІСКОП ІВАН СНІГУРСЬКИЙ

До красших і свідоміших Українців тих часів належав також перемиський єпископ, Іван Снігурський (1784-1847). Єпископом став 1818 року.

Його життєписець каже, що Снігурський був Українцем (по тодішньому Русином) душою й серцем і циро дав про українську народність. Весь його двір і служба мусіли з ним і між собою говорити по українськи. З своїми слугами говорив по українськи навіть серед польських панів. Тішився, коли священики, що заходили до нього, говорили з ним по українськи.

В своїм заповіті призначив удержання для учителя церковно-словянської граматики, історії й літератури, та для професора богословія в українській мові. Дбав про піднесення церковного співу. Утворив 50 стипендій (допомог) для бідних студентів. Зробив запис на дяко-вчительський інститут. Придбав друкарню. Заложив фонд для вдів і сиріт по священиках. Хоч при всім тім свій Заповіт написав таки по польськи. Се показує, як навіть красивим українським одиницям було ще далеко до повного українства.

Було ще кілька в тих часах осіб, що рівнож причинилися більше чи менше до

піднесення української справи. Таким був свящ. **Осип Лозинський**, що зладив граматику української мови, хоч через цензурні труднощі не видав її на час. В ній зазначує, що українська мова може стати мовою літератури, науки та громадських знозин. Зложив гарний Буквар, напів фонетичний і др. Але при тім виступив з думкою, що Українці повинні приняти латинську азбуку. Йому на те відповів Маркіян Шашкевич.

Згадати б ще **Осипа Левицького** та **Івана Левицького**, що рівною дечим причинилися українській просвітній справі, хоч менше, ніж Лозинський.

Се були священики, одиниці з перемиського священичого гурта. А цілій той гурт взагалі не стояв ще тісно з народом, а лише побіч народу. Церковна мова була для нього такою важною, що вона повинна би стати для Українців літературною. Їх світогляд обертався головно кругом духовних справ. Вони на все дивилися зі становища і в межах своєї священичої кляси. Їх думка і праця на широке народне поле не виходила. Вони лише крайком доторкалися народного поля.

Доперва за ними прийшли ті, що стали обома ногами на широкім полі народного життя, увійшли між народ,

але вони не належали до висшого священичого гурта. Се були лише студенти, богослови, а передовим між ними був Маркіян Шашкевич.

ПОЛЬСЬКІ НАСИЛЬСТВА ДО КІНЦЯ ПАНЩИНИ

Цісар Йосиф II видав був закони для полекші панщинякам, але він скоро помер, чи його отруїли, і польські пани набрали знов сили.

Селяне були відчули полекшу, а коли Поляки почали знов по давному селян тиснути, то селяне вдавалися зі скаргами до цісаря, або й ворохобилися. І тоді почалася польська "пацифікація". Про те говорить Яков Головацький в Споминах:

"Які трагічні сцени можна було списати на таблицях історії на рахунок "законного порядку", котрий зберігали пани з військовим конвоєм (помічним військом) в зворохблених громадах, що боронили своїх прав. Урядники виїзджали в супроводі роти (відділу) піхоти, або гузарів, чи драгонів. Десятками покладали селян, або міщан, як наказував пан, мандатор, або економ. Йшла в хід палиця.

Давали по 50, 75 і більше буків. Драгони й гузари переїли в селі всю птицю, перерізали худобу, скормили весь хліб, з стіжків пшеници снопи кидали коням. Коли після того хто не відрікся своїх прав, того кували в кайдани і слали до криміналу.”

Селянин мав поле, але не міг його без панського дозволу ні продати, ні замінити, ні побільшити. Мусів мати панський дозвіл, коли хотів женитися. Пани насилували відданниць (право “першої ночі”). Потоцький в Бучачі мав цілий гарем гарних панцізнянок.

Закон казав селянинови працювати на пана 150 днів в році, а пан примушував працювати ще майже других 150 днів. Каже Головацький: “В Червоногороді панський управитель заставив шістьох чоловіків до молочення. Гайдуки перевертали снопи, а чоловіки без віддиху лише молотили”.

В одному місці лісничого сини здибали дівчину в лісі, що збирала ягоди, обдерли навіть з сорочки, і дівчина сиділа в корчах як Єва, а доперва в夜里 вернулася додому. Що з нею виробляли — Бог знає. І суду на те не було.

Пан збирав від селян податки, брав до війська кого хотів, ставив війта, мав право судити і бити. В Турі мав манда-

тор (панський суддя) писаря Лушпинського. Коли уряд заборонив давати більше як 5 буків, то Лушпинський бив так: вдарить раз і півгодини пише, а привязаний чоловік лежить і чекає. Там знов вдарить раз і грає на скрипці краковяка. Довго треба було, нім биття скінчиться. А таких Лушпинських були сотки, — каже Головацький.

Так католики католиків мучили, але не обороняв їх ані папа, ані католицький світ, ані польські католицькі духовні. Така була “правдива католицька віра”.

Польські насильства в Галичині ще збільшилися після невдалого польського повстання 1831 року.

ПОЛЬСЬКА БРЕХЛИВА АГІТАЦІЯ

Поляки мріяли про відбудову Польщі і почали між Українцями брехливу агітацію. Казали, що Українці повинні стати разом з Поляками, Польщу відбудують, панів понаганяють, і всім буде доброе. Було багато таких агітаторів з панської руки. Агітацію ширили словом, писали вірші і відозви. Були заклики, щоби Українці виступали проти австрійського уряду і проти священиків, — але тільки проти українських. Не проти польських.

Агітатори нібито жалували панцизняків, осуджували панів, та се було поверховне. Думали: ануж затуманений Русин повірить, що як відбудує Польщу, то в ній буде йому рай... Ось тут взорець віршів, які вони роздавали:

З давен давних во неволі
І в нещастю Русин все,
З давен давних во неволі
Перед паном карку гне.
Пани в пута нас вбивают
І волочуть у свих (своїх) ніг,
Пани в ярма нас впрігают
І прогнівав вже сі Біг.
Відки ж панок має мати
Тото право за собов:
На панщину виганяти,
Нашу пити, нашу кров?
Та він нами робит, гонит,
І всю бере, і всю дре,
Потім того пусто трvonит,
А ми бідні — в біді все ...
(трvonит — марнує).

Агітатори були головно з повстанців, яким повстання не вдалося, і вони ховалися по дворах польських панів. Їх "нова" Польща мала бути вдійсноти старою панською Польщею, коли б вдалося було її відбудувати.

На вірші агітаторів відповів Маркіян Шашкевич своїм віршом 1834 року, де

каже:

Не згасайте ясні зорі,
Не вій вітре вниз Дністра,
Не темнійте красні звори,
Днесь Галиче честь твоя!
Гей хто Русин — за ратище,
В крепкі руки меч ясний,
Шпарка стріла най засвище!
Гордий Ляше! день не твій!
Радость, радость, Галичане!
Не загостить більше враг!
Греми Дністре, шуми Сяне,
Не прискаче вовком Лях!

Шашкевич присвятив свій вірш ніби-
то 1139-му рокови, коли Українці побили
під Галичем польського короля Болеслава Кривоустого, але сучасні думаючі Українці розуміли, що Шашкевич мав на гадці сучасну йому польську агітацію і перестерігав перед нею Українців.

З польських вихованків зроджувалися тоді і московофіли між Українцями. Польща так заголомшила Українців, що вони не знали де себе притулити. Таким московофілом був історик, Денис Зубрицький, батько галицького московофільства. Був за панчиною і проти української мови. Казав, що: “для простого чоловіка досить молитовника, катехизму і Псалтирі”. Мовою освічених людей вважав мову московську.

Митрополит Михаїл Левицький

З перемиського єпископа став Левицький львівським митрополитом 1816 року і був до 1858, — 42 роки.

Був він більше українським церковником, ніж Українцем. Поза вузко церковними справами він і його близке оточення взагалі було байдуже до народної широкої праці. Церква була посолствою для їх життя; вони були державними урядовцями, та достроювалися в усім до польської аристократичної кляси.

З боку церковного Левицький постарався о затвердження перемиської єпископської ради (капітули) в 1816 р. Заснував Товариство для помочи вдовам і сиротам по священиках. Постарався о забороні ярмарків в неділі і свята, та о місця для єпископів і митрополитів в соймі. Звертався до папи з прошкою, щоби заборонив польським духовним зневажати церковні обряди. В такій прошкої з 22 травня, 1844 р. каже навіть, що: **Русини не зазнавали тільки переслідування від Поляків, коли Римському Престолови були чужими...**, отже коли були православними. Постарався про гр. кат. капелянів для війська. Зокрема висловив великий жаль, що уніятські ду-

ховні на Волині й Білоруси вернулись до Православної Церкви 1839 року. І за той жаль здобув окрему ласку папи, що поставив його кардиналом 1856 року. А цісар нагородив Левицького хрестом Леопольда.

Положення українського народу потребувало ширшої праці, але Левицький поза вузько церковні справи не виходив. Він був завзятым прихильником церковної мови, а не живої української. Пастирські Листи писав по латинськи і мовою церковною, чужою народові. Ось взорець тої мови: “**Проізведенію сему, Вашего свидіння ради, приобщаем Вас нинішним окрестним Посланіем нашим**”. (Посланіє 1841 року). І в тім Посланню порушив він лише такі справи: верховенство папи і належний йому послух; похвали для унії, що принесла Українцям велике добро; а вкінці похвали австрійському урядови. То все.

Що каже Головацький

Малює ті часи і передових людей Яків Головацький так:

“Українські єпископи не були людьми, що пізнали б справжні потреби народу. Добро народу не лежало на серци єпископів і їх пралатів. Во-

ни хотіли зрівнатися з духовенством латинським, зблизитися до польської шляхти. Безжений світський клир (духовні) звернув увагу на висші титули для себе, щоби зрівнатися з аристократією, і подіставав титули баронів. Єпископи й пралати (висші достойники) помагали спольщенню власної нації. Українською мовою воно погорджували, бо вона була для тих панів занадто проста. По скасуванню українських монастирів не було кому закупити і вратувати від затрати цінних останків колишньої української літератури. Так пропали цінні друки і рукописи, виратувані перед вандалізмом (дикунством) уніятських візитаторів, ультрамонтанських (сильно папських) вихованків папських колегій.”

Така була тоді робота греко-католицьких висших провідників.

На Левицького можна було надіятись, коли ще був перемиським єпископом, але коли став митрополитом і звязався з польською родиною Станковичів, то пішов іншим шляхом. Він не відозвався ніколи до народу в його рідній мові. В семинарії за його волею: “єзуїтські гіпокрити (облудники), польські перекінчики, ласі на наживу слуги

черева, фаміліяնти Левицького (було їх в дієцезії коло 60), — все всуміш перемішане".

Він здобув місце для 13-ох українських хлопців в Колегії в Римі, і про те каже Головацький:

"По довгім шуканню знайдено шістьох і вислано до Риму, щоб навчилися тамошнього духа й защепили його в Галичині, бо єзуїти не можуть защепити його в твердих українських головах. Кажуть, що коли не можна розрубати (розколоти) дерева залізною сокирою, то беруть деревляний клин і вбивають його в зарубину сокирою. Митрополит післав українське дерево до Риму, щоби порубати його римською сокирою на клини, а ті деревляні клини мають колись розрубати український національний пень, бо залізні сокири працювали безуспішно і поробили тільки зарубини."

Дальше каже Головацький, що доктори і професори, з роду Українці, також не відбігли від найвисших церковних провідників; вони боячись утрати хліба, сплять собі. А лиxo не спочиває. Хоч папські булі нераз забороняли перехід з уніяцької Церкви до Латинської, то в однім 1845 р. перевели Єзуїти в самій

Тернопільщині 1,000 греко-католиків на латинство.

Яким був Левицький бачимо також з його листів до єп. Снігурського, що зібрав В. Щурат і були видані 1924 року. Є їх 114, всі писані по польськи, а їх зміст — справи вузько церковні, адміністративні та особисті. Впадає в очі, що листи починаються латинськими титулами: **Ілюстрісіме ак Реверендіссіме Доміне** (Найсвітліший і Найповажніший Пане). Та ще окремо ті титули в кожнім листі повторяються, а то навіть до 10 разів. Видно, що Левицький дуже любив титули. Се знак славолюбства.

Левицький був митрополитом до 1858 р., отже коли почався український рух гуртком Шашкевича і продовжувався по скасованню панщини, але Левицького в тім русі не було. Він був лише митрополитом. Якраз те, чого Полякам було треба.

Але той просвітно-визвольний рух ріс проти волі Риму, Поляків і католицької політики взагалі. Ріс працею тих, для яких українська мова, українська просвіта і воля народу була найважнішою справою. Се були апостоли, що своєю працею стояли вище тодішніх єпископів, митрополитів і папів.

Маркіян Шашкевич і його праця

Відродження українського життя в Галичині започаткував Маркіян Шашкевич з своїми приятелями, а не греко-католицька Церква, як голосять поклонники Риму.

Народився він 1811 р. в Підлісю, в Галичині, в родині священика. В духовнім семинари був у Львові, звідки його виключили за дрібну провину і він довгий час, гірко бідуючи, заробляв собі на прожиток.

Тоді між Сербами, Чехами і другими Словянами провадився великий рухколо народного відродження, і Шашкевич познакомився з тим рухом. Позатим виучував сам українську мову, знайомився з історією України та ширшим українським життям.

Коли прийшов знов до семинаря, то збратається там з Яковом Головацьким та Іваном Вагилевичом, і вони стали на тому, що молоді Українці повинні звязатися в гурток, вживати між собою лише української мови, боротися з польщиною, творити українське письменство, і взагалі працювати над відродженням українського народу.

А що вони всюди говорили лише по українськи, то другі називали їх "Руською Трійцею". Другі говорили по польськи.

За час гуртку збільшився. Хто до них приставав, зобовязувався, що буде широ працювати для добра свого народу. І всі додавали собі слов'янські імена: Маркіян — Руслан, Головацький — Ярослав, Вагилевич — Далибор, Григорій Ількевич — Мирослав ітд.

Шашкевич зладив альбом "Руска Зоря", де записувалися члени гуртка, висловлюючи свої провідні думки. Шашкевич написав: "Світи зоре на все поле докіль місяць зійде". Головацький: "Гноті сеавтон" (грецьке: пізнай себе). Острожинський: "Час уже Ляхам перестати, а нам зачинати" ... А про Маркіяна каже Головацький:

"Завзято взявся він (Маркіян) до свого діла, зачав збирати пісні народні, випитувати за звичаїй обряди народні, шукати, питати за стародавними рукописами і другими пам'ятниками старовини, сам без учителя вчився своєї мови, своєї історії. Не споро їде така наука, коли з рідного дому принесено, бо в школах нічого не прибуде.

"Але чоловік, полюбивши серцем і душою свою народність, готов на все посвятити і час, і здоровля, і маєток.

"Чого навчився Маркіян, о тім бєсідувалося між побратимами, і знаходилися між молодими однодумці.

Бо Маркіян мав дар когось навчити, переконати, духа в другім розбудити і відкривати завмерлий талан.”

В семинари виголосив він 1835 р. перед богословами і семинарським начальством промову з приводу цісарських народин, — виголосив перший раз по українськи. Се була новина, бо до того часу такі промови виголошувалися лише по польськи, німецьки та латинськи. Він прикрасив ту промову й українським віршом (одою) п. з. “Голос Галичан”. Промова викликала сильне враження, а вірш той надруковано. Згадує про той вірш Микола Устиянович:

“Та одна ода, надрукована тільки в 250 примірниках, зробила повну зміну на землі Галича в українськім народнім життю. Збудила Русь з глибо-кого сну. Та ода задзвеніла в українських серцях нечаке голос, що закликав мерців з гробу”. — А Головацький згадує: “Він (Шашкевич) написав статтю (очевидно свою промову) в такій мові, якою писав свої твори; ректор апробував (одобрив), і вийшла близкучча промова. Вся семинарія була захоплена й українській дух піднісся на сто відсотків.”

Але були також Українці семинаристи, що стояли тісно з Поляками, і ті

ненавиділи українства. Один з таких, Сінкевич, опісля признався, що засідав на Маркіяна, щоби кинути його в канал. Сінкевич опісля опамятився.

Проповіди в львівських церквах виголошувалися по польськи, таке все було заголомшене. І тут задумав Шашкевич проломити польський лід, що покривав українське море. Богослови та кож виголошували проповіди, отже Шашкевич і два його приятелі приготували польські проповіди, семинарське начальство їх одобрило, а тоді на Покрову виголошують вони ті проповіди перший раз в церквах по українськи, Маркіян в св. Юрі, Величковський в Волоській, Устиянович в Пятницькій. На те треба було багато відваги. Вони одурили семинарське начальство. Того давно було треба, але ніхто не починав, — ані церковне висше начальство, ані звичайні священики.

Що дальнє робити?

Перший крок зроблений, але що дальнє? Мови української не знають аж так, як треба, життя народу мало знають. Нема літератури... Каже Головацький:

“Ми розмірковували і переконалися, що про народ знаємо тільки те, що чули від других, народної мови і

побуту добре не знаємо. Постановлено, що треба йти між народ, досліджувати все на місци, збирати все, записувати пісні, яких нарід знає тисячі, приповідки, повісті, перекази. Нам фільософам треба йти в народ вчитись в нього мудrosti. Стало питання хто пійде, і я перший зважився йти в народ.”

Се була велика жертва для свого народу.

Прикинувшись Головацький слабим і пішов подорожувати через Солонку, Миколаїв, Галич, Станиславів і др., і через Підгайці вернувся до Львова. В Коломиї познакомився з учителем Ількевичем та директором школи Верещинським, від яких багато скористав. До Львова приніс купу записок по трох тижнях подорожі.

Пішов й Вагилевич між народ, та його арештували.

Головацький так занявся народною працею, що за два роки не скінчив першого року фільософії. Опісля вчився в Будапешті, де познакомився з вченими Словаками, Хорватами і Сербами.

Заборона “Зорі”.

Десь в 1834 р. Шашкевич прилагодив альманах, себто українську книжку,

де було зібрано всого потрохи, але... Митр. Левицький та цензор Венедикт Левицький, професор Богословія, на друковання книжки не дозволили. Казали, що не можна, бо там є згадка про Поляків, що гнетуть Українців релігійно і політично. Згадується там ворог Поляків, Хмельницький і ще дещо.

Тоді Шашкевич приготовив другу книжку — "Русалку Дністровую" і надрукував в Будапешті понад 1000 примірників 1836 р. (на книжці було 1837).

Але духовна влада всого нового боялася і хотіла затримати в книжках все старе, — старе церковне письмо, церковну покалічену мову. Казали, що й австрійській поліції може вийти шкода. Отже "Русалки" розійшloся над 100 книжок, а решту цензор Левицький сконфіскував.

А далі Левицький брав Шашкевича, Головацького і Вагилевича на допити. Шашкевичови грозило виключення з семинаря і духовного стану, але Головацький взяв вину на себе. Казав, що се він книжку видав, не знаючи, що в Галичині інші закони ніж в Мадярщині. А Шашкевич говорив, що він хотів лише вправлятися в українській мові. Головацький знов, що він дав був свої писання лише до "Зорі". Все наганою закінчилось.

Церковний жаргон.

Про те, якої мови хотіло церковне начальство, писав 1848 р. Подолинський так:

Крилошанам (дорадникам митрополита) зо св. Юра і панам із Ствропигії треба приписати витворення галицької тарабанщини. Ті, що пишуть ніби по українськи, пишуть жаргоном, якого не було і не буде на світі, — пишуть по чудацьки, варваризмами, макаронізмами, занехуючи живі слова; латають діри словами, яких ніодин Українець не розуміє; калічать бідну Українку..."

Як та мовна мішанина виглядала, показує Пастирський Лист еп. Яхимовича вже з 1857 року:

"Человік, яко владітель всего созданія, создан по образу і на подобіє божое, даби владіл звірми сельниими... Сіє мнінє легко розпространитися могло, бо видится бити тілько слідствіем правд обявлених".

Чи можна такою мовою просвічувати нарід?

Треба згадати, що на такий лад просвічували Українців і на Закарпаттю. Появилася там 1821 р. книжка Мразовича п. з. "Руководство к славенскому краснорічію", де таке читаємо:

“Со удивленіем обаче і внутренним соболізнованіем іскусихся, яко подобними похвалними труди ниже кто доселі зайться, ниже занятися охоти имать . . .”

Такі мови хотіло мати церковне начальство в школах і літературі для Українців. Було на чім священиків виховувати і нарід просвічувати!

В травні 1838 р. Шашкевич став священиком і був в Гумниськах, в Нестаничах і в Новосілках, де помер 7-го червня, 1843 року, від слабости, яка почалася ще в семинари. І до смерти був на списі підозрілих.

Шашкевич не написав багато, але багато зробив. Показав, що треба і як робити, і своєю працею дав великий примір другим. Він навчив багатьох, що по його смерті працювали. Його товариш, Козанович, казав, що — “безсмертний Маркіян” в його грудях (Козановича) “запалив огонь, який лише гробовая дошка загасити може”.

Він був Прометеєм, що приніс Українцям животворний огонь. Він був галицьким Шевченком!

ЯКИМИ БУЛИ СВІДОМІ СВЯЩЕНИКИ?

Свідомих священиків було в тих часах мало, і тут для приміру декого з них згадаємо.

Степан Григорович (1787-1845) з Залуча. Вже 1825 р. завів в селі школу і сам вчив по українськи читати. Перекладав Євангелій на українську мову. Вчив співу. Коли заставляв дяків до помочі в такій праці, то польський пан забрав трох дяків до війська. Щастя, що Григоровича не могли до війська взяти. Купував книжки і казав народові читати.

Краєвий уряд його ненавидів, що вчить по українськи. Поляки його очорнювали перед світськими і духовними властями як ворохобника. Робітників з його господарства до війська забирали. Докори мав від світської влади і митр. Левицького. Але Григорович повторяв собі: "Творімо добро поки день; зло минеться, добро буде". Гідний чоловік! Гідний Українець!

Свящ. Йосафат Кобринський (1818—1901) видав розумний "Спосіб борзо виучитись читати", а також "Буквар для домашної науки". Книжки видав "гражданкою" (нинішнім письмом) і фонетикою (звуковим способом, як маємо нині).

Левицький Йосиф (1901—1860) зла-

див першу граматику української мови. Він то на Зізді Учених говорив, що Консисторія переслідує українську мову й український патріотизм. Там же по промові Василя Ільницького були гучні оплески, — “лиш один св. Юр (помічники митрополита, священики) затревожилися. Я бачив, як поблідли”, — говорить автор споминів.

На Зізді Учених близкучу промову виголосив Микола Устиянович. Він казав:

“Серцем Словянщини є руська земля; над Вислоком і Доном її граници, а Бескид і море єї сторожами. На ній мешкає народ, колись славний. Бувальщина його записана кровю і сльозами. Гляньмо нині на того сина руської землі.

“Стойте він похилений, самотний як билинка на поля, без зірнички ясної, щоби його освітила. На чолі печать неволі. Заглянь в душу, там безодня темноти.

“Тяжка праця жде Українців нім дійдуть до свого відродження. Одначе ні ворожий польський табор, ні жмінка його українських прихильників не може відстрашити їх (Українців) від тої праці. Осередком народного життя стане рідна мова . . .”

Велика промова! Українці були колись славні, але нищила їх Москва, нищи-

ли католики. Вони довели Українців до того стану, якими тоді бачив їх Устинович, і всі бачили.

Таких працівників було тоді дуже мало, одиниці, але вони вже були. Українська справа, доля українського народу заставляла їх до праці. Вони були добрими синами свого народу, а не католицької Церкви. Католиками звались змусу.

Їх заставляла до праці не католицька Церква, не католицька ідея, але справа їх поневоленого народу. Те, що заставляло до праці і Шевченка.

ЩО ГОВОРИТЬ НИНІШНІЙ СВЯЩЕНИК

В 1950 р. надруковано в Філаделфії, Па., католицьку книжку “**Католицька Церква в Минулому і Сучасному України**”, автор о. І. Нагаєвський. Він каже:

“Що дала українському народові католицька Церква найкрасше видно на прикладі Західної України. Вистарчило 150 літ приналежності до західної (католицької) Церкви їй західної культури, щоб переродити ментальність (розумовий стан) українського народу. Під впливом тієї західної Церкви її культури український народ від-

найшов своє “я” та виріс на модерний нарід з усіми його прикметами.

“Почавши від створення “Руської Ради” (1848 р.) українська католицька Церква Західної України (зн. Галичини!) виховала покоління борців за національну свободу та права рідної нації, мимо страшних перепон і труднощів з польської (значить: католицької!) сторони . . .”

Кілько в наведенім перекручувань! Коли Галичина від 1700 року була уніатською (католицькою), то чому католицька Церква не виховувала від 1700 року тих борців, але чекала до 1848 року? Чому ще під Австрією 76 літ дармувала?

Коли ж борці звалися, то якраз робили докори гр-католицькому церковному начальству, що воно про нарід не дбає, що спинює народну працю, що стоїть з Поляками . . . Отже хто тих борців виховував? Але Нагаєвський таких питань не ставить. Він дійсність закриває і голосить свої видумки. Се вже не є мова тих давних борців, се брехня!

Він в своїй книжці цілком не згадує того страшного стану, в якім прийшли уніати до Австрії. Ніяк казати, що вони під пануванням Польщі забули своє “Я”, ставши католиками. І ще під Австрією поклонники Риму і католицизму те українське “Я” придушували.

Католики платять за хліб каменем.

Та хоч як Нагаєвський в цілій книжці намагається звеличувати благодатну і животворну силу католицизму, що ніби то підносила українське життя, то все ж хоч-нехоч признає, що Україна і без католицизму мала в історії велике значіння, а то ще й католикам помагала; коли ж треба було їй помочи, то католики, які нібито мають „правдиву віру”, не тільки їй не помагали, але її нищили. Каже Нагаєвський:

„Боже Провидіння поставило український народ від непамятних часів жити й діяти на грани (на границы) двох світів і двох діаметрально (протилежно) різних культур: Європи й Азії. Важне й відповідальне, а заразом і тернисте призначення: жити осілим, культурним життям та безнастанно боронити себе й західну культуру перед наїздниками диких, кочових орд азійського суходолу.

„І від найдавнійших часів аж до сьогодні Україна щиро й жертвоно сповняла й сповняє це її Боже Призначення. Ціла її земля покрита багатьома тисячами могил найкращих її синів, що кровавились з дикими і напівдикими ордами в обороні культури й цивілізації. І не диво, що всі слов'янські й неслов'янські сусіди України,

живучи спокійно за її плечима, мали змогу закріпити свою державність та в мирі розвинути свою культуру.”

Отже Боже Прovidіння, очевидно не оглядаючись на римсько-папський католицизм, поставило Українців до таких великих обовязків. І знов же, без католицької допомоги, від найдавніших часів дотепер „Україна щиро й жертвенно сповняла й сповняє це її Боже Призна-значення”. Спиняє азійські орди і так помагає сусідам „закріпити свою державність”. А тими сусідами були й **католики Поляки!** Та послухаймо як ті сусіди Україні відплачувалися . . . Каже Нагаєвський:

„Коли ж внаслідок довговікової ви-
снажуючої боротьби Україна впала
знеможена, ці сусіди не прийшли їй з
помічю, а своїми захланними руками
розграбили її духові й матеріальні на-
дбання. Їх святотатські руки не поща-
дили навіть дорогих нам могил, чи це
був Ягайло, що викинув всі кости кня-
зів з перемиської катедри, — чи поль-
ські демократи в нових часах, що по-
викідали кости короля Данила і його
наслідників з холмської катедри, — чи
Москалі, що повикідали кости геть-
мана Богдана зі Суботівської церкви й
спрофанували (збезчестили) домови-
ну князя Ярослава Мудрого в Софійсь-
кому Соборі в Київі.”

Важний католицький вислів! Лишімо Москалів, бо вони не католики, їм не дивуватися, але візьмімо Поляків. Вони католики, мають „правдиву віру”, мають католицьке виховання, мають католицьку науку, але які вони дикиуни, які розбішаки! Українці помагають їм стати на ноги, а ті опісля нищать Українців. За хліб дають камінь! І то почавши від Ягайла дотепер. Католики і разом горлорізи! Тій ж католики Поляки і недавно йшли проти створення Української Держави; вони сотнями арештували, мучили, а то й убивали гр. кат. священиків в Галичині; вони нищили українські інституції, владживали погроми і колъонізували українську землю Мазурами... Вони понищили сотні православних церков на Волині і Холмщині...

Отже хиба ті католики Поляки не такі ж самі, як були азійські орди? Як Москалі? Як нинішні большевики?

Де ж тут та „правдива католицька віра”? В чім єї висхідство? Де тут видно той великий провід папи, як Петрового наслідника і Христового заступника?

Однакож Нагаєвський в цілій своїй книжці все зводить до того, що лише в католицизмі і Римі все добро для Українців. Тут Українці знайдуть і силу, і славу, і спасення.

Подібне всякі Нагаєвські голосили

сотні літ, і нині на всі лади голосяТЬ, однакож з їх власних проповідей тут то там видно, що вони голосяТЬ неправду. А ціла історія показує, що католицизм завсігди був смертельним ворогом українського народу. Його відношення до Українців було завсігди дике, рабівниче, безбожне.

Коли ж Боже Провидіння, — як каже Нагаєвський, — поставило Українців на поважне місце, то Українцям треба на Боже Провидіння надіятись, а не на тих католиків, що живуть неправдою і за хліб відплачуються каменем.

ПЕРШІ ЗЕРНА УКРАЇНСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ.

Наділі проблески українського відродження зявлялися вже перед 1848 роком; зявлялися поодинокі одиниці, що журилися недолею українського народу, як згаданий Степан Григорович, і в своїм окруженню роздмухували іскри українського життя, не зважаючи на католицькі переслідування.

Церква може впливати на життя свою наукою, своїми засадами, найперше через висший церковний провід. Та як міг впливати на виховання українських

“борців” той гр. кат. провід, що сам був спольщений і вживав лише польської мови, і в церквах якого проповіди були польські. Він виховував Українців на Поляків.

Дійсна тревала праця коло українського відродження почалася 1833 року, коли семинаристи з Шашкевичом видали збірку українських віршів п. з. “Син Русі...” Зміст віршів ще слабий, але дух український. Се ті євангельські гірчичні зерна, що опісля розрослися. Зерна українські, а не католицькі.

Почата праця поширюється. Приходить перша українська промова Шашкевича в семинари 1834 року. В 1836 р. семинаристи перший раз в львівських церквах виголошують проповіди по українськи. Головацький лишає школу і йде між народом збирати для праці матеріал. А ще дальнє зявляється “Русалка Дністровая”, яку церковне начальство конфіскує.

Кілько українства було в церковного начальства, покаже сей примір... Антін Могильницький написав український вірш 1839 р. на привіт архікнязя, що прибув до Галичини, і митр. Левицький той вірш сконфіскував кажучи: “Не можна такою простою мовою витати такого достойника”. А сам Левицький вживав лише польської мови, бо се мова панська. Чи міг він українських борців виховувати?

Борців виховала свідомість тих борців, що вони Українці, що вони сини українського народу, який мав за собою славну минувшину, має велике своє майно культурне, лише чужими понівичене. Туди ті борці оглядалися, а не до католицького заходу. Шашкевич в вірші “Побрратимови” тішиться піснею з православної України. Устиянович в вірші “До Перемилян” “каже”:

Як не згине насильність толпава
Як розіллеться терпливости мірка,
Знайдеться скоро козацькая слава,
Знайдем Богдана, знайдем Владимірка,
І поспитаєм: Чия ту землиця?
Чия ту мати? Чия ту столиця?

Значить: коли польське католицьке насильство не припиниться, то зявиться для оборони Українців така сила, яку мали православні козаки, Богдан Хмельницький, Володимирко... Католицизм ніколи не виховував українських борців, які так говорили би.

Події коло 1848 року

1. Головна Руська Рада.

Аж по 76 літах життя під Австрією Українці в Галичині спромоглися на засновання своєї першої національної ор-

ганізації, і то ще за спонукою уряду.Хоч були на своїй землі, але були такі заголомшенні “західною католицькою культурою”, що не мали сили стати на власні ноги.

Першою національною українською організацією в Галичині була **“Головна Руська Рада”**, що заснувалася у Львові 2-го травня, 1848 року.

Рік 1848-ий був в Європі роком зavorушень, революцій, і важких змін. З початком 1848 р. виникла в Відні революція, і тоді Поляки почали готовитися до відбудови Польщі. Заснували свій **“Національний Комітет”** і домагались, щоби цісар затвердив його як зародок уряду Польщі, яка буде в федерації (в союзі) з Австрією. Галичина мала бути Польщею. До підпису своїх домагань втягали Поляки й Українців, говорячи облудно про рівність і братерство...

Але коли др. Кирило Вінковський піdnіc, щоби в польськім домаганню згадати також Українців (Русинів), Поляки крикнули: “Тут нема Русинів! Се зрадник Москаль!” Се спамятало багатьох Українців, що Полякам вірили.

Дальше Поляки засновують свою **“Раду Народову”**, що мала кермувати польським рухом в Галичині. І та рада звернулася до польських панів, щоби пустили панцизняків на волю. Тоді всім було видно, що і без панської ласки

панщині приходить кінець. Але польські пляни були донічого, бо цісар оголосив 17-го квітня, що панщина має скінчитися 15 травня, 1848.

Свідомі Українці Полякам взагалі не вірили, отже ставлять від себе домагання цісареви, щоби в школах була українська мова; щоби закони оголошувались по українськи; щоби Українці мали право бути урядниками в Галичині; щоби гр. кат. Церкву піднести з пониження і гр. кат. духовним признати рівні права з польськими.

Заснована “Головна Руська Рада” видає Відозву до народу, де говорить, що єї цілею є дбати про добро народу, боронити права народу, бо —

“Ми Русини Галицькі належимо до великого руського (зн. українського) народу, котрий одним говорить язиком і 15 міліонів виносить, з котрого півтретя міліона землю Галицьку замешкує. Той народ був колись самостійний, мав власних князів...”

Тут Українці вже знайшли і виявили своє “Я”.

Наперекір “Головній Руській Раді” Поляки засновують свій польноофольський “Руский Собор”, де втягають хитких та несвідомих Українців. Поляки боялись, бо Українці вже ставили на віть домагання поділу Галичини на українську і польську.

Інтересне як Українці Полякам відповідали на їх заклики. Поляк Камінський в своїм заклику говорив Українцям:

“Мазур є вашим братом. З одного племені виросли обидві галузки (Поляки й Українці), а розрісшися в сильні пні, становлять один польський народ.”

Йому відповів Григорій Шашкевич, кажучи, що “холера опанувала кожного Поляка”, коли нараз зявилось таке “братерство”. А дальнє:

“Українці, се народ великий, що не бажав і не бажає бути польським, — хоче бути українським. Не забуйайте, що земля, по якій ходите, називається Русь, є українською, не польською! Хліб, який їсте, виріс на українській ниві! Лишіть нас при нашім, ми вашого не хочемо . . .”

Нахабство Поляків було велике, а Поляки були католиками, чи ж могли тоді Українці поважати католицизм? Вони ж його бачили на власні очі, відчували на своїх плечах. Вони Рим розуміли, як бачимо з вислову гр. кат. декана Качали:

“Не побоюємось, щоби Рим посунувсь явно до злегковаження Конкордії; але побоюємось, що латинники

(Поляки!) будуть по давному перетягати нас на свій обряд. Знов уніяти, тримаючись Конкордії, будуть слати скарги до Риму, який або — на все буде дивитись через шпари, або по давньому (Поляки) не будуть його слухати". („Політика Поляків . . . ”).

Відомо було всім, що Рим вміє чрез шпари дивитися.

Можна бути певним, що коли б тоді була самостійна Українська Православна Церква, то її свідомі Українці священики були би пішli до неї, а з ними й нарід, якому католицизм добре вівся в боки. Певне, що були би пішli і ті з її свідомійших, які розуміли руїнницьку політику католицизму, і тікаючи від нього, хилилися до Росії. Своя Церква була би їх до себе забрала. Але такої тоді не було.

2. Зїзд Руських Учених.

Вже Микола Устиянович дав думку “Головній Руській Раді”, що треба скликати визначніших українських вчених, щоби познакомились, порадилися і взялися до народної праці. І такий Зїзд скликано, — він відбувався в Львові від 19 до 26-го жовтня, 1848. Але і тут Поляки не спали. Пише про те Качала:

В дни отворення Зізду віцепрезидент намісництва, граф Голуховський, остеріг провідника Ради, о. Куземського, щоби Зізду не отвирати, бо його розжene "Гвардія Народова" (польська). Отже вислано депутатію до команданта Гамерштайна і той сказав, що нема чого боятися."

Полякам не вдалося Українців застрашити.

Зібраних на Зізді Учених було коло 118. Були синьо-жовті прапори, був герб з львом, що пнеться на скалу. Зізд дав початок до засновання наукового товариства "Руська Матиця".

Згадати б ще одно: в 1873 р. засновано в Львові "Товариство ім. Шевченка". До його основателів належав і Ка-чала, — однакож для назви Товариства не взяли імені Потія, ні Рутського, ні Кунцевича, чи ще якого уніята, але православного Шевченка. Се показує, як Українці на стовпів унії дивилися.

3. Словянський Конгрес в Празі.

Чехи були скликали до Праги Словянський Конгрес на 2-го червня, 1848 року, і туди Головна Руська Рада вислала трох своїх делегатів. Цілею Конгресу було обєднання і співпраця всіх Словян. Але і Поляки наперекір Українцям

вислали делегатів з свого “Руского Собору”, і так на Конгресі вийшла суперечка, а чого Поляки хотіли. Все ж Українцям була та користь, що показали другим Словянам, що український народ є і добивається волі на своє життя.

Була і та користь, що українські делегати побачили, як Серби, Хорвати, Словінці, Чехи себе і своє обороняють. Делегат, крилошанин Ганилевич, коли придивився, то почав Українців в Галичині накликати, щоби з дітьми і між собою по українськи говорили. А він сам аж в Празі зачав до української мови привикати. Він казав:

“Нехай день не мине, щоб ваші діти не зробили поступу в українській мові. Говоріть до них лише по українськи. Не тільки Поляки закидали, але й Чехи дивуються, що ми так занебали нашу мову. Я бажав би, щоби наші священики були в Празі, щоб навчилися шанувати й любити свою народність. Серб, Хорват, Словінець говорить тільки своєю мовою... Чому наші не тільки з Поляком, але самі між собою розмовляють по польськи, або по німецьки?...”

Така порада Українцям в усіх часах *якщо ви відмежите від українців, і вони відмежаться від вас, і вони відмежаться від вас*.

4. Українська преса.

Поляки мали давно свою пресу, свої часописи, а Українці не мали. А що варта народ без своєї преси?

Однакож довший час тяжко було на свою пресу спромогтися. Справа розбивалася на питанню про мову. Було ясно, що своєї преси треба, але коли найсвідоміші стояли за чистою українською мовою в пресі, то інші хотіли мішаної мови — української з церковною; а дехто стояв за тим, що треба лише церковною мовою писати. Так прим. крилошанин Куземський (дорадник митрополита), хотів мови мішаної, а **не** чистої української. Хоч він вже належав до трохи свідомійших Українців.

Каже Головацький, що Куземський перший почав публично говорити по українськи, але до митрополита і крилошан говорив таки по польськи.

Митрополит Спиридіон Литвинович

По М. Левицькім став митрополитом Спиридіон Литвинович (1810—1869). Знав він лише політику Відня і Риму і до неї достроювався. Мав навіть сказати: “Ми не потребуємо нічого робити, бо уряд буде нами журитися”.

Був він за українською мовою, бо уряд був за нею. Мав на увазі москофілів, бо на увазі мав їх уряд. Говорить він в куренді (обіжнику) з 1859 р.:

“Повстало в руській літературі змагання ввести малозрозуміле народови нарічіє. І церковні проповідники вживають церковно - словянських форм, погорджуючи народною мовою.

“Се здержує розвиток піддержаної правителством(!) руської літератури. Ординаріят (заряд церковний) мусить виступити проти такого надужиття. Церковна мова належить до мертвих”.

Дуже старався, щоби Кунцевича проголосити святым, і на свято Кунцевича в Римі іде туди з священиками і вірними. Опісля заводить тридневе свято в Львові в честь Кунцевича.

Литвинович випросив в папи Конкордію, себто постанову на мирне співжиття Українців з Поляками в справах церковних. Головно — щоби Поляки не перетягали греко-католиків до костела. Вірив, що Конкордія спинить Поляків. А вийшло, що Поляки з Конкордії сміялися і своє робили, а легковірні Українці Конкордією тішилися, хоч їм ніякої користі з Конкордії не було.

Його заява про українську мову мо-

гла трошки зачепити Поляків, але ж він робив те, чого Віденсь хоче.

Литвинович був католицьким церковником, урядником Риму і Відня, а Українцем лише кілько мусів. Його наслідником став Йосиф Сембратович.

Митроп. Йосиф Сембратович

В “Історії Політичної Думки”, К. Левицького, читаємо:

“По його смерті (Литвиновича) не допустили польські політики до заменування митрополитом такої особи, що була б спосібна заниматися національними справами нашого народу. Між іншим відкинено особу міністерського радника о. Григорія Шашкевича, а на митрополичім престолі поставлено богомільного священика о. Йосифа Сембратовича.”

Так не помогла і Конкордія. Поляки всеодно вирішували українські церковні справи.

Що ж до Григорія Шашкевича (1809—1888), то був се взірцево свідомий Українець, був послом в Відні, звідки покликали його до міністерства віроісповідань як радника; провадив цензу-

ру українських і польських книжок та ще дещо. Він знатав широкий світ, знатав добре Поляків, знатав політику Риму, і знатав свою українську справу. Поляки були проти нього, але уряд вважав його заступником національних українських справ. І Поляки подбали, щоби не його, але богомільного Йосифа поставити митрополитом.

**

Йосиф Сембраторович (1821—1900) став митрополитом 1870, і був до 1882 року.

Його робота поза вузько-церковні справи не виходила. Зладив Статут для Капітули (митр. ради); заснував "Братство Тверезости" (се вже мало ширше громадське значіння). Наказував священикам вчити катехизму ітп.

В 30-ліття папства Пія 9-го, 1877 р., їде з численною делегацією до Риму, де складає папі чолобитну заяву вірності. В 1881 р. їде знов до Риму з делегацією на свято Кирила і Методія.

Чолобитна історія уніятів велика. Від початку унії Рим був Меккою, куди уніяти вічно їздили з чолобиттями, скаргами на Поляків і просьбами. А користі з того, — хіба сміх і сором. В Римі уніятів потішали, і на тім все кінчилось. А Поляки Римови не кланялись, а навіть деколи папам грозили, тому папи з ними числилися.

Світ числиться не з тими, що падають на коліна, але з тими, що стоять просто і відважно; не з тими, що просять, але з тими, що домагаються що їм належиться.

Реформа Василіян.

Ще одно зробив Йосиф Сембратович, — він згодився на бажання папи Льва 13-го, щоби Василіянські монастирі в Галичині дати на 25 літ чужим Єзуїтам, щоби їх зреформували.

А та реформа йшла під наглядом римської “Пропаганди” (конгрегації для навертання шоган), під владою якої була (на сором!) гр. кат. Церква. Головою “Пропаганди” був Поляк, відомий ворог Українців — кардинал Ледоховський. Гарна комбінація!

Говориться, що Василіянські монастирі були підували, але ж тоді митрополит повинен був подбати про їх піднесення. Та ні! Чужі Єзуїти взяли українські монастири в руки, а папа навіть виняв ті монастири зпід власти митрополита, отже загородив їому до них дорогу. Обкроїв права митрополита.

Єзуїти монастирі зреформували, піднесли, і надихали своїм духом, ворожим українському народові. Згадати, як василіянський ігумен (голова мона-

стиря) говорив на відпусті в Лежайську 8-го червня, 1924 р. в проповіді:

“Мені прикро, що мушу се голосити, але во імя Бога, во імя католицької Церкви, хочби був і рідний батько, коли він православний, треба його відректись. Не майте нічого спільногого з православними.”

Се була наука Єзуїтів! Алé Поляків, що сотні літ точили українську кров, василіянський ігумен не казав відріктися.

Митрополичної роботи було досить їй віденському урядови і він казав митрополитови зрезигнувати, що і сталося 4-го вересня, 1882 року. Тоді Сембраторович забрався до Риму де і помер.

• ЄЗУЇТИ І ЛЕВ XIII.

Єзуїтська реформа монастирів була “чорною хмарою”, що насувала на Українців, отже 4-го травня, 1884 року на вічу у Львові рішили вислати депутатію до Відня з протестом проти тої реформи. Тоді митрополитом був вже Сильвестер Сембраторович.

I поїхали: Мих. Димет, Омелян Огіновський, Ізидор Шараневич, Володислав Федорович і священик Омелян О-

гоно́вський. Митрополит спиняв Ом. Огоно́вського, але той таки поїхав.

Депутація була в цісаря аж 30-го квітня, 1885, і цісар обіцюючи дещо сказав, що монастирі передано Єзуїтам за згодою папи і митрополита.

**

Послухаймо, що про ту реформу говорили Українці, коли вже її овочі були всім видні.

В львівській “Ниві” з 1914 р. пише гр. кат. священик Евстахій Цурковський про польську політику супроти Українців, де говорить:

“Важним є становище, яке занимали до нашої Церкви і народу Василіяне, — їх становище до Церкви і народу було вороже; були іліонським (облудним) конем, від якого грозила нам загибель.”

В львівськім “Новім Часі” з 1930 р. є дві статті п. з. “З нагоди паломництва до Риму”. Автор не підписався, але зі змісту видно, що се стаття священика. Читаємо там:

“Розглядаючи історію понтифікату (володіння) папи Льва XIII-го мусимо сказати, що він багато причинився до піднесення і скріплення римо-католицької Церкви. Але у відно-

шенню до нашого обряду і народу він залишив тільки прикрі спомини.

“Першою подією була реформа чина Василіян. Перед 50 роками під-упав був той монаший чин. Тодішній митрополит Йосиф Сембратович, великий праведник, намірив перевести реформу (направу) його без розголосу і власними силами. Але наші сусіди (зн. Поляки), що дійшли тоді до могучого впливу в Відні і Римі, переперли тамже, що папа Лев III. віддав се діло оо. Єзуїтам, себто тим самим людям, що в попередніх віках перевели в своїх школах всіх українських вельмож на латинський обряд і в ряди польського народу, — та за-вдали тим чином нашій Церкві і на-родови найбільший удар. Митрополит спротивився такому поставленню справи, а весь народ вислав поважну депутатію до австрійського цісаря. Але все те нічого не помогло. Переведено ту реформу насильно проти волі всього духовенства і цілого на-роду.

“Розуміється, які були сівачі, та-ке вийшло жниво. Єзуїти виховали в нашім чині других Єзуїтів, що оду-шевлялися лише латинською Цер-квою, латиниціли наш обряд, вводи-ли розріз з нашим світським духовен-

ством і єпархією, слали на них звіти (зн. доноси) до Риму і бралися правити всіми справами нашої Церкви."

Таким був Лев 13-ий і таким був Йосиф Сембратович. Папі не дивуватися, бо він дбав про свою справу, але не те з Сембратовичем. Коли б був стояв тісно з своїм народом, то мав би за собою і народ і духовенство, а з тим мусів би числитися також Відень, і Рим. Але він був відомий лише як великий "богомолець", а не великий Українець, тому більше оглядався на римського далекого папу, ніж на добро свого рідного народу..

Пригадати тут треба, що в Хомишиновій "Новій Зорі" з 1932 р. був довгий ряд стать п. з. "Велика Реформа Чина СВВ 1822 р." Автор о. М. Каровець ЧСВВ. Там Єзуїти виходять великими добродіями Українців, що працювали і для заведення унії, клопотались і реформою Василіянських монастирів. Є там багато інтересних відомостей, але про те треба би писати окрему розвідку.

Митр. Сильвестер Сембратович

По Михайлі Сембратовичу львівським митрополитом став Сильвестер Сембратович (1936—1898). Митрополитом від 1885, кардиналом став 1895. Нauки кінчив в Римі від 4-ої класи гімназійної. Читаємо в "Начерку Історії Унії":

"Сөвісність в повненню обовязків, трудолюбивість, непоколебима привязаність до Св. Апостольського Престола (папи) і до Августійшої (Всесвітлійшої) Династії Габсбурської устелили йому в короткім часі дорогу до найвисших церковних достоїнств."

Се показує, що чужі давали достоїнства за вірну їм службу. А служба Римови, се служба і Полякам.

Про Сильвестра читаємо, що видавав для священиків часопис "Рускій Сіон". Добився засновання епископства в Станиславові. Се справа важна, коли б там епископами були свідомі Українці.

Важним мало би бути скликання "Прoviнціяльного Собору (Синоду) в Львові 1891 р., — але той Собор якраз приніс неславу Сильвестрови, бо він пофальшивав ухвали Собору на шкоду Українцям.

Добився затримання 10 крилошан в львівській капітулі (митр. раді). Відбував деканальні (окружні) візитації, скликав деканів на наради.

Причинився до засновання священичого Т-ва св. Ап. Павла. Дійсно в тім Товаристві групувалися опісля красші священики. Поляки розвязали те Товариство 5-го березня, 1925 р. за те, що воно скаржилося перед Лігою Народів на Поляків.

Дбав про матеріальне забезпечення священиків. Оснував допоможове Т-во св. Петра, інститут Сестер Служебниць. Був за владживанням місій.

Уздив з депутатіями до Риму в р. 1885, 1888, 1893, 1895.

За таку працю цісар поставив Сильвестра своїм тайним дорадником і дав відзнаку "Залізної Корони". Папа дав титул "графа", а 1895 р. поставив кардиналом.

Інша праця Сильвестра.

Сильвестра заіменовано митрополитом 20-го лютого 1885 р., а вже 13-го березня (марта) 1855 р. став виходити у Львові єзуїтсько-руський "Мир". В "Історії Політичної Думки" К. Левицького читаємо:

"Композитором тої нової музики був граф Альфред Потоцькі (Поляк) в спілці з митрополитом Сильвестром Сембратовичем. Вони заснували рабську газету "Мир" під редакцією о.

Александра Бачинського, ректора духовної семінарії у Львові, що поставила собі за ціль в першій мірі упоратись з “Ділом” (найважнійша українська газета) та витворити нову партію, котра мала б “зречися шумного знамени народного ідеалу” і допrowadити до проводу людей лагідних і пріємливих для високого правительства і для Поляків”.

Отже спілка Сильвестра з Поляками, щоби розбивати українську силу.

Ще 5-го лютого, 1885 р., Українці були створили “Центральний Спільний Комітет Виборчий”, щоби обєднати силою вибрати якнайбільше українських послів до Відня. І якраз проти Центрального Комітету митрополит з Поляками організує свою партію на розбивання української сили. А наслідки були такі, що з кандидатів Центрального Комітету вибрано лише одного посла, з митрополичих кандидатів вибрано трох, та одного самостійного кандидата. Разом 5-ох. Вийшов великий скандал. Решту українських місць в парламенті забрали Поляки.

Виходить, що Сильвестер і політикував, але на користь Поляків. Читаемо про те в “Історії Політичної Думки”:

“Сі тайні затії викликали голосне недовіря в нашій суспільноти до осо-

би митрополита Сильвестра Сембратовича, який показав свій слабий характер.”

Згадати, що коли 1892 р. Українці добилися **фонетичного правопису**, який маємо нині, то епископи заявили, що вони будуть триматися дальше **етимольогії** з “йорами” “ятями”, бо за “йорами” були москвофіли.

Баденівські вибори до сойму 1895 р.

Намісник Галичини, граф Казимир Бадені, був явним ворогом українського народу і робив все, щоби українську силу розбивати. Він збирав собі на поміч тих Українців, що тримались політики Сильвестра.

Вересня 25-го 1895 р. відбулися “Баденівські вибори” до галицького сойму (до Львова), повні безправств і насильства. Се викликало загальний протест Українців. На всенароднім вічу у Львові 15-го листопада 1895 р. рішено вислати до Відня депутатію з протестами. І так 12-го грудня, 1895 р. виїхала депутатія з 221 членів: 150 селян, 25 міщан, 24 священиків і 22 цивільної інтелігенції. Тоді Бадені був вже президентом міністрів в Відні і міністром внутрішніх справ. А намісником Галичини був князь Евстахій Санґушко.

Другі кроваві вибори 1897 р.

Наближалися вибори до віденського парляменту і знов Поляки почали забороняти українські віча та робили всякі інші безправства, щоби українську силу розбивати.

І тоді 14-го жовтня, 1896 р. сторонники митрополита збираються до Львова на довірочні збори, щоби заснувати нове політичне товариство — “Католицький русько-народний Союз”, — щоби нібито на католицьких основах дбати про релігійно-моральні, народні, політичні й економічні справи руського народу в Галичині. І постановлено видавати свій орган “Руслан”.

Се мала бути вже четверта партія між Українцями. Але повстало ще і Соціал-Демократична партія, отже вже мало бути п'ять партій.

Серед такого поділу митр. (вже кардинал) Сембраторович робить заходи для засновання ще одної — шестої партії, очевидно щоби ще більше розбивати українську силу. Він 10-го грудня, 1896 р. скликає до Львова на нараду в тій справі деканальних відпоручників (священиків) з трох епархій, але зібрані одного-голосно заявили, що такої клерикально-політичної партії не треба. Священики стали проти митрополита.

Та на тім не скінчилося. Ті ж священики того самого вечера дали початок

до засновання загального комітету, щоби так злучити всі українські групи до оборони перед Поляками. Показали, що їм не про католицькі справи ходить, але про українські.

Перед виборами львівське (польське) намісництво видало старостам приказ, щоби виступали якнайострійше, коли б були які розрухи, або бунт. Отже вже 27 лютого, 1897 р. погиб від багнетів в Черневі, коло Станиславова, Петро Стасюк, та п'ять інших господарів було ранених.

В першій половині марта 1897 р., прийшли вибори з військом, жандармерією, з проливом крові і сотками арештованих Українців. А дальнє за тим суди і за суди багатьох Українців, які боронили своїх прав.

Вибрано тоді до парляменту 63 Поляків, 6 Жидів і 9 Українців. Навіть Жиди могли дуже тріумфувати, бо ж їх мала горстка була супроти Українців.

**

Так бачимо хто будував українську силу й українську справу. Не ті, що служили панам і католицизму, — бо ті працювали на користь Поляків; будували ті, для яких найважнішою справою було увільнити народ від панування католиків Поляків, з якими тісно стояли завсіди папи.

Страшним нещастям для Українців

був якраз католицизм ще від Казимира Великого, — не католицизм польський, ні французький, ні еспанський, ні ірляндський, але — католицький католицизм!

Католицизму не можна ділити на польський, німецький, французький, чи ще якийсь, — він є лише один, що покриває і вяже разом всіх католиків. Він дає всім однакову науку, однакові правила; він має одного верховного начальника-керманиця — папу, який з своїми помічниками провадить одну свою політику по всіх католицьких сторонах. **Католицизм неподільний.**

Поляки не гірші від других католиків. Католики в Еспанії спалили на стосах тисячі тих, що з папою не годилися (Інквізиція). Католики в Франції в 1572 р. за одним замахом вбили коло 70,000 тих, що не хотіли папі піддаватися. В самім Парижі вбили 4,000. А папа радіючи з того справляв великі торжества в Римі.

Отже є лише один католицизм, який не перебирає в способах, коли ходить про його справу.

КАТОЛИЦЬКЕ ВІЧЕ У ЛЬВОВІ 1896.

В липні 1896 р. було у Львові „Католицьке Віче”. Був там митр. Сильвестер Сембраторович, а з Поляків два архієпископи і два єпископи. Польських рефе-

рентів було 27, а українських три — **Вахнянин, Студинський та Волянський.**

Резолюція з промови Єзуїта Яцковського була:

„Віче католицьке взыває П.П. Послів з Ради Державної, щоби, вдержуючи пожадану солідарність (лучність) в Колі Польськім, розширили її так, щоби Коло Польське могло сильніше зазначити, що почиває себе і є дійсно репрезентацією (представництвом) краю широ католицького.” — **Про українських послів не було згадки!**

В другій резолюції накликується всіх до участі в 300-літнім ювілею „унії”, та:

„Щоби в відносинах між Русинами і Поляками обминати все, що ріжнить, а підтримувати, що нас лучить, іменно послух для Того, що є спільним нам всім Отцем і Пастирем — Скалою, на якій хто опреся, — спасеся, хто їй противиться — мусить загинути”.

Знов Туліє, а головно Дембіцький говорили про — архибрацтва Пр. Д. Марії, королеви корони Польської; про співпрацю „душпастиря, двора (польського!), школи і громади”; про всякі польські конгрегації та брацтва і їх працю для окріплення польської сили... **Про українські брацтва не було згадки!** I таке було впродовж цілого віча.

Промова митр. Сильв. Сембратовича

Там і Сильвестер виголосив 7-го липня, 1896 р., промову, починаючи її так: „**Слава Ісусу Христу! Нех бендзє похвалиони Єзус Христус!**” Дальше хвалив унію; осужував патріотизм і народність, та висловлював радість, що католицизм звів Українців з Поляками. Ось дещо з його промови:

„Віра католицька приносить людям супокій суспільний, а тим самим і щастя земне.

„Чи не бачимо опустошення релігійного нині за почином людей лукавих, котрі уважають нераз річи чисто людські, як напр. **свій патріотизм**, тай дотого ще нераз і ложний (фальшивий), — а не Бога і спасення за ціль і мету слави; ставляють **народність**, яко ідеал всего щастя народного”.

„Трудіться в згоді й однодушності. Соєдиненими силами, після гасла Найяснішого Нашого Монарха, трудімся коло розширення царства Христового, **згідно всі разом, Поляки і Русини.**

„Довгі літа проминули, нім св. Унія утвердилася. Попирав її ревно св. Ап. Престол, а і королі польські, — також і єпископи руські і всі ширі католики Поляки; нехай їм буде за то честь і вічна слава!

„Через приняття Унії **сталися Ру-**

сини причасниками (спільниками) всіх благ (всего щастя), які Церков Христова подає, а також зближилися воно до Заходу і їм отворилися всі скарби культурні сеї просвіченої часті світа. **Унія зближила народ руський до польського, котрий визнає віру католицьку непохитно.**

„Бережім свято Унії Церковної, бо лиш на тій підставі будемо могли разом, яко сини св. Церкви кат., Русини і Поляки, трудитись для спільногодобра.” — („Душпастир”, 1896).

Так Сильвестер явно голосив неправду. Адже католицизм був для Українців насильством, унія пеклом, а Поляки мучителями. І то навіть тоді, коли він свою бесіду виголошував. А він радіє, що Українці до Поляків зблизилися. Радіє, що Поляки унію завели, тай ще за те вічну славу їм голосить.

Мойсей випроваджував свій народ з неволі, а тут митрополит радіє, що його народ в неволі, і закликає до співпраці з тими, які його неволять. Для Українців митрополит, а для Поляків їх робітник!

ЩО КАЗАВ СИЛЬВЕСТЕР, А ЩО КАЧАЛА

Щоби належно освітлити Сильвестра з його промовою, послухаймо що писав свящ. Степан Качала.

„Щоби більше зблізити Русь до католицизму і скорше винародовити, почали Поляки звичаї Грецької Церкви заступати латинськими. В Требнику поробили зміни; заведено „тиху мшу”; церквам почали надавати вигляд костелів; усували Царські Двері (Ц. Врата). Поважні священичі східні ризи замінено на подобу риз латинських; запроваджали дзвінки, органи, годзінки, ружанці (пацьорки). Так робили щоби скорше винародовити; а Українці обороняли обряд, щоби обронити народність.

„Милиться, хто думає, що тутходить про віру. Полякам ходить про винародовлювання. Тому так кричали проти єп. Куземського, який хотів занехати годзінки, ружанці і др.

„Крім того, що українським священикам відбирали церковні посілости, мусів уніятський священик давати десятину польським ксьондзам навіть з тої землі, що своїми руками обробляв, а коли не було збіжа, то забирали худобу, сир, одіж. Часто польські священики нападали на українських па-

рохів в їх власних домах, священиків били і десятину силою забирали. („Збір відомостей про десятину”).

„Єзуїти мали в руках школи, отже шляхта руська вихована Єзуїтами, гуртом переходила на латинський обряд. І не диво, коли церкви називали синагогами, а Русинів поганами.

„Унію Поляки вважали за місток для переходу до обряду латинського.

„Уряд польський від Жигмонта З-го не вважав потрібним слухати римських постанов, коли вони не годилися з його плянами. А в другім Проекті на винищення Руси ясно сказано: „Рим маємо під нашою властею.”

Таке діялося в усіх часах унії. А послухаймо, що було по 1848 році?

„Почали Поляки кричати: українські священики поширяють в школах темноту, сіють незгоду.

„Доноси робили на українських священиків, на інтелігенцію, навіть на єпископів. Польський архієп. Баранецький писав до Риму, що Українці вчать релігії народною (зрозумілою) мовою, отже можуть закрастися блуди. Тоді митр. Левицький казав при науці релігії наблизати мову до церковної. Тут знов крик, що Українці заводять московщину.

„І знов крик: „Змініть Календар!

Прийміть латинське письмо, яке має
цивілізований Захід."

„Казали Поляки Українцям: „Вам
вільно писати „кирилицею” (укр. пи-
сьмом), але пишіть так, як друкуєть-
ся (такими буквами, як друковані).

„В 1868 р. Поляк Борковський го-
ворив в Соймі: „Руси цілком нема!
Русь, то Польща; а що не Польща, то
Москва!”

„Українських урядників переноси-
ли на Мазури.”

Книжку Качали певно читав Сильве-
стер, бо вона з'явилася 17 літ перед зга-
даним вічем, але він говорив те, що
Полякам було потрібне.

Ще один голос... Від 1897 до 1900 р.
виходив в Перемишли, в Галичині, мі-
сиячник гр. кат. духовенства — „Пропор”,
і там писалося:

„Досі є між нами такі, що під по-
кришкою лицемірного благорозумія
(здорового розуму) відтягаються від
всякої праці над власним народом; в
чесній чи нечесній справі тримаються
клямки сильнішого.

„Наші „поржондні” („порядними”)
звали Поляки своїх прислужників
при першім напорі брутальної сили
покинули своє стадо шукаючи наживи.

„Час опамятатися з 300-літної (від-
коли унія) поневірки і пониження” —
(„Пропор”, 1897).

Згадуючи 1848-ий рік каже „Прапор”:

„В навечері (в передодень) 1848 р. руська народність находитися в крайнім упадку. Духовенство відчужилося від народу: з його домів висунено руську мову; його жіноцтво пересякло ідеалами Поляків. Хоч були і виїмки.”
— (1898 р.).

„Прапор” дає примір, як дехто з висших духовних і пізніше себе понижував. Оповідає священик:

„Недавно в Львові йшов знакомий мені декан з відзнаками крилошанськими. До нього наблизився якийсь пан в циліндрі. Наш декан хутко шапку долой і хребет попояс (дуже низько поклонився); панок ледви доторкнувся циліндра і подав деканови два пальці (не цілу руку). З того могла бути наука, щоби не кланятися глибоко тим, що нас зневажають. Але декан думав інакше, тож ще раз поклонився попояс...” — (1898).

На таких рабів виховував Українців католицизм і західна культура. І журилися тим свідомі і совісні священики.

„Клір (священики) від якогось часу бачить з болем, що справи його Церкви клоняться рішучо до гіршого. Опортунізм (угодовство, податливість) вдирається щораз з більшою

безстидністю в власні його ряди. Нагінка за наживою, за почестями дово-дить неодного до визуття з совісти, до зради Церкви... Хитаюча мораль, бушуючі шпігунства, чолобит-ності неправді, підлі денунціяції (до-носи) ... — („Пропор”, 1898 р.).

Се було в часах Сильвестра. Але та-кий стан був і перед ним і по нім. Та поклонники Риму голосять, що се гр. кат. Церква піднесла Українців в Гали-чині. Сама падала, а других підносила...

Митрополит Юліян Куїловський

По Сильвестрі митрополитом став станіславівський єп. Юліян Куїловський (1826-1900).

В 1848 р. був він членом польської „гвардії народової” (польського війська), коли Поляки готовились Польшу відбудовувати. Про нього „Історія Політ. Думки” каже:

„Митрополит о. Куїловський, пере-сякнутий духом польським, віддавався на старости літ богоміллю за відпу-щення гріхів, вирікаючися всякої по-літики. Говорив явно: „Волю змови-ти один Отченаш, ніж мішатися до по-літики.”

Був він проти читалень і казав, що вони приносять більше духової шкоди, ніж користі. Помер 1900 р. По нім митрополитом став Андрей Шептицький.

ЛЬВІВСЬКИЙ СОБОР (СИНОД) 1891 Р.

I.

Се важний Собор по Замойськім Соборі (1720) і сам собою і наслідками. Нині він мало відомий.

Відбувався у Львові від 24 вересня до 8 жовтня 1891 року. Присутні: митр. Сильвестер Сембраторович" єп. Пелеш і Куїловський; представник папи архієп. Часка і 156 священиків. З світських лише д-р Із. Шараневич від Ставропигії.

Часка привіз на Собор римську сокиру — целібат, для підтримання укр. сили, але священики відмовились ту сокиру поострити — стали проти целібату. Лиш митрополит був за целібатом. Та всеж ухвали Собору в Римі пофальшовано!

Ухвали Собору надрукували в Римі по латинськи 1895 р. п. з. „Acta et Decreta Synodi Provincialis Ruthenorum Galiciae”, стор. 537. — У Львові надруковано ті ухвали 1896, п. з. „Чинності і Рішення Руского Провінціяльного Собора в Галичині”, стор. 264. Крім того надруковано ще 1897 р. „Додаток до Чиннос-

тей і Рішень Руского Провінціяльного Собора в Галичині", стор. 638.

Коли фальшовання виявилося, священики протестували, хоч і нерішучо, а світська інтелігенція дорікала священикам, що справу на Соборі легковажили. Тоді священик, учасник Собору, помістив в „Ділі“ (4 жовтня, 1910) статтю п. з. „Целібат у Русинів“, де виявив, як Собор відбувався, і що священики справи не легковажили. Говорить він:

“Коли Часка ужив дуже ординарного (простацького) і неморального висказу, взятого з практики целібату, вибухло проти нього страшне огірчення. Весь Синод перемінився в формальну війну нашого клиру проти митр. Сильвестра Сембраторовича і делегата Часки. Доходило до того, що Синод малоощо не розбився.”

Се була перша стаття, що коротко, але ясно справу Собору вяснила. А єп. Хомишин вже робив заходи до введення целібату.

“ВИСВІТЛЕНЯ”.

Дальше справа того Собору ніби забулася. Аж коли в недавній Польщі єп. Хомишин, а дальше Коциловський і Шептицький почали заводити целібат

в Галичині, з'явилася в Галичині книжочка п. з. "Висвітленя", 1924 р., ст. 40, де подрібно розкрито невідомі досі справи Собору з 1891 року.

Книжочка важна ще і тим, що під нею підписалося девять гр. кат. священиків, які на тім Соборі були, а то: Степанович, Клосевич, Монціович, Чубатий, Бескид, Прухницький, Шумило, Борис і Решетило.

Собору давно хотіли священики, щоби очистити обряд від примішок і др., і за порадою папи митр. Сильвестер занявся скликанням Собору, хоч час не був відповідний, бо:

„Коротко перед тим усунено митр. Йосифа Сембраторовича і двох найчільніших крилошан; віддано реформу Василіян неприязнім нам оо. Єзуїтам; на чолі римської конгрегації „де пропаганда фіде”, котрій підлягала наша Церков, стояв горячий польський націоналіст, кардинал гр. Лєдоховський, неприхильний нашему обрядови і народови; віденський двір відносився до нас ворожо,—в австрійськім уряді були Поляки всемогучими і їм віддано всю владу в нашім краю; наша парламентарна репрезентація була дуже слабонька...” — Але (кажуть „Висвітленя”):

„Ми вірили в нашу добру справу...

А тимчасом пійшла сильна інтрига на нашу справу... Кореспонденція між польським намісником гр. Каз. Баденім, австр. міністром гр. Кальноким і мін. віроісповідань Гавчом, та австрійськими послами при Ватикані, Ревертерою і Брандісом.

В “Висвітленях” покликаються на тайну кореспонденцію, яка пізнійше виявилася.

Митрополит тайком повідомляє Поляків.

Приготовання до Собору мали бути тайною. Мало все обговоритися на деканальних (окружних) конференціях, де мали бути і світські Українці, потім в синодальних прокомісіях, і так священики до Собору добре приготовляться.

Але... **Митрополит тихцем доносив про все Полякови Баденьому, той другим Полякам, Відневи і Римови.** Отже всі вони постаралися, що деканальних нарад не було, — і матеріял приготувався в єпископських канцеляріях. Се на те, щоби священики прийшли на Собор неприготовані.

А від Поляків пійшли до Відня і Риму доноси, що гр. кат. священики маловчені, нездисципліновані, а все через те, що — жонаті. Се були брехні, бо священики мали високу освіту і „послух”

(дисципліна) був розумний, а не рабський". Та західні монаші круги хотіли мати гр. кат. духовних „без власної волі і суду, сліпими послушниками настоятелів".

Але досвід уже був показав автократизм (диктатуру) церковного начальства:

„Проби автократизму видали в нас недобрі овочі. Проявилась думна (горда) сваволя, ярка несправедливість і понижування клиру (духовних)", а в частині духовенства упадок характерності, лицемірство, раболіпність, а то і низке доношицтво одних на других, — котрі понизили в очах суспільності духовний стан і підкопали повагу й самих настояителів."

Так виглядали вже самі приготовання до того Собору. Духовенство розуміло, що треба очистити церковний обряд від примішок, — тих примішок, що латинізатори повводили до Церкви з латинського обряду, а Римови треба було того Собору, щоби ввести до Церкви ще більше і ще важнійше, а то — целібат. Священики хотіли Церкву віdbudovuvati, направляти, а Рим мав на ціли Церкву ще більше нищити.

Нищення Церкви мали на ціли і Поляки, що були в спілці з Римом і разом з ним працювали.

А митрополит, що нібіто назверх стояв на сторожі своєї Церкви, тихцем помагав і Полякам і Римови гр. кат. Церкву нищити, за те чужі обдаровували його всячими достоїнствами, а то і кардинальством.

Так чужа невидима рука гр. католицькою Церквою орудувала. От що значить — залежність від чужих!

II.

Буря на Соборі проти целібату.

Коли на Соборі зявилися вісти, що приготовляється целібат, священики вдались до митрополита. Він показав їм проект ніби з Риму, — на введення целібату. Ходило про те, щоби священики заявилися за словами ап. Павла, вузко вирваними з науки Апостола, що: **нежонатий клопочесь як вгодити Господу, а жонатий як вгодити жінці**. Коли б за тим заявилися, не беручи під увагу повної науки Апостола, то вже признали би, що нежонатий священик вартніший, отже треба целібату.

А того проекту не показував Сильвестер другим єпископам.

„Не диво, що на сей проект зірвалася серед отців страшна буря. А треба знати який дух огортає тоді весь

наш клир і отців Синоду. Се були мужі, що дорожили над все своїм обрядом і його правами... та визначалися сильною характерністю..."

Священики знали, що наведені слова вжиті по крутарськи, бо Апостол не приказував целібату, але говорив, що **нехай кожний поступає як йому Бог призначив.** Апостол казав і таке:

„**Єпископ повинен бути бездоганним чоловіком одної жінки...** щоби правив своїм домом; що має дітей під наглядом з повною повагою; бо хто не вміє правити своїм домом, як він може дбати про Церкву Божу?” — (І Тим. 3: 2, 4, 5).

Отже Апостол каже, що й єпископ може бути жонатим, мати дім і родину, а се покаже йому як Церквою правити. Але Чяська і митрополит ті слова промовчували.

Делегація в Чяски.

Митрополит казав, що слова, про які йому ходить, не забороняють священикам подружжа, але священики йому не вірили.

І пійшла до Чяски делегація. Він сказав, що папа не давав йому целібатних поручень, а він такі поручення дістав в папського нунція в Відні. Та він сам є

за целібатом. Дальше додав, що бажаний вислів Апостола, се слова Св Письма, і — „**коли б ви не вірили Св. Письму, то були би єретиками**”.

Закид „єретицтва” обурив делегатів і вони пригадали, що і папи запоручували гр. кат. духовним право жонатості, та додали, що всі духовні і нарід целібатови противні. На те —

„Делегат (Чяська) завважив, що коли би депутати сей уступ приняли, то згодився б на те певно і весь клир (духовні), а що до народу (вказав згірдним жестом (рухом) потягаючи пальцем по язиці і попід горло), то він (нарід) **не має тут ніякого голосу і мусить все приймати, що йому дадуть**”.

Отже чужі разом з митрополитом виробили плян на целібат для Українців, —

„І тому звернулося огірчення всіх проти митрополита. Нарікали голосно, що він не обстоює прав нашої Церкви, що податливий супроти наших противників, — а навіть закидали, — „що він зобовязався до введення целібату за одержану митрополичу митру”.

Еп. Пелеш радив священикам твердо стояти, і зладив свій проект, де було сказано, що слова Апостола були лише по-

радою, а поради ніхто нікому не накидає. На те всі згодилися. І порадив вислати знов депутатію до Чяски.

Друга депутація в Чяски.

З проєктом Пелеша пійшли до Чяски оо. Чернецький, Негребецький і Матковський. Чяска настоював, що треба таки вставити бажані слова, на що вислані сказали: „не можемо накладати на наших наслідників ярма, якого не несли ми”.

„Та тут вирвались з уст делегата, начеб на розраду в будучій безженності, дуже прикрі слова, котрих не хочемо тут повторяти, а які тяжко обижали (кривдили, зневажали) наше високо моральне духовенство. Наші відпоручники зірвалися на те і закликали з обуренням: „то за таку ціну має наш клир позбутися свого давнього права на гідне пожиття в подружжю!”

„Делегат (Чяска) збентежився, а за хвилю прорік: „се був лишень жарт!” Але відпоручники відповіли: „Жонатий клир в матерії (в справі) так поважній таких жартів не знає; ми не маємо тут що робити; тут насилюєся наша совість; ми внесемо зажалення до св. Отця, і опустимо Синод”. І за сим вийшли.”

Ненаведений вислів Чяски подавала галицька преса дослівно, очевидно ді-

ставши його від тих, що чули той вислів, і він був такий: „**Мовчи отче! за одну будеш мати тисячу**”. Значить: целебс не має законної жінки, але незаконних може тисячу мати.

Єп. Пелеш довідавшись про те сказав: „То так! Рано говорив що інше, а тепер робить інакше. Я хиба заберуся з Синоду”. На те відпоручники: „Ми перемиські дієцезани зробимо те, що зробить наш єпископ”.

Та не забрався. Казав згаданим тромйти ще до митрополита, куди і він прийшов. Читаючи проект Пелеша Сильвестер — „гриз уста, робив жести спротиву”. Тоді Пелеш, водячи пальцем по письмі, говорив: „Оте є догма; се згідне зі змістом Св. Письма; се канонічно признане право Сходу, — а се конклузія (висновок), — і о що жходить?” На те митрополит: „Ту мусять стояти слова св. Павла...” На те один з відпоручників: „Ми стоїмо при своїм, і нам не лишається нічого, як забратися з Синоду”. Тут Сильвестер вийшов, а Пелеш сказав, що завтра в першій комісії буде рішатися справа.

Що було в комісії.

Рано всі зібралися, а Пелеша ще не було. Сильвестер почав промову про по-

слух для настоятелів, бо ті дбають о добро душ...

„Дальше накинувся на молодших відпоручників (депутатів), називаючи їх бунтівниками, що зачерпніли знання з протестантських книжок, а закінчив зазивом: „Не слухайте бунтівників молодиків, що водять вас за носи, але слухайте свого архипастыря, що хоче лише добра нашої Церкви!” Ся промова збурила отців. На згадку про бунтівників піднявся ропіт, а зараз то тім виступив о. Негребецький і запротестував проти запорученої папським декретом свободи совісти й незайманності на Соборі. Він говорив: „Вчера грозив митрополит одному членові сусpenзією, а нині називає наших відпоручників бунтівниками, молодиками перенятими протестантизмом лиш за те, що стали за давним нашим правом і спротивились насильному целібату. Скажіть братя, чи ми вас водили, чи ми робили лиш те, що нам старші отці поручали?” На се піднеслися голоси всіх: „Так, се є справа всіх нас!”

І тут вже до Сильвестра поставились ще рішучіше. Свящ. Йосиф Крушинський сказав просто в очі: „Сего не буде, щоби Синод заплатив за вашу мітру целібатом!” Митрополит побід і тільки повторяв: „Отці, я хочу

добра Церкві; я не можу показати вам свого серця". I вийшов.

Забороняли говорити.

Квітня 6-го зібралися всі, щоби справу остаточно вирішити. I тут зголосився до слова Шараневич, але Чяска і Сильвестер заявили, що він, як світський, не може тут говорити. Обурений Шараневич почав кричати:

„Ви хочете відібрati гр. кат. Церкві одно з найважнійших її прав, хочете латинізувати, загородити її приступ до некатолицького Сходу, відірвати клір (священиків) від народу й обнизити моральну силу, яку дає йому споріднення з тисячами родин, — а за тим хочете мене і Ставропигію примусити, щоби ми на все те мовчали. I ось за тільки нашої собачої вірності така плата!”

На крик всіх: „Дати йому голос!” митрополит і Чяска згодилися щоби Шараневич говорив, і він прочитав від Ставропигії **осторогу і протест** і домагався, щоби се вписати до актів Собору.

Коли дальше читано проект Пелеша, Куйловський і Пелеш сказали поодиноко: „**Приймаємо!**”, а митрополит — „склонив голову, ніби притакуючи, але не сказав нічого”.

Проголошення ухвал.

Ухвали треба було ще проголосити прилюдно в катедрі св. Юра, але — „отці не довіряли митрополитові і побоювались”, щоби митрополит не втрутів йому бажаних слів. Всі слідили, порадившись наперед, що коли б митрополит що змінив, всі мали крикнути: „Се пофальшоване! Протестуємо!”, — і мали вийти. Але змін не було. Отцям впав тяжкий камінь з серця ...

З усого доси перегляненого бачимо, що католицизм не тілько не готовив добра Українцям, але **що Українці на цілій довгій лінії вели завзяту боротьбу з католицизмом, як з лютим своїм ворогом.** А разом і з боротьбу з своїм власним церковним начальством. Се показує, який нелад був в гр. кат. Церкві.

СОБОР 1891 І 1897 РОКУ.

Протест проти пофальшовань.

На Львівськім Соборі 1891 р. всі священики заявилися проти целібату. Ко лиж ухвали Собору в Римі надруковано, то показалося, що **ухвали пофальшовано**, — сказано там, що Собор заявився за целібатом.

В 1897 р. зібрався Собор (Синод)

Львівської дієцезії і тут виготовлено протест проти пофальшовань. Протест був дуже обережний, — з уваги „на почесть до папи і здоровля митрополита”. Зупинилися в півдороги. Коли ж брати на здоровий практичний розум, то треба було талу про ошуку повідомити, а він, як справедливий правитель Церкви, зараз все направить. Але Риму не повідомляли. Знали, що папі ті шахрайства були відомі і він їх хотів.

Того протесту навіть прилюдно не оголошували, а тільки вписали до актів Синоду. Себто потихо плакали, але не відважилися голосно крикнути, що їх невинно бють.

Тут треба пригадати, що колій ухвал Собору з 1891 р., які були в св. Юрі (в митрополита), десь зникли. Очевидно митрополит їх знищив, щоби не було на що покликатися.

Пофальшовано і другу важну справу на той лад, — що **далше єпископами можуть бути лише монахи, або целебси, а вдовець священик не може бути єпископом**. Хоч до того часу вдовець міг бути. І так вже папа не дозволив Сильвестрови поставити єпископом вдівця Чапельського.

Коли більше виявилося.

Багато нових, перше невідомих матеріалів дістали ті, що писали „Висвітленя”, отже кажуть вони:

„Можемо нині рішучо ствердити, що плян заведення в нас загального й обовязкового целібату був за почином польських політиків через кардинала Лєдоховського на Синоді накинений і форсований. Він перевів ту річ в Пропаганді (в Римі), дав відповідні вказівки віденській нунціатурі (представники папи) і напирав на нашого митрополита, щоби поставив таке внесення на Синоді.”

Все йшло легко, бо Поляк Лєдоховський був головою Пропаганди, від якої гр. кат. Церква була залежна.

Кажуть „Висвітленя”, що Поляки давно мали целібат на увазі, але не звели, отже тепер здоганяють те, чого перше не зробили: будують всюди костелі; дають Василіян Єзуїтам для реформи, які — „за давньої Польщі нанесли нашій Церкві і народові найтяжкі удари”; знесено (замкнено) віденську семинарію і вислано наших духовних кандидатів до єзуїтської Колегії в Інсбруку і збільшеної семинарії в Римі”, щоби так — „змести з лиця землі весь український народ і Церкву”.

Тепер виявiloся, що митр. Сильвестер на бажання Поляка Ледоховського ухвали Собору пофальшував.

Початки целібату.

За пофальшованням йде дальша чужа робота. Говорять „Висвітленя”:

„З новим станіславівським владиціою (Хомишином) прийшов туди за окремим розріщеннем о. Єремій Ломницький, Василіянин, і фанатичний вихованець Єзуїтів, і став вводити в дієцезії новий лад. Вмісто давного дружного співділання єпископа з духовенством, поставив з одної сторони безоглядний абсолютизм (диктатуру) влади, а з другої безусловний і німий послух священства, а за тим взявся вже до постепенного вводження загального целібату в клирі. Почали на реколекціях понижувати родинне життя священиків.

„В безжennих вмовляється, що вони совершиенні і вищі, трактується їх з особливими зглядами, іменується їх „дорогими”, створено для них організацію св. Йосафата. Зате дається жонатим священикам всюди відчувати, що вони менше вартні.”

Красші парафії дістають целебси.

Невдоволена і світська інтелігенція і єї — „негодовання звертається не лиш проти місцевих церковних настоятелів, але й проти римських кругів Церкви”.

Рим — чорне збіговисько.

Про Рим говорять „Висвітлення”:

„В Римі ніколи нас не розуміли. Там не удержанувано навіть представника нашої Церкви, котрий давав більші інформації. Зате збиралось там багато наших противників, і за їх проводом гляділа (дивилася) римська курія (римський уряд) на наші діла через противні нам призми (скла).”

Виходить, що Рим був якимсь чорним гніздом, де збиралася всяка безбожна злочинна голота, брехуни, фальшивники, політичні злодіяки, які під покровом папи готовили загибель Українцям.

Але Рим добре розумів, що „Рутенусові” можна: „в лицے плюваре”, а він буде „манум лизаре” (руку лизати), як говорив А. Чайковський.

„Висвітлення” згадують: — коли Поляки масово перетягали уніятів до костела, — „Рим мовчав”. На чолі Пропаганди, — „поставлено противника Східної Церкви” Поляка Лєдоховського. „І Рим і Віденъ дали опануватися польсь-

ким кругам”. Так чужі правили гр. кат. Церквою.

Положення гр. кат. Церкви під Польщею.

Ось що говорять „Висвітленя” про стан гр. кат. Церкви під новою Польщею:

„Що до нашої зединеної (уніятецької) Церкви то найшлася вона нині в тім положенню, що втратила через ріжні розпорядки і конкордати, заключувані між Римом і пануючими над нами державами, майже всі права, які колись посідала. Духовенство і нарід не мають ніякого голосу при поставленню своїх єпископів, капітул, парохів і др., всі ті права перейшли на чужі круги і виконуються часто на нашу шкоду.

„Особливо остала нам в живій і не-затерпій памяті та страшна гроза, що лютилася у нас по послідній політичній катастрофі, коли сотки нашого духовенства і тисячі народа булиувязнені, мучені, або й убивані, а їх майна брутально нищені, і коли ніхто в світі не озвався за нами.

„Жиємо в часах непевних. Проявляється в цілій суспільноти ярке негодовання за надування нашої Церкви і накидування їй чужих порядків. До

чого може се довести, коли б політичні відносини змінилися? Поважні люди побоюються, щоби діла не пійшли тоді даліше і щоби дратовані маси не сказали: „не хочемо, щоби під покровом Церкви господарили в нашій хаті всякі чужі люде і надуживали нашої Церкви для своїх цілей.”

„Висвітленя” — документ!

Важне, що під „Висвітленнями” підписалося дев'ять гр. кат. священиків, які були на Соборі 1891 р. та бачили що далішее діялося впродовж більше як 30 літ. Се історія, якої авторами є самі священики греко-католики.

I та історія показує, що гр. кат. Церква не була „зединеною”, але **поневоленою** ворогами. Нею орудує спілка „Поляки-Рим”, що готовить Церкві та українському народові загибіль. Кажуть „Висвітленя”, що гр. кат. Церква до 1924 року strатила „**майже всі права, які колись посідала**”. Лишилась безправною невільницею, сиротою.

Отже „Висвітленя”, се важний історичний католицький документ. Але того документу не згадує тая католицька сторона, що йде за політикою Поляків і Риму.

РИМСЬКІ ПРОКЛЯТТЯ

Ще треба додати, що в згаданім „**Додатку до Чинностей і Рішень**” є розділи з „**Католицької Конституції**” про папське верховенство з такими прокляттями:

„Еслиби кто сказал, что св. Апостол Петр не есть от Христа Господа поставленный верховником всех Апостолов и видимою головою цілої Церкви воюючої; або что він лише первенство чести, а не правдивої і власти судової власти від того же Господа нашего Ісуса Христа отримав, **най буде проклят.** — (Стор. 17).

„Еслиби кто сказал, что не есть то в установлення самого Христа Господа; або в права Божого, что св. Петр в первенстві над Вселенською Церковью має непереривних наслідників; або что Папа Римський не есть наслідником св. Петра в тім же первенстві, **най буде проклят.** — (Стор. 18).

„Если бы кто сказал, что Папа Римский имеет лишь обязательство надзора, или управы, а не повну и наибольшую власть судовости... **най буде проклят.**

„Если бы кто відважився нашему определенню сопротивиться, — від чого най Бог хоронить, — **най буде проклят.** — (Стор. 23).

Ті папські прокляття в першій мірі

зверні і проти православних Українців, які не признають папського верховенства на такий лад, як папи хочуть. Тому ж і гр. кат. священикам в „Додатку до Чинностей” пригадуються ті прокляття, розуміється на те, щоби забороняли греко-католикам з „проклятими” сходитись і щоби самі не важились вважати православних Українців за своїх братів, ані з ними співпрацювати. Їх треба обминати як проклятих.

Ясне, що ті прокляття, се політичні хитрощі, щоби так розбивати український народ. Щоби не дати йому поєднатися. Того треба Римови і того треба Полякам найперше.

Що гідні і свідомі гр. кат. духовні в ті прокляття не вірили, про те нема сумніву. Вони ж знали історію і знали ворожу Українцям політику католицьких верховодів.

Чи могли вірити папам і їх прокляттям ті, що бачили на Соборі 1891 р. негідну політику Часки? Які знали, що їх рішення в Римі пофальшовано. Ті, які під „Висвітленями” підписалися. Ті, що осужували „глуcho-ніmu” політику українських владик в Галичині, які йдучи за римською політикою вели гр. кат. Церкву до загибелі. Ті, яких делегації в Римі 1925 р. папа не приняв, але принимав Польську. Ті, які бачили як нову Польщу папа щедро благословив, а в обороні

греко-католиків перед Поляками словом не обізвався.

Чи міг вірити еп. Ортинський, який в своїм Паст. Листі з 11-го січня, 1908 р. каже: „Вийшла папська булля... гірка, тяжка, понижуюча нас немилосердно”.

Оповідає прибулий по 1-ій війні, М. К., що перед його виїздом до Канади говорив йому гр. кат. священик Черкавський, з Дахнева: „Ідь! Там зможеш стати членом Української Православної Церкви”.

Гр. кат. священики в Америці, знавши благодатей Риму, в 1902 р. робили заходи засновувати Укр. Прав. Церкву. (Про те буде дальше).

Чи міг вірити в папські прокляття і папське верховенство свящ. Роздольський, якого римські політики вигнали з Канади? Коли ж після 1-ої війни знов до Канади прибув, говорить йому близький його знакомий Г. Пігач: „Тепер можете піти до Укр. Прав. Церкви”, на що Роздольський: „Так! Але я вже старий... Взяли моє тіло, то нехай беруть і мої кости”.

Після 1917 р. писав в „Укр. Голосі” гр. кат. священик К., що коли на Україні буде Українська Православна Церква, то греко-католикам нема пощо Риму триматися. (Його письмо є нині в руках).

І ті поодинокі приміри показують

окремо погляд священиків на папство.

В папську владу і прокляття могли вірити хиба тумани, або вихованки Єзуїтів з Інсбрука чи Риму.

Мабуть колись папи грозили і Полякам прокляттями, отже Поляки в відповідь зложили приказку: „Он мне викльне, а я го вигвіздам” — він мене виклене, а я його висвищу.

Безбожні прокляття.

Папські прокляття остільки безбожні, що не числяться з науковою Христа, ні Апостолів, ні перших Вселенських Соборів, ні з Отцями Церкви, ані з визначними мужами Римської Церкви, які не вважали папів наслідниками Петра і заступниками Христа.

Казав же Христос, Апостолам, щоба не звали себе начальниками. Ап. Павло каже, що він рівний всім Апостолам, отже і Петрови. Апостоли посилали до Самарії Петра, а не він їх. Менші більшого не посилали би.

Вселенські Собори не признавали папського верховенства як ніби Христом встановленого. Багато з Отців Церкви говорили, що Христос не поставив Петра наставником над Апостолами. Історія знає багато визначних мужів Римської Церкви, які так само не признавали папського верховенства, а з тих недавній еп. Штросмаєр разом з своїми однодум-

цями. (Його промова на Соборі в Римі 1870 р. є в „Історичних Матеріялах”, виданих в Винипегу 1949 р.).

Значіння проклять.

Прокляття є великою справою, коли вони оправдані. Се найглибший голос зболілої душі; се скарга і просьба, щоби Бог покарав кривдителя.

Коли родичі проклинають негідного сина, чи дочку, Господь може почути їх проклін.

Коли хтось проклинає того, що свідомо заподіяв йому велике зло, той проклін може порушити небо.

Коли нарід проклинає своїх мучителів, його проклін є голосом кличучим до неба о пімсту. Примір такого прокляття маємо в Псалмі („На ріках вавилонських”), де говориться: „Щасливий, хто візме дітей твоїх і розібє їх до каменя”. І той Псалом в церкві співається, хоч він, нажаль, не відноситься до кривдителів українського народу.

Але папи не проклинали кривдителів. Не проклинали Поляків, що сотні літ точили українську кров. Папи стояли з Поляками і щедро їх благословили.

Папи проклинали лише тих, які не хотіли піддатися їх особистій (і їх гурта) власти. Се справа особистого панування, а не Божа справа. З тими вимогами і прокляттями папи наближаються

більше до Александра Великого, до Тамерляна, Джінгіс хана та володарів давної і нинішньої Росії, що раді цілий світ загорнути під свою владу. Більше до тих, ніж до Апостолів.

СИЛА ВИХОВАННЯ.

Чоловік буває таким, яким виховав його дім, школа, оточення, чи обставини.

В кінах виставляли давнійше штуку, де показувано, як Мойсей виводив Жидів з Єгипетської неволі.

Мойсей з Ароном йдуть до фараона домагатися, щоби випустив Жидів на волю. Мойсей випростуваний на повний зріст, з високо піднятою головою, з величним пастирським костуром в руці. Він же десятки літ жив на волі, не знав пана над собою, — він апостол волі. Побіч нього, але крок позаді, підбігає Арон, похилений, згорблений, — вихованок довголітної неволі раб.

Нараз з палати виходить фараон. І ледви Арон фараона побачив, як вже хоче падати на землю, як всі раби перед ним падали. Мойсей, що знов вдачу рабів, глянув, простягнув руку, і не дозволив свому братові впасти перед мучителем свого народу.

В історії греко-католицької Церкви є багато примірів, що нагадують вдачу

Арона. І не диво. Українці ж сотні літ під рукою фараонів виховувалися, і розбилася їх людська душа. Свідомість кривди — одно, обовязок падати на землю — друге. Розум каже — стій!; страх і привичка наказує — падай, кланяйся! В хаті можна ворога осуджувати, але на видному місці поклони конечні. Під ногами нема свого твердого ґрунту.

Згадаймо кілька примірів . . .

Шизма. — Накинули Поляки насильством унію і почали голосити, що „шизма” (православіє) се щось огидне, погане. І що ж? Поволи уніяти (гр. католики) Полякам повірили і давай впродовж століть „шизми” (православія) відпекуватись, доказувати Полякам, що вони до „шизми” не хиляться, і що вони вічно будуть стояти з Римом. Поляки стали для них мірою добра і зла; авторитетом, якого присудів не можна опровергнути. Йому треба коритись, йому додогжати. А щоби дошукуватись власним розумом, де правда, а де брехня, на те не відважувалися.

Такі відпекування від „шизми” були ще і під Австрією, коли Поляки греко-католикам закидали, що вони до „шизми” хиляться.

Коли Шевченко написав „Гайдамаки”, то Москалі рівно ж казали, що „гайдамаки” — „розбійники, вори” (розбій-

ники, злодії), але Шевченко, як чоловік здорового розуму, дав Москалям належну відповідь:

Брешеш людоморе!
За святую правду, волю
Розбійник не стане,
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний ...
Ви — розбійники несні,
Голодні ворони!
По якому правдивому
Святому закону
І землею всім даною,
І сердечним людом
Торгуєте?...

(„Холодний Яр”).

Таку відповідь повинні були дати уніяти, чи греко-католицькі церковні провідники Полякам про „шизму”, але в них не було на те самостійного свого розуму. На них лежав тягар польського виховання.

Пер вос... — Папа Урбан 8-ий (1623-1644) сказав уніятам: „О меї Рутені, первос его Орієнтем конвертендум сперо” (О, мої Русини, сподіюся через вас навернути Схід).

Після того нераз чути було з кругів гр. кат. духовних, що: **перед нами велика місія, ми маємо Схід до Риму навернути.**

Словеса пана стали для рабів законом.

Їм самим католицизм готовив загибель, однакож вони раді до того католицизму і других притягати. Таке запаморочення!

Рим наш ворог. — Нераз, коли Рим доживого допік греко-католикам, вони в розпуці крикнули:

„Ми Рим знаємо! Він наш ворог! Він завсігди стояв з нашими ворогами! Він ніколи не був нашим приятелем! ...”

Отже казали те, що диктував здоровий розум. Ale се був хвилевий виклик, бо вже невдовзі чулося що інше.

Рим не знає. — Коли пригадали, що римська політика їм наказує, то вже чулося:

„Лиш в Римі спасення! Ми щасливі, що з Римом звязані! Рим не щобудь! Там сила, там організація! Він має міліони вірних! Коли ж папа нам деколи не вгодив, то не його вина. Його зле поінформували, його ошукали, він нас не розуміє... Ale він нас любить...”

Рим все знає. — Якже треба було Рим окремо похвалити, то вже голосилося:

„Римови ніхто не дорівнає! Він все точно знає! Він має про все точні відомості! Його не здуриш! Його не ошукаєш! Його не збаламутиш! Він предвиджує і плянує на сотні літ...”

Так маємо нараз трояких папів і три Рими. **Один** є явним нашим ворогом; **другий** є нашим приятелем, але він нас не знає, його баламутять коли ходить

про Українців; третий Рим все знає і його ніхто не збаламутить. І все те стояло побіч себе в загальнім греко-католицькім світогляді.

Ще один примір.

Таке, як наведені приміри, повторюється впродовж історії гр. кат. Церкви через довгі літа, і се показує, що Українці опинившись на чужім католицькім ґрунті і під чужим пануванням, не могли витворити свого власного здорового твердого розсудку і хиталися між справою свого народу і справою тих, що над ними панували.

До яких нікчемних низин опускалися деякі гр. кат. провідники, показує стаття в католицькім „Руслані”, передрукована в катол. „Ниві” з 1907 р., ч. 22. Говориться там, що папська буля в справі американського єпископа викликала тревогу, бо „рішенням булі наш обряд за морем буде щезти і щезне”, а дальше „Римська Курія зачне стісняти і наш обряд ту в землях наших”, в Галичині.

Отже справа ясна: Рим хоче Церкву знищити! Рим є явним ворогом гр. кат. Церкви! Та який вихід вказують ті „затревожені”? Яку пораду дають греко-католикам? Послухаймо:

„Папа є намісником Христа... Сваритися з ним не можна, „проч з Ри-

мом” кричати рівно ж не можна... Коли б ап. Столиця і зовсім не ради-
лася в уложеню булі ніякого єпископа
русського, то можна вправді мати
якийсь жаль до Риму, але не можна
робити Римови закиду, що в поли-
шенню Епископату нашого зділано
кривду тому ж Епископатови...”
(Стор. 675-676).

Чи може бути більше безглаздя і хру-
нівства, більше самопониження, як в
наведенім бачимо? Рим готовиться зни-
щити гр. кат. Церкву, се і „затревожені”
признають, але рівночасно вговорюють,
що з Римом не можна сваритися, не мож-
на кричати: „Проч з Римом!” Його тре-
ба дальше триматися, мовчати, і диви-
тися, як він буде Церкву нищити. А таке
голосилося в часі урядовання Шептиць-
кого, — се голосили його помічники.

Правда, часть духовенства здоровше
думала й осуджувала Рим, осуджувала
Шептицького, осуджувала його поміч-
ників і дорадників (се були головно
москвофіли), і пригадувала (коли не го-
лосила) клич „Проч з Римом!” Але все
те показувало який нелад, під опікою
Риму і Шептицького був в гр. кат. Цер-
кві. Часть духовних стояла на українсь-
кім ґрунті і думала здоровим розумом,
а части опускалася до низин хрунівства

і йшла по лінії папської і польської політики, приготовляючи загибіль гр. кат. Церкві й Українцям.

Додаткові пояснення

ЙОСАФАТ КУНЦЕВИЧ.

Нині Йосафат для римських політиків є наче дошкою ратунку. Він більший в них, ніж Ольга, Володимир, Антоній, Теодосій, — Кунцевич Руський Святий, Український Святий, Наш Святий... Його величають, його обороняють.

Певна річ, що в часі, коли вітебщане Йосафата вбили, його ім'я було широко відоме. Аджеж з його смертию почалися великі польські насильства над православними Українцями.

Але скоро по тім Йосафата забули, замовчали. Зрозуміло, що згадка про нього скріпляла би Церкву, хоч й уніятську, а уніяти ж були призначенні на златинщення і спольщення. І так минали сотні літ.

Аж коли побачили, що українська свідомість в Галичині скоро підноситься, тоді Йосафата пригадали, — ним можна відвертати увагу Українців від українських справ і вязати їх тісніше з Польщею і Римом.

І так жовківські Василіяне видають 1902 р. „Жите Св. Священомученика Йосафата Кунцевича”, стор. 309. І в Вступнім Слові говорять:

„Ми Русини прославляємо Святих грецьких, єгипетських... а в нас почесть для руських Святих мовби завмерла”. — А шукаючи причин того завмертя, кажуть: „Найправдоподібнійше єсть се проста незнамість того великого Угодника Божого, а за нею ідуча байдужість. Ми... самі бючися в груди постановили хоч почести зарадити сему, видаючи трохи обширнійше жите св. Йосафата.”

Хто нині повірить, що Йосафата отак собі забули? Такого свого Святого? Його вбито 1623 р., а Василіяне видають книжку про нього 1902, — 279 літ пізнійше. Виходило би, що уніятські верховоди були великими забудьками, а з ними і Поляки і папи, що забудькам Йосафата не пригадали. Але не те, — вони знали що роблять.

Кунцевич — заступник Польщі.

В 1923 р., 20 грудня, орган римо-кат. Церкви, що виходив в Торонті, в Канаді, — „Кетолик Реджистер”, помістив велику статтю про папську Енцикліку в 300-ліття смерти Йосафата. Говорилося там,

що Конгрегація для Східної Церкви оголосила маніфест і той —

„Маніфест пригадує особу мученика, „Апостола Ўнії, ревного приятеля любови Католицької Церкви і Римського Первоєвangelіста”. Він є, маніфест зауважує, Первомученик Уніятів Русинів **й одним зі спеціальних патронів Польщі**. (Підч. автора). („and one of the speeial patrons of Poland”).

Фотографічну відбитку розділу, де се говориться, помістив був винипегський „Вістник” в ч. 3, 1951 р.

В „К. Реджистері” ще оповідається, яке велике було в Римі торжество з нагоди 300-ліття, — Службу Божу правив Руський Епископ при співучасти всіх священиків Византійського Обряду, зо співами словянськими, грецькими і румунськими.

Се розвязує загадку, чому нині греко-католиків так привязують до Йосафата. Почнуть люде наосліп поважати Йосафата, **спеціального покровителя Польщі**, то через нього Польща буде їм блишою. Там же їх великий Святий.

І так виходить чорне на білім, що Йосафат польський Святий, або, коли брати на „вшистко єдно”, — польсько-руський, або русько-польський. Сполыщений Українець.

Треба також мати на увазі, що стаття окремо визначує, що таке оголошує „маніфест”, себто папська Енцикліка. Для папи, Поляків і римо-католицького світа Кунцевич є „спеціальним покровителем Польщі”, а для Русинів-Українців їх рідним руським, чи українським Святым. Така дивовижна!

Певна річ, що те Йосафатове покровительство Польщі відоме і гр. кат. священикам, а вже певно було відоме недавним галицьким єпископам з Шептицьким, однакож вони греко-католикам того не згадували і не згадують. Греко-католикам не треба того знати.

Нехотячи виявили се аж римо-католики в Канаді. А хоч українська преса в Канаді нераз висувала ту справу, то зі сторони гр. кат. церковних провідників була про те лише мовчанка.

Згадати також треба, що Поляки мають в своїй літанії: „Свенти Йозафаще мудль се за намі”. Своїого просять. А Українець, пішовши до костела, буде за Поляками підтягати.

Ціла та справа з Кунцевичом остілько важна, що про неї повинні всі Українці знати. З нею в'яжеться польська і римська політика, що має на увазі Українців, — і греко-католиків і православних.

ЗМІСТ КНИЖКИ

Сторона:

Вступне слово

До історії Уніяцької Церкви

Уніяцька Церква (гр. католицька)	7
Нема Історії Уніяцької Церкви	9
Назви Уніяцької Церкви	10
Ознаки православія в Унії	12
Що треба розуміти під унією	15
“Занепад Православної Церкви”	17

Володимир — Данило — Ізидор	18
--	----

Як Поляки нишили Православну Церкву перед Берестейською Унією

Польський Патронат	21
Польський Патронат	28
Роля Єзуїтів в заведенню унії	35
Великі протести проти унії	39
Унійні помічники Поляків	41

Потій епископ — моральний занепад Польщі	46
Дальша робота Потія	48

Митроп. Велямин Рутський	51
З чим вдається Рутський до Риму	53
Відношення Риму до Українців і їх Церкви	56

Як Потій і Терлецький піддавалися папі	59
Сироти — “Пропаганда” — зміни	62

	Сторона:
Рим за зміну обряду	64
Два Берестейські Собори	66
Уніятський Собор	66
Православний Собор	67
Закиди Острожському і Православним	68
Як відбувалися оба Собори	69
Боротьба літературна	71
Політична боротьба	72
Замойський Собор	74
Як православні до своєї Церкви верталися	77
Сила Церковних Брацтв	79
Положення уніятів перед поділом	
Польщі	82
Робота уніятських Василіян	83
Свідоцтво Петра Камінського:	85
Як Поляки забирали церкву — Переслідування священиків — Манастирі — Як виглядали церкви	
Свідоцтво Георгія Кониського	95
Що подає В. Антонович	99
Польська Пацифікація 1789 року	103
Як заводили унію в Галичині:	
Йосиф Шумлянський	110
Галичину мали давно на увазі	114
Причини розбору Польщі	116
Галичина переходить до Австрії	121
Українці голі і босі	121
Родина Шептицьких	128
Лев Шептицький	131

Сторона:

Австрійський уряд й Українці	135
Відновлення Галицької Митрополії	140
Мих. Гарасевич і митр. Ангелович	142
Стан народної освіти в Галичині	145
Заходи коло просвіти і Рим	149
Іван Могильницький	151
Еп. Іван Снігурський	157
Польські насильства до кінця панщини	159
Польська брехлива агітація	161
Що дальше робити? — заборона “Зорі” —	
Церковний жаргон	
Митрополит Михаїл Левицький	164
Маркіян Шашкевич і його праця:	169
Якими були свідомі священики	177
Що говорить нинішній священик	179
Перші зерна українського відродження	184
Події коло 1848 року:	186
Головна Руська Рада — Зізд Руських учених — Слов'янський Конгрес в Празі —	
Українська преса.	
Митр. Спиридіон Литвинович:	193
Кунцевич — Конкордія	
Митр. Йосиф Сембратович:	195
Реформа Василіян	
Єзуїти і Лев XIII,	198
Митр. Сильвестер Сембратович:	202
Інша праця Сильвестра — Баденівські ви-	

Сторона:

бори — Другі кроваві вибори 1897 р.	
Католицьке віче у Львові 1896:	208
Промова Сембратовича	
Що казав Сильвестер, а що Качала	212
Митроп. Юліян Куїловський	216
Львівський Собор (Синод) 1891 р.	217
“Висвітленя” — Митрополит тайком повідомляє Поляків — Буря на Соборі проти целібату — Делегація в Часки — Друга депутатія в Часки — Що було в Комісії — Забороняли говорити — Проголошення ухвал.	
Собор 1891 і 1897	229
Коли більше виявилося — Початки целібату — Рим — чорне збіговисько — Положення гр. кат. Церкви під Польщею — “Висвітлення” — документ!	
Римські прокляття	236
Сила виховання	241
Додаткові пояснення — Кунцевич	247
Зміст	251

К Н И Ж К И ДЛЯ ДОМАШНОЇ БІБЛІОТЕКИ

1. Чужа Рука. — Стор. 208. Зміст: Церковні переживання Українців в Канаді і поза Канадою; відношення папів до Українців і др. Ціна	35
2. Єзуїтська Преподобнича. — Стор. 69. Проте, як Поляки польщили Українців і забирали їх майно. Ціна	25
3. Життя Йосафата Кунцевича. — Стор. 190. Є тут Лист Сапіги до Кунцевича, є листи папи до польського короля та ще деякі документи. Ціна	50
4. Історичні Матеріали. — Стор. 154. Зміст: 1. Яку віру приняв Володимир Великий. 2. Польські пляні на знищення Українців (є повний зміст польського "Проекту на знищенння Русі" з 1717 р.). 3. Промова катол. єпископа Штросмаєра на папськім Соборі. 4. Календарний польський розбій на Різдво 1583 р. Ціна	50
Замовляти в Консисторії, або в Книгарні "Українського Голосу".	

„ВІСТНИК”

Орган Української Православної Церкви в Канаді. Виходить від 1924 року. Побіч стисло церковних справ є тут багато з ширшої церковної історії і з ширшого українського життя; є новинки зо світа, оповідання і др..
 Виходить 2 рази в місяць. Річна передплата \$2.00.

Адреса:

The Herald, Box 3626, Sta. B., Winnipeg, Man.